ГОДИНА XXXVII. ЦЕТИЊЕ, у уторак 3. јуна 1908. БРОЈ 28

Цијена:
За Црну Гору на годину 8 круна, на по године 4 круне.
За Аустро-Угарску, Босну и Херцеговину на годину 12 кр. на по године 6 круна.
За све остале земље годишње 20 франака у злату, на по године 10 франака у злату.
Претплата се прима само у годишњим и полугод. роковима.
Поједини број 20 пара.

ГЛАС ЦРНОГОРЦА

ЛИСТ ЗА ПОЛИТИКУ И КЊИЖЕВНОСТ

Претплата се шаље поштанском упутницом, само и непосредно администрацији „Гласа Црногорца" на Цетиње, а коме је наручније, г. Вељку Рамадановићу, К. Ц. агенту у Котор.
Дописи се шаљу Уредништву. Рукописи се не враћају.
За огласе плаћа се: за сваку ријеч или за број од пет цифара по 4 паре за први пут, а за сваки даљи пут по 2 паре.

Власник: Државна Штампарија Излази суботом Одговорни уредник: Филип Јерговић.

СЛУЖБЕНИ ДИО

ПРЕТПИСИ

г. Министар Просвјете и Црквенијех Послова

Господин Министар Просвјете и Црквенијех Послова, одлуком својом П.Бр. 1405 од 27. маја 1908. год., а на основу чл. 46. Закона о народнијем школама, одредио је за чланове комисије за грађење учитељског распореда за једну годину г. г. проф. Живка Драговића, проф. Шпира Томановића, секретара Министарства Просвјете и Цркв. Послова Ђура Шпадијера, учитеља Филипа Пејовића и учитеља Андрију Вукића, која ће комисија отпочети свој рад 20. јуна ове године.

Господин Министар Просвјете и Цркв. Послова, одлуком својом П.Бр. 1444 од 31. маја 1908. год., ради испитивања кандидата — који желе полагати учитељски испит из предмета обиљеженијех у чл. 9. правила о полагању учитељског испита, одредио је за чланове испитне комисије, на основу чл. 35., 41. и 78. закона о народ. школама, а сагласно чл. 4. и 6. правила о полагању учитељског испита за 1908. год., ову господу:

I За науку хришћанску

Лаза Пóповића, професора гимназије;

II За српски језик

Михаила Буквића, професора и управитеља гимназије;

III За психологију и педагогику

Мирка Мијушковића, професора и управитеља гимназије;

IV За рачун и геометрију

Шпира Томановића, професора гимназије;

V За географију и историју

Живка Драговића, професора гимназије;

VI За природне науке

Пера Вучковића, професора гимназије;

VII За поуке за домаћице

Јану Рашовићку, учитељицу народне школе;

VIII За пјевање

Божа Новаковића, професора у пенсији;

IX За тјелесно вјежбање

Божа Радовића, наставника гимнастике;

X За ручни рад

Мирка Мијушковића, проф. и управника гимназије, за мушке; и

Јану Рашовићку, учитељицу народне школе, за женске.

Из канцеларије Књ. Министарства Просвјете и Цркв. Послова. На Цетињу П.Бр. 1405. и 1444. 27. и 30. маја 1908. год.

НЕСЛУЖБЕНИ ДИО

Дворске и дипломатске вијести

— Његово Краљевско Височанство Књаз Господар примио је писмо, којим Га Његово Величанство Краљ Грчке извјештава о вјенчању Његовог Краљевског Височанства Књаза Ђорђа са Њеним Височанством принцезом Маријом од Бонапарте.

— Његово Краљевско Височанство Књаз Господар примио је писмо, којим Га Његово Краљевско Височанство Књаз Бугарске извјештава о свом вјенчању са Њеном Свјетлошћу принцезом Елеонором од Рајс—Кестрица.

— Г. генерал барон Владимир Гизл деГизлинген, овд. аустро-угарски војни пуномоћник, стигао је на Цетиње.

ЈАВНА РАСПРАВА

по дјелу злочина велеиздаје, откривеног 23. окт. 1907. год.

VII. СЈЕДНИЦА, ДРЖАНА 17. МАЈА 1908. ГОД.

Почетак у 8 сати прије подне

(*Стенографске биљешке*).

Предсједник: Нека дође Михаило Ђоновић.

Бранилац Д-р Д. Матановић: Пошто постоји нека преписка међу оптуженицима, која се често пута спомиње, било би од великог значаја, да се то најприје развиди. Молио бих, да се те преписке ставе на дневни ред, јер многа питања долазе у додир с њима.

Предсједник: То је судски посао, хоће ли бити од великог значаја или не; то ће на крају крајева доћи на дневни ред. Ова ће се ретерирања сама по себи парализати исказом Милоша Ивановића, признањем његовим и тим препискама

Предсједник: Јеси ли ти Михаило Ђоновић?

М. Ђоновић: Јесам.

Предсједник: Откуда си родом?

М. Ђоновић: Из Црмнице.

Предсједник: Шта си по занимању?

М. Ђоновић: Ђак V разреда гимназије.

Предсједник: Колико година имаш?

М. Ђоновић: Деветнаест.

Предсједник: Јеси ли кажњават, било од школске, било од грађанске власти?

М. Ђоновић: Нијесам.

Предсједник: Против тебе тужба наводи, по твом признању:

Да је и теби на Лучин-дан у вече казао Илија Ивковић, мазало, да су дошли у Котор ђаци и донијели бомбе, као и открио теби и твом брату Душан у сав револуционарни план, о ком сте послије причали Контићу и другима; да си и ти био у кући Љепавиној, гдје су и теби: твој брат Душан и Ђорђије Контић, кад су дошли из Котора 21. октобра, казали писмо Марка Даковића, упућено Милошу Ивановићу; да си и ти пошао у друштву с њима код Ивановића у кафану Михаила Јовановића и тамо му се писмо читало и тумачило.

М. Ђоновић: Молим вас, господине предсједниче, мој записник није тачан, уштед насиља, која су вршили над нама: они су нас били, мучили и стављали у окове, а овдје ишљедни судије нијесу поступали као људи, они су нас приморавали да морамо признати, иначе да ће нас казнити смрћу. Истина, дошао је Ивковић и у пијанству говорио, да има 500 ђака, који су намјерни навалити на Цетиње. Што се пак говори у записнику, ја сам морао признати под њиховим тирјанством и насиљем.

Предсједник: Само говори истину, немој да себе постављаш у положај већег кривца, но говори, истину, јер ће тек онда суд моћи праву пресуду изрећи.

Ти кажеш, да је збиља Ивковић говорио о упаду; кад је то од прилике било?

М. Ђоновић: То је било на слави Љепавиној.

Предсједник: је ли још ко био на слави?

М. Ђоновић: Ја не знам.

Предсједник: Гдје је то било?

М. Ђоновић: У соби Милисава Љепаве, ђака.

Предсједник: Је ли био још ко ту?

М. Ђоновић: То је било једно весело друштво. Ја не знам ко је други био. Ја знам само, да сам ја био.

Предсједник: Шта причаше Ивковић?

М. Ђоновић: Говорио је, да има 500 ђака у Далмацији, како су намјерни упасти у државу, и како ће омести изборе, али он није говорио ништа друго противу владе.

Предсједник: Јеси ли причао ти коме, што си чуо од Ивковића?

М. Ђоновић: Ја не знам, а само знам то, да је он најгора пјаница. Он је то говорио, пошто је попио 2 до 3 литра вина.

Предсједник: Је ли твој брат Душан ишао тих дана у Котор?

М. Ђоновић: Јест ишао, али ја нијесам знао прије, но је дошао из Котора.

Предсједник: Кад је ишао?

М. Ђоновић: Ја не знам, који је то дан био.

Предсједник: Ово је са Ивковићем било 18. окт., је ли?

М. Ђоновић: Јест.

Предсједник: Колико је дана послије пошао у Котор?

М. Ђоновић: Ја не знам.

Предсједник: Кад су се брат ти Душан и Контић вратили из Котора, јесу ли ишли у кућу Љепавину?

М. Ђоновић: Ја сам их срио, кад су долазили, и они су казали, да су ишли на једно мјесто. Кад сам их срио, нијесу ми казали, гдје су ишли. Ја сам чекао брата на вечеру и није дошао, и ја сам отишао, да га тражим и питао Љепаву: „да ли је Душан ту?" — Рече ми „јест". Ја сам ушао, и они су мени показали неку цедуљицу.

Предсједник: Је ли то било писмо од Даковића?

М. Ђоновић: Ја не знам.

Предсједник: Која је била садржина?

М. Ђоновић: Ни садржину не знам.

Предсједник: Је ли то била каква цедуља, или писмо?

М. Ђоновић: То је изгледало као подерана хартија.

Предсједник: Опиши, каква је изгледала.

М. Ђоновић: Изгледала је као комад карте, на коме је нешто писано.

Предсједник: Од кога је била?

М. Ђоновић: Ја не знам.

Предсједник: Дакле, не знаш. ко је написао то писмо?

М. Ђоновић: Не знам.

Предсједник: Ко је изнио ту цедуљицу?

М. Ђоновић: Ја не знам. Ја сам ту нашао Љепаву, мога брата, Контића и Беговића, али ја за то знао нијесам, нити су ми они то читали. Послије смо ишли код Милоша Ивановића.

Предсједник: Јесте ли читали ону цедуљицу прије, но сте пошли код Милоша Ивановића?

М. Ђоновић: Нијесмо.

Предсједник: Јесу ли је други читали?

М. Ђоновић: Ја не знам, мени је нијесу читали; ја сам најпослије дошао и о томе не знам.

Предсједник: Куда сте пошли отуда?

М. Ђоновић: Ја сам с њима ишао, јер су ме понудили и отишли смо код Милоша Ивановића, али из никакве зле намјере нијесмо пошли, и ја сам пошао с њима, и желио сам се упознати са Милошем Ивановићем.

Шта је било у том писму, ја не знам, а само знам, да Ивановић није узео то писмо, као што се каже у мојој оптужби, да је разумио писмо, нити да је рекао, да ће ичије поруке испуњавати.

Предсједник: Откуда да браниш Милоша Ивановића, брани самога себе, а не Милоша.

Дакле, пошли сте код Ивановића?

М. Ђоновић: Јесмо.

Предсједник: Куда сте прошли?

М. Ђоновић: Покрај бивше куће Марка Вукотића.

Предсједник: Куда сте ушли?

М. Ђоновић: Кроз авлију.

Предсједник: Ко први рече, да идете код Ивановића?

М. Ђоновић: Не знам.

Предсједник: Јесте ли га нашли у кући?

М. Ђоновић Нијесмо.

Предсједник: Гдје је био?

М. Ђоновић: Не знам, он је дошао касније.

Предсједник: Кад је дошао, што је било?

М. Ђоновић: Они су рекли да му је нешто поручио Марко Даковић. Сјећам се, да је он одговорио, да он ничије поруке неће вршити, а најмање Марка Даковића, који је једна будала.

Предсједник: Је ли већ што говорио?

М. Ђоновић: Не знам.

Предсједник: Кад си први пут ти видио то писмо, или цедуљицу, коју су понијели Милошу Ивановићу?

М. Ђоновић: Ја сам ту цедуљицу видио у њиховим рукама.

Предсједник: Дакле, Ивановић је рекао, да неће да зна за то писмо, и да неће да врши ничије поруке?

М. Ђоновић: Јест, и рекао је, ако је то писмо Даковића, да је то једна будала.

Предсједник: Јесте ли и даље што разговарали?

М. Ђоновић: Нијесмо ништа, него су њега звали на вечеру, а ми смо отишли кући.

Предсједник: Колицина сте били?

М. Ђоновић: Ја не знам.

Предсједник: Ви сте друкчије говорили у записнику пред ишљедним судијама.

М. Ђоновић: Ја сам морао говорити онако. Ја сам рекао истину, али сте ви пријатељи истине па изврћете...

Предсједник: Немој вријеђати суд! Ако смо пријатељи истине, то је наш посао! Немој бити дрзак!!

Нека се прочита његов записник.

Писар Краљевић (чита): Записник од 28. јануара 1908. године.

„Право ћу ви све казати од почетка до свршетка како је ствар текла, колико је мени познато, па ћете ви виђети колико сам ја учешће узимао у тој завјери, а колико ко други.

Најприје нас је и то у почетку школске године позвао Петар Новаковић, колико се спомињем преко Петра Драговића, те смо се окупили под мале јасике, под Орлов Крш. На томе скупу колико се сјећам, били смо присутни, ја, Петар Драговић, Мило Љепава, Душан мој брат, Јован Томашевић, Јован Кажић, Глиго Вукчевић и како ми се чини Мило Прља. Пошто смо се окупили, дошли су код нас поменути Петар Драговић и Петар Новаковић заједно. И Петар Новаковић отпочео је међу нама један разговор, како треба омладина да буде сложна и заједно и како ће они радити, да створе као неко друштво омладинско, али, ја нијесам могао схватити на што тај његов разговор циља, па га нијесам ни упамтио, и колико мислим, тај је његов разговор био скоро безначајан.

Отолен смо се мало доцније разишли, али свакојако ми који смо на томе скупу били, увијек смо се слагали, као и неки други са којима смо колегијално живјели.

Иза овога прошло је наше вријеме све до напада на кућу Михаила Јовановића без икакве важности. Исту вече кад је био напад на кућу Михаила Јовановића, а прије тога напада — ја сам шетао кроз пјацу са мојом браћом, Јованом, Ником и Душаном, а с нама у заједници шетали су: Марко Даковић, Гаврило Церовић и Милош Ивановић. За колико смо се шетали, Даковић, Гаврило, Милош и мој брат Јован и Нико разговарали су се нешто о томе свијету који бијаше скупљен у пјаци; али ја нијесам никакве пажње томе њихову говору поклањао, нити вам могу од тога разговора шта рећи; та шетња трајала је до 10 сати у вече, а тада смо се раздвојили, пошто моја браћа Јован и Нико бијаху узели биљет за дилижанцу, да сјутра рано крену за Котор и тако ми четворица пошли смо кући, па кад смо допратили Ника и Јована у стан — ја и Душан смо се вратили да шетамо кроз пјацу чисто из љубопитства, јер велики свијет у вароши бијаше и ухватили смо се у друштво с Ђорђијом Контићем учеником IV. раз. гимназије, те смо тако све шетали док је извршен напад на кућу Јовановића и гледали смо док је прва пушка пукла, а тада се онај свијет разишао а ми пошли својијем кућама и легли да спавамо.

Сјутра дан пошла су ми браћа у Котор, као што мало час напоменух, да су се били спремили за пут, а ми истога дана у вече мислили смо да ће бити опет напад на ове „клубаше", па смо били ријешени да им притечемо у помоћ гдје би их гођ напали.

Од туда смо били закључили да ће бити и ту вече нападнути „клубаши", што се и тај дан виђао по вароши велики свијет и велика узбуђеност, али ту вече прошла је ноћ мирно.

И други дан по нападу на кућу Михаилову, била је свјетина кроз варош и ми смо такође били ријешени, ако гдје нападну на њих (клубаше), да им помогнемо, премда је и тај дан и вече прошла мирно.

Колико се сјећам, треће вече по нападу на кућу Јовановића, побјегао је Марко Даковић, а сјутра-дан по његову бјегству причао ми је и мој брат Душан, да је и Марко побјегао синоћ ноћу и да су га пратили до Заграбља: стриц Петра Нова

ковића, Душан мој брат, и споменуо је још неке, али Бога ми се сад не спомињем, да су га пратили. Иза овога прошло је неколико дана па је дошао Илија Ивковић мазало, и казао ми: у Далмацији има много ђака Црногораца са свију страна и да су се у Боки прикупили у намјери да осујете избор народних посланика у Црној Гори, али ми тада Ивковић о бомбама не говори ништа, јер како ми се чини, ни он не знаваше за њих.

Протекло је неко вријеме па нас је позвао Милисав Љепава по вечери на сједник, а ово је било на Лучин-дан пр. год. у вече, и ту смо били код Милисава Љепаве: ја, мој брат Душан, Милисав Љепава и Јово Лазаревић; сјеђели смо и разговарали се, па је код нас дошао Илија Ивковић мазало од прилике у 9 сати у вече и каза да је дошао из Котора.

Он бјеше узбуђен или се бар као такав прављаше и поче говорити овако: „Има око 500 ђака у Котору и у Далмацији и раштркани су по разним мјестима, имају око 700 комада бомба разне врсте и да ће у идућу недељу упанути у Црну Гору и то према удешеном плану упануће у разним крајевима Црне Горе.

Овђе на Цетињу треба, да се ми радници и ђаци организујемо и наш ће задатак бити да се запали биљарда, Обласна Управа и неке куће, а сад баш не знам које рече: Поповића, а у Пошту да се баци једна бомба, да се спријечи саобраћај. Тим ће се створити узбуна у грађанству и они ће се раштркати на сва четири краја, а у томе ће моменту они упанути на Цетиње с бомбама т. ј. они ђаци који ће доћи из Аустрије и рече, да ће тај дан доста војника доћи из унутрашњости, али ти сви војници неће знати за тај план него ће у свакој групи бити по један или два човјека, који ће знати за то и ови који знају придружиће се нама а кад настане борба, онда ће се сви без сујме придружити уза своје вође т. ј. уз оне који су у напријед знали да су у ту сврху дошли.

Војника ће рече бити по свијем улицама и пролазима око Цетиња да спријече улазак свакоме ријечима: „Ово је пропало не идите напријед", а ови, који дођу из Аустрије, појуриће к Старом Двору а Господар ће сигурно бити изишао на балкон да гледа пожар и онда ће бацити бомбе у Двор, да се Двор разори, па онда поубијати све чланове Династије осим Књаза Данила, а њега треба прогласити за Књаза Црне Горе. Мазало Ивковић све ово је изговорио у великом узбуђењу кратко и живо; нешто смо му ми примијетили, да је то немогуће извршити и да нама изгледа да они оће да ризикају с нама као главом у врећу.

Он је онда узбуђено и љутито устао и рекао ако хоћете вјеровати, вјерујте, а ако нећете знајте да ће свак ко не буде наш присталица, зло проћи и знај добро, пошто знаш за ово а не би извршио оно што ти се рече, ако те не би имао ко други убити, убиће те твој рођени брат.

Ове потоње ријечи односиле су се на мога брата Јована, за којега рече Ивковић да се с Јованом гледао. По том је устао и пошао, а иза тога и ми смо пошли одмах у доњу собу, гдје је било пуно друштва, па да не би друштво промислило да се ми што договарамо и тајно радимо, отпочели смо пјевати и играти и разишли смо се те ноћи без да смо о томе шта даље говорили. За овај разговор, који је Ивковић мазало нама говорио, дознали су били сјутри дан, било који у напријед други дан, осим нас тројице још и Ђ. Контић, Јован Кажић, Јован Томашевић, Глиго Вукчевић и Мирко Беговић. О томе смо говорили више пута и претресали шетајући у друштву. Заборавио сам рећи, да Јово Лазаревић није сједио код нас у соби Милисава Љепаве, него је дошао с Ивковићем заједно.

Лучин-дан је био у четвртак а наши другови Кажић и Томашевић пошли су у суботу у јутро у Сријемске Карловце. Ми смо у вече пошли код Кажића гдје је дошао и Томашевић. Ја, мој брат Душан, Ђорђије Контић, Милисав Љепава, Лабуд Рогановић, Михаило Матановић и други, којих се сад не сјећам, ту смо сјеђели и пјевали, па око 10 сати јавио се мазало на прозор и рече: „Ја идем у Котор, но збогом". Ја изађох на врата да га вићу, а он ме шчепа, пољуби се са мном и ја виђех да је пјан и пошто су га кола чекала, отрча у кола без да сам ишта с њим говорио; мислим да је још који од другова излазио да се с њим види, али се сад не сјећам. Ту смо код наших другова сјеђели уру илипола уре, па смо пошли сваки својој кући. Заборавио сам рећи, да нам је Ивковић ону вече у кући Љепавиној рекао, који се прими тога да буде наш присталица, треба да дође код мене или код Јова Лазаревића ће ће дознати своју улогу, примити што потребно буде за извршење те улоге, било новаца било материјала и да положи заклетву, да неће тајну проказати никоме.

У суботу кад су отпутовали Контић и Томашевић, мој брат Душан рече ми да не може у школу ићи, јер је слаб. Остао је у кревету лежећи, а ја сам пошао у школу.

Кад сам на подне дошао кући нијесам га нашао, питао сам моја два млађа брата, гдје је Душан, а они ми нијесу знали казати. Послије подне дошао је Јован Велашевић код мене и питао ме, знам ли гдје је Ђорђије Контић, нашто сам му одговорио, да не знам, а рекох му, да нема ни Душана код куће. — Он се насмија и оде, па сам ја мало кашње изашао у шетњу и опет сретем Велашевића, који баш у тај мах бијаше изашао из куће Милана Контића и рече ми: биће да су Ђорђије и Душан пошли у Котор, што је и мени постало вјероватно.

Тако је остало до у недјељу вече.

У недјељу пред сами сумрак дошли су Ђорђије и Душан из Котора — Ја сам их срио код француске легације ниже поште. Питао сам их, гдје сте били господо и како сте путовали, а они се са мном врло важно руковаше и рекоше, имамо мало посла, па разминуше напријед, а ја продужих свој пут навише ка мојој кући.

Код куће сам чекао мога брата на вечеру, и пошто он не дође на вријеме, ја изађем из куће да видим гдје је.

Кад сам дошао пред кућу Љепавину, видим Милисава Љепавина на прозору и питам га је ли ту Душан, он ми одговори, хајде овамо. Ја сам ушао у његову собу на горњи бој и ту нађем Душана, Ђорђију Контића, Милисава и Војислава Љепаву и Мирка Беговића. Они се смијаху и нешто расправљаху међу собом, и на један пут узеше једно писмо и прочиташе га а рекоше мени, хајде с нама, па ћеш чути што значи ово писмо. Одатле смо сви заједно улицом иза основне школе пошли у Михаила Јовановића — кроз авлију.

Питали смо слугу, је ли Милош Ивановић ту, каза ни да је у кафани и ми јој рекосмо, да га изазове горе у камару и г. Ивановић је изашао горе у његову собу.

Онда Ђорђије Контић и Душан мој брат рекоше; дошли смо из Котора и ево донијели смо ти једно писмо од Марка Даковића и Душан га поче читати и објашњавати. Милош рече, дај ти овамо то писмо, ја ћу га разумјети а вама није ни потреба, јер мислим, да знате што значи. И још рече, то се не може тако брзо учинити и то би боље могао учинити Михаило или његов друг, јер ја не располажем ни с ким до самим собом, а уз то искао сам дозволу и морам ићи у сватове. Прије него је ово изговорио Милош се љутио и рече, не може се то тако лако учињети, и Марко је баш права бестија. У томе је њега слушкиња позвала на вечеру и он је пошао и тиме смо се раздвојили и ми отишли кући.

Послије тога тако су дани пролазили и ми очекивали, али од тога не би ништа. Послије тога дошао је Рајковић, гледао сам га послије подне око 1 сат у спроводу ђетета Михаила Јовановића на гробљу код мале цркве.

Ту смо се руковали али нијесмо разговарали ништа и тога истога дана чујем, како га је полиција ухватила с бомбама.

Послије хватања Рајковићева ја се нијесам бојао а чак нијесам на то ни помишљао, да ће ме суд звати, једно стога, што сам знао да сам ја и моји другови једног мишљења, те сам држао више него сигурно да неће ни један од њих никоме причати ништа, а друго што ја са Рајковићем нијесам опћио ништа него једино са Ивковићем, а Ивковић је био у Котору као војни бјегунац ухваћен.

П. Пошто су Душан и Ђорђе дошли из Котора, именујте ваше другове који су за све ово знали?

О. За ово смо знали ја, мој брат Душан, Ђорђије Контић, Милисав Љепава, Мирко Беговић, Глиго Вукчевић, а и Кажић и Томашевић за оно што се догађало док су они овдје били. Остали који су се с нама сликали, а то су Војислав Љепава, Саво Вукчевић, Лабуд Рогановић, Михаило Матановић, Јован Велашевић, Станко и Мило Прље, од мене нијесу чули ову ствар, а јесу ли чули од моје дружине, то ја не знам. Само држим, да Јокица Грујичић није дознао ни од моје дружине, јер смо у њега већином слабо повјерење имали.

П. У вашем записнику навели сте, да сте Ђорђији Контићу у шетњи испред Обласног Суда рекли, пошто сте му саопштили разговор који је текао између вас и Ивковића — мазала на Лучин-дан у кући Љепавиној, да пође код Ивковића или Јова Лазаревића, типографа, који је такође ту вече са Ивковићем код Љепаве био, и од њих ће дознати улогу која му је одређена и да се завјери пред њима, т. ј. пред једним или другим од њих двојице, — питате се дакле, на основу чега сте ви то рекли Ђорђу?

О. То смо му искључиво рекли на основу разговора, који је те вечери у кући Љепавиној текао између нас и Ивковића, а који сам већ напријед истакао. Дакле, Ивковић је нама ту вече рекао, реците сваком присталици нашем, за којега држите да је способан и сигуран за ту ствар, да дође код мене или ако мене не би нашли, онда да пође код Јова Лазаревића, ту да прими своју улогу и завјери се да неће никоме ништа говорити. Иза тога смо ми сјутра-дан то Ђорђију Контићу саопштили.

П. Имаш ли још што казати по овој ствари?

О. Да се могу сјетити, немам ништа, а ако се што присјетим сам ћу се пријавити.

На ово пак, што сам ви казао, могу се заклети да је све истина.

П. Зашто нијеси Михаило пред истљедном комисијом хтио ствар признати?

О. Пред истљедном комисијом нијесам хтио признати, једно с тога, што сам се Бога ми доста био и уплашио, а друго што би то била нека врста издајства према својим друговима. Али се сад кајем и жалим што нијесам то одмах пред истљедном комисијом признао.

Сјећам се, да сам то исто Милу Прљи рекао што и Ђорђији Контићу и то пред школом т. ј. да иде код Ивковића или Лазаревића.

По прочитању: Михаило Ђоновић.

Предсједник: Ето видиш, како си казао пред истљедним судијама.

Михаило Ђоновић: Ја сам морао тако говорити.

Предсједник: А зашто?

М. Ђоновић: Они су мени пријетили, ако то не признам, а мора да су моји другови више знали него ли ја, па по њиховим записницима говорио сам и ја. Они су диктирали, а они су и писали, а то је половина све сама лаж.

Предсједник: А јесу ли ти прочитали истљедни судије записник.?

М. Ђоновић: Јесу.

Предсједник: А јеси ли га потписао?

М. Ђоновић: Ја сам хтио и сто пута да га потпишем, само да ме не пребију.

Предсједник: А како ти не признаде пред истљедном комисијом, која је била строжија?

М. Ђоновић: Г. предсједниче, мене су шчепали тако немилостиво у обл. полицији два жандара, и ту сам ступио међу некакве ритере, који су тако изгледали, да ће ме одмах угушити.

Предсједник: А како ти нијеси признао овдје?

М. Ђоновић: Нијесам смио ништа да говорим. То је говорила највећа пјаница, а од другога нијесам чуо то и ко каже, тај неће казати истину.

Предсједник: Да нијеси наговорен да сада ретерираш?

М. Ђоновић: Ја нијесам ни од кога наговорен. Данас сте ме извели пред друштво, које ће свједочити истину пред свијетом и хоћу оно да кажем, што је истина. Ако су они казали како друкчије, могуће да они знаду више, али ја за то не знам.

Држ. тужилац П. Вуисић: Молим вас, да кажете овдје пред судом, какву смо ми пресију чинили над вама?

М. Ђоновић: Јесте. Ви г. Дрљевићу, ви, који се правите данас као светац, ви сте мени овдје казали, да морам признати или ће ме казнити смрћу. Ви сте мене наговарали, да нападам поштене људе и казали ми, да ћете ме ослободити и ви, г. Павле Вујисићу. Ви сте гледали, да се препоручите на тај начин, знајући каква вас награда чека.

Држ. тужилац П. Вуисић: Јесмо ли ми знали за ово све, што сте ви нама испричали у записнику?

М. Ђоновић: Мора да сте знали. По примјеру нечијега записника, то сте ви додали, ви сте диктирали, а он је писао.

Држ. тужилац Вуисић: Кад сте дошли код Милоша Ивановића, јесте ли му што год тумачили?

М. Ђоновић: Ја ништа.

Држ. тужилац Вуисић: А она четворица?

М. Ђоновић: Не сјећам се.

Држ. тужилац Вуисић: А јесте ли се познавали са Милошем Ивановићем?

М. Ђоновић: Онако, из виђења. Долазио сам у кафану Јовановића, гдје је и он долазио, а нијесам био с њим познат.

Држ. тужилац Вуисић: Кажете, да сте шетали с њим кад су ваша браћа пошла у Биоград.

М. Ђоновић: Могуће да сам с њим шетао, али могу исто бити с њим непознат.

Држ. тужилац Вуисић: Је ли Милош том приликом рекао: ако је Марко што тако писао он је права будала.

М. Ђоновић: Јест рекао.

Држ. туж. П. Вуисић: А што је мислио под тим ријечима?

М. Ђоновић: Ја не знам. Ја сам то чуо, а што су њему читали у писму, то ја не знам.

Држ. туж. П. Вуисић: А јесмо ли вам чинили пресије приликом суочења?

М. Ђоновић: Мени већ није стало, једино сам очекивао овај дан, да истина на сриједу изађе, па да истина и послије смрти живи.

Држ. туж. П. Вуисић: Јесмо ли ти говорили да будеш поштен, па макар и глава да ти скочи.

М. Ђоновић: То сте говорили по учињеном записнику и обећавали ми шпанска села, да нападам поштене људе.

Држ. туж. П. Вуисић: Зашто не порекосте при суочењу са Милошем Ивановићем?

М. Ђоновић: Ја сам казао да је врло могуће. Ја нијесам казао Милошу што није у записнику, — то није истина.

Држ. туж. П. Вуисић: Ми смо прочитали његов записник.

М. Ђоновић: Ја сам рекао, врло је могуће, и нијесам више ништа говорио него сте ме одмах справили натраг.

Држ. туж. П. Вуисић: Ми ћемо прочитати записник о суочењу.

Бран. Ј. Хајдуковић: Михаило Ђоновић је мој клијент, ја бих желио да му ставим неколико питања.

Предсједник: Изволите.

Бран. Ј. Хајдуковић: Михаило! — Осим онога, што је теби на Лучин-дан говорио мазало Ивковић, како су се пет стотина ђака спремили са седам стотина бомба, је ли вам још ко, било ма ко, говорио о таквим стварима и увеличавао такве ствари?

М. Ђоновић: Није нико.

Бран. Ј. Хајдуковић: Је ли вас ко како потстрекавао?

М. Ђоновић: Није ништа само сам то од мазала чуо, од те најгрђе цетињске пјанице.

Бран. Хајдуковић: А да није Рајковић?

М. Ђоновић: Није. Лично нијесам био познат ни са Ивковићем, но је дошла та пјаница и ударила којешта да говори.

Бран. Хајдуковић: А је ли знао Душан, или ти причао, да је мазало говорио и то: ако не будеш присталица, и ако не дођеш у Котор, бићеш убијен, исти брат Јован убиће те.

М. Ђоновић: Ја не знам. Могуће да јест, а могуће да није, ја се тога не сјећам.

Бран. Ј. Хајдуковић: У списима тамо, већ не знам у колико су под насиљем писани, говори се о састанку под јасикама. Кажи Михаило тачно, слободно и отворено и пођи мало прије тога састанка у назад, је ли још каквих скупова гдје било, је ли још ко онако соколио, да се мало као омладина треснете и да будете жешћи?

М. Ђоновић: Није нико.

Бран. Хајдуковић: По улицама н. пр.?

М. Ђоновић: Није нико.

Бран. Хајдуковић: Сјети се млина Срдовића, ако је ту могуће ко што говорио?

М. Ђоновић: Не сјећам се, није.

Бран. Љ. Бакић: Сада си сам казао, да сте били код Милоша Ивановића, да му прочитате цедуљу. Реци, јесте ли му прочитали цијелу цедуљицу, или половину, или један дио.

М. Ђоновић: Не знам колико, или све, или један дио. То знаду они, који су читали. Ја се не сјећам.

Бран. Бакић: Је ли узео Милош Ивановић писмо?

М. Ђоновић: Није.

Бран. Бакић: Желио би знати, да ли је прије испитиван Михаило Ђоновић или Контић?

Предсједник: Контић.

Михаило, кажи поново, јеси ли коме казао оно, што је причао Ивковић у кући Љепавиној?

М. Ђоновић: Могуће да и јесам. Не сјећам се, јер је ето од тада 6 мјесеци, па и да сам знао, морало је све извјетрити.

Предсједник: А коме је могуће да си то причао?

М. Ђоновић: Ја се не бих плашио никоме причати, шта је говорила та пјаница, зато, што се то говорило по свим сокацима, и тужиоци су казали, да су чули, па зашто нијесу узети и они на одговорност?

Предсједник: Зар мислиш, да је јавно говорио, да га не би полиција уфатила?

М. Ђоновић: Зато су знала, два дијела пјаце цетињске, и зато нијесам то пред никим крио.

Предсједник: Јеси ли коме казивао?

М. Ђоновић: Не сјећам се.

Бран. д-р Матановић: Једно питање. Је ли вам што причао мазало те ноћи код Љепаве, о Марку Даковићу?

М. Ђоновић: Јест. Говорио је о Марку Даковићу и кумпанији ђака из Србије, Русије, да их има 500 итд.

Предсједник: Нека дође Милисав Љепава.

Држ. туж. Вујисић: Тражим, да се удаљи Ђоновић.

Предсједник: Удаљите Ђоновића, само пазите, да вам не утече.

М. Ђоновић: А неће сигурно, г. предсједниче!

(Улази Љепава).

Предсједник: Јеси ли ти Милисав Љепава?

Љепава: Јесам.

Предсједник: Одакле си родом?

Љепава: С Цетиња.

Предсједник: Што си по занимању?

Љепава: Ђак VI разреда гимназије.

Предсједник: Колико имаш година?

Љепава: Не пуних осамнаест.

Предсједник: Јеси ли кажњаван кад од које власти?

Љепава: Нијесам.

Предсједник: Против тебе истиче тужба по причању Ђ. Контића, да су њему Душан и Михаило Ђоновићи причали, а њима да је причао Илија Ивковић мазало, да су дошли ђаци из Биограда кроз Далмацију, да имаду извјесни број бомба и да намјеравају упасти у Црну Гору, учинити револуцију, извјесна државна здања запалити, а по твом сопственом признању износи тужба, да си ти био у друштву с Душаном Ђоновићем и Ђорђијем Контићем, као и Мирком Беговићем, кад су Ђорђије и Душан дошли из Котора 21. октобра у вашу кућу и да су ту изнијели једно писмо од Марка Даковића, које су тумачили, које је било написано у преносном смислу, и тумачили су његову садржину. Затим да си пошао с њима заједно, с Душаном, Контићем, Мирком Беговићем, код Милоша Ивановића у кафану Михаила Јовановића и да сте му ту поново тумачили оно писмо и т. д. Дакле, кажи је ли истина, да си ти разговарао с Контићем о ријечима, које је он чуо од Душана и Михаила Ђоновића односно говора Ивковићевог? Пази добро, да говориш само истину; немој се удаљивати од истине, јер ти само она може помоћи.

Љепава: Прије свега, г. предсједниче, ја морам да изнесем неке ствари, поради којих је ова моја ствар, ради које се оптужујем, како би могла право изаћи, да изнесем узроке, зашто је ова ствар изашла као пошљедица, јер је то у интересу суда, закона и мога заступника, кога имам. Кад прочитате ове неколике ријечи, које сам написао, онда ћу на поједина питања, тј. на моју отужбу одговорити. Иначе не могу одговарати, док не изнесем, како је ствар текла и како се је развијала.

Предсједник: Нећу ти дозволити да читаш и да се удаљаваш од предмета, него се само позиваш, да кажеш, је ли истина да си се разговарао у друштву с Контићем, Беговићем и т. д. о говору Ивковића, који је причао Душану и М. Ђоновићима о упаду ђака, о бомбама ит.д. То те питам, да ми одговориш.

М. Љепава: Није истина све, што је изнесено у оптужби.

Предсједник: Је ли ово истина?

М. Љепава: Није.

Предсједник: Је ли истина, да су 21. октобра прошле године дошли у вашу кућу Ђорђије Контић, Михаило и Душан Ђоновићи и Мирко Беговић? Што су радили, кад су дошли?

М. Љепава: На тај скуп, гдје смо били неколицина, дошли су из Котора, Ђорђије Контић и Душан Ђоновић, а заједно су ишли у Котор, а и мазало је био код мене, али није говорио оно, што се налази у оптужби, него је говорио, премда је био врло пјан, да је омладина у Котору, да спрема против владе неки посао и да ми ђаци будемо спремни на сваки миг, а том приликом споменуо ми ја бомбе, које ће се употребити онда, ако влада буде употребила на њих какво насиље, да их спријечи у њиховом раду. Тога ради, што нама није казато, што ће се радити и како, они су отишли у Котор, да распитају, како ће се радити и да чују од Даковића, у чему је ствар. Они су били код Марка Даковића; а што су тамо радили не знам, само знам, да им је Даковић рекао, да су безакоња данашње владе пријешла сваку мјеру и да омладина мора да ради у интересу народа, права и закона, да скине те зликовце, те лупеже, те ниткове.

Предсједник: Немојте вријеђати!

М. Љепава: Ја ћу све потврдити фактима.

Предсједник: Што су говорили, кад су дошли из Котора?

М. Љепава: Дошли су из Котора и рекли су, да су видјели Марка Даковића, и да им је Марко рекао, да се спрема рад против владе, да се је рекло Милошу Ивановићу или Михаилу, да спрема Куче или неколико племена, која ће се жалити Господару на изборне агитације и безакоња, која је чинила влада у појединим племенима. Поради тога је питао Ђоновића: „ Имаш ли какву карту“, а он је рекао да нема, нако једно писмо које му је дошло од брата и онда је он у том писму подвукао неколика реда, који тако значе, да дођу неколико околних племена: Куча, Пипера, да се жале Господару на изборе и колико ће их довести Спасоје, колико Вукчевић, колико Михаило Ивановић. То је Марко потписао и подвукао неколико редака у писму. Ми тек, да би боље увјерили Милоша Ивановића, узели смо писмо и рекли смо, како се ово може тумачити у преносном смислу, тако се може и остало. Понијели смо писмо тамо и тумачили смо га сваки на свој рачун. Закључили сио, да се већ отпочне тај рад и да викнемо овој влади „доље“.

Предсједник: То је ваш посао био!

Љепава: Пошто је Милош Ивановић чуо неколико ријечи, он је ту говорио, како он не може ништа учинити међу Кучима, него да Михаило Ивановић имаде тамо више права и уплива, и они ће га послушати. Он би тамо могао нешто учинити само као брат Михаилов.

Предсједник: Дакле, рече ли Милош, да ће препоручити Михаилу, да он иде у Куче, јер да он ништа тамо не може учинити?

Љепава: Он је рекао, да он не може ништа учинити међу Кучима, а ако ће Михаило, нека иде; он је посланик, и то је његова дужност. Сјутра-дан смо пошли код Митра Ђуровића . . . .

Предсједник: Који сте пошли?

Љепава: Ја и Ђоновић. Пошли смо тамо и нијесмо га нашли код куће, па смо написали једну цедуљицу, у којој му поручујемо, да ради нашег посла буде у 5 сати код куће. Он је видио цедуљицу, али није дошао. Не знам за што није дошао. Од Митра смо опет пошли Милошу и нашли смо га у ходнику, и питали смо га, да ли ће се подузети тога и радити на том. Он је одговорио, да не може ништа, а ако што уради Михаило — добро. Ако што рече Михаило — добро, а ако не — хвала Богу.

Предсједник: Јесте ли говорили Милошу о бомбама тада?

М. Љепава: Јесмо говорили о бомбама, како је мазало казао.

Предсједник: Јесте ли према писму Даковићевом?

Љепава: Ништа, — само је толико било, да дође неколико племена на Цетиње, да се жале на изборе Господару.

Предсједник: Тако је казао Душан Ђоновић и Ђорђе Контић?

Љепава: Јест, тако држим и тако тврдим.

Предсједник: Како је изгледало то писмо?

Љепава: Као обично писмо.

Предсједник: Чиме је било написано писмо?

Љепава: Мастилом.

Предсједник: Ко га је писао?

Љепава: Брат из Биограда, пише Душану да полаже испит и вели, да му пошаље новаца.

Предсједник: Даковић је употребио то писмо?

Љепава: Јест, казао је, да ће употребити Михаила, Спасоја и Вукчевића.

Предсједник: тумачисте ли Милошу то писмо. Бјеше ли у писму написано изрично: да Михаило доведе Куче, Митар Љешњане, а Спасоје Пипере?

Љепава: Не, него бијаху бројеви.

Предсједник: Јесу ли била написана имена у писму?

Љепава: Не.

Предсједник: Јесте ли дали то писмо Милошу?

Љепава: Не, а није остало ни код Душана. Ја не знам, гдје је.

Предсједник: Није било ништа Милошу говорено?

Љепава: Не, никоме.

Предсједник: Прочитајте записник М. Љепаве од 7. фебруара 1908. год.

Писар Краљевић (чита):

Записник од 31. јануара 1908. г.

Баш у почетку мјесеца септембра школске године (1907. год.) једног дана шетајући се по општинском парку са Петром Ж. Драговићем, гимн. VI. разр., рече ми исти, да има нешто казати, али под том погодбом, да ћутим.

Пристанем и он ми каза, да му је рекао Петар Новаковић, да искупи неколико гимназиста под мале јасике, јер им има нешто казати и саопштити. Ми позовемо: Михаила Ђоновића, Душана Ђоновића, Мирка Беговића, Јована Томашевића, Јована Кажића и Божа Јоветића, те се сви искупимо око 3 сата по подне на одређено мјесто с нестрпљењем и љубопитством очекујући долазак Новаковић. Док ето Новаковића са Петром Драговићем. Ми сједосмо и он — Новаковић одма отпоче да говори о приликама у Црној Гори. Спомињаше незаконите агитације, које влада врши преко својих људи — официра и командира, да у Скупштину уђу само њени људи, који ће радити и потврђивати оно, што им она нареди. Затим рече, да ће то по народ црногорски бити велико зло, пошто је велики дефицит буџета, те ће Скупштина морати потврдити зајам од неколико милијона, које нас једино пропасти доводи, нас и сву државу. Влада је засјењала очи нашем Господару, те неће да гледа, него изгледа, да је заборавио свој народ. Затим даље од прилике овако настави: „Зато је на омладину, ту узданицу народну, ред, да и она рече коју свом Владару, да се осврне и погледа, шта се ради у Његовој земљи; да не заборави свој народ, за који се толико година бринуо и старао, раширивши границе, уредивши школе, судове, путеве, војску и др. и напокон давши му Устав заборавио је на народ, давши неколицини људи, да они по своме ћефу раде и управљају. Зато је на нас ред, да опоменемо нашег Господара, како би шћерао с министарске столице данашњу владу, прекинуо агитације, да у Скупштину уђу људи по вољи народа, а не по вољи неколицине“.

Свршивши ово, рече нам, да ће нас извјестити, како ће се то радити и ми смо се онда растали сваки на своју страну.

Кроз неколико дана Петар Драговић ми саопшти, како ће се то извести, а њему је казао Петар Новаковић. План је био овакав: Доћи ће неколико племена у неки одређени дан, а биће и наших варошана. Изазваће Господара, те ће се истаћи Марко Даковић и одржати неколико ријечи о стању у Црној Гори о влади и њеном раду и молити Господара, као заштитника права и закона, да макне и укине владине агитације и спријечи рад њихових агитатора. Господар ће као слободоуман и научен човјек испунити вољу његова народа. У Скупштину ће ући посланици, изабрати вољом народном и влада ће морати пасти.

Послије неколико дана догоди се напад на кућу Михаила Јовановића, овд. крчмара и баш ту вече био сам позват код Пера Шоћа на игранку у 8 сати у вече, а осим тота ми исти рече, да позовем у име његово и Марка Даковића. Ја одем око 7 сати по Марка, којег нађем пред кућом Михаила Јовановића са још неколицином. Позовем га и кажем му, али ме он одби, говорећи, да не може, јер има ноћас врло важан посао. Ја га оставим и пођем право својој кући, јер ми мучно бјеше самоме ићи код г. Шоћа. Стојећи на авлинским вратима, опазих Марка, гдје иде пут нове вароши. Позва ме и рече, да сад можемо ићи код г. Шоћа, и тамо смо у друштву остали до 12 сати ноћи. Тада се разиђемо и пођемо сваки својој кући, а Марко Даковић пошао је код Михаила Јовановића, јер је тамо био на квартиру.

Дођем ја у моју собу, намјестим постељу, отворим прозор и изађем на исти кад ево Марка Даковића, који ме позива да сађем у авлију. Сиђем и он ми каза, да је био напад на Мих. Јовановића кућу, да је војска запријечила улазак и излазак, те тамо не може ноћити. Ја му понудим моју собицу , што он прими сустежући се. Затим уђемо у собу, сједнемо на моју постељу и упитам га, шта је било и како је било. Нашто ми он рече, да је то било све због њега. „Могло је све то друкчије бити, говораше Марко, да су хтјели мене послушати. Ја сам хтио да одбијем напад са неколико другова, јер ми је једно лице било унапријед казало, да се чувам јер ће ме ноћас напасти Бајице и убити ако им испане прилика, али се моји другови раздвојише и сваки оде на своју страну. Живот ми није више овдје сигуран, зато ћу се морати изгубити за који дан с Цетиња, док се ствари не уреде, да се обори садања влада и у Скупштину уђу људи по вољи народној. Дао сам му моју постељу, а ја легнем на под. Изјутра је устао у 6 сати, попио кафу и отишао.

По нападу на кућу Мих. Јовановића изгледало је, да ће се и друге вечери поновити нападај на клубаше и ми смо се били договорили, да будемо опрезни и у случају нападаја да сви сложно ударимо на нападаче, т. ј. противу Бајица, али до тога није дошло.

Послије два дана по нападају на кућу Јовановића, стојећи једне ноћи код апотеке Ур. Марића са Душаном Ђоновићем и Божом Јоветићем, изиде из куће Петар Новаковић, позове ме и рече, да је њему и Марку полиција казала, да им не гарантује за живот, па за то мисле ноћас тајно у Будву преко Обзовице. „Ако вас је воља, рече он, можете нас отпратити до Доњег Поља. Ако дакле, мислите, ви прођите напријед и чекајте нас код општинског парка“. Ми смо пошли одатле до пред кућу Мих. Јовановића, гдје су они били. Душан Ђоновић ушао је унутра, а ја и Јоветић причекали пред кућом док је изашао Ђоновић и онда смо пошли напријед, пут парка. Новаковић и Даковић за нама изађу и уђу кроз локанду да изађу на парк, како ћемо се састати. Ми смо чекали ту, али за дуго њих не би, те ја пођох да их потражим, али се они у томе састану са Јоветићем и Ђоновићем и пођу низ поље, а ја се више нијесам са њима састављао. Исту ноћ, идући ја пут куће, вратили су се Ђоновић и Јоветић и мене ту достигну, и кажу ми, да су се Новаковић и Даковић под Заграбљем састали са Милијом Павићевићем и заједно отпутовали.

За дуго нијесам могао чути ништа о Даковићу и Новаковићу, а нас неколико ђака баш у том времену напишемо позив за сликање. Позив је саставио Јован Кажић, да сви поменути у њему изволе доћи у 3 сата по подне под Јасике, да се сликамо. Ови позвани били су ти ђаци, који симпатишу народном клубу, јер смо се ми дијелили на три партије: клубаши, праваши и неутралисте. Нас неколицина који смо симпатисали клубу, дошли смо и сликали се. Ту смо били: ја, Ђоновић Душан и Михаило, Беговић Мирко и Стеван, Прља Мило и Станко, Вукчевић Глигорије и Саво, Контић Ђорђе, Рогановић Лабуд, Кажић Јован, Томашевић Јован и још неколико њих, који нам се придружише. Фотографирао нас је Мих. Матановић, али је био велики смијех и граја, те су три стакла иштећена и слика је рђаво испала.

О Новаковићу и Даковићу нијесам у опште ништа чуо, до на један дан пред Св. Луку, кад ми честиташе из Котора крсно име.

Лучиндан је моје крсно име, те између осталих гостију позовем и ја по вечери да сједе: Ђоновића Михаила и Душана, Беговића Мирка, Прљу Мила, Јована Кажића, Јована Томашевића и Глигорија Вукчевића. Ту се веселило и пјевало до касно доба, док на једном зовне ме слуга, кад тамо нађем у мојој соби горе, Ивковића (мазалу) и Јова Лазаревића. Они ми рекоше да позовем оба Ђоновића. Ови дођу и Ивковић (мазало) поче говорити од прилике овако: „Ноћас сам стигао из Котора од Марка Даковића, чија ми је капица на глави, да вам кажем да ће бити нешто ново ових дана.

Марко ми је рекао, да вам не говорим ништа, само толико да се ви ђаци и радници организујете и будете у свакоме моменту спремни, али ја ћу вама ипак казати што ће се догодити. Смакнуће се министри, књажевска породица, осим књаза Данила, а њега прогласити за књаза. Телеграфске жице прекинути, Цетиње страже опколити, да нико не може ни ући ни изаћи. Бомба имамо на расположењу доста, које ће се у своје вријеме пренијети и ако буде потреба употријебити. Гимназија ће се петролеумом запалити. Варош ће се узбунити и остаће пусте улице, па ће се моћи комодно радити. Што се тиче плана није готов. „О овоме никоме ни ријечи — лаку ноћ“. При кретању затражио је од мене мали револвер и ја сам му га дао. Гости се у толико разиђу и ја останем премишљати од куд све ово, кад нам је прије Новаковић говорио да ће то све мирним путем свршити. Ивковићу (мазалу) нијесам вјеровао. Сумњао сам. Држао сам да је пијан. Буди Бог с нама, шта све нијесам премишљао.

У прву суботу по Лучину-дану наши другови Томашевић и Кажић отпутовали су за Сријем. Карловце и у очи суботе пошли смо код Кажића, гдје је био и Томашевић да се с њима опростимо — и то: ја, два Ђоновића, Глигорије Вукчевић, Саво Вукчевић, Михаило Матановић и чини ми се, било је још неких, којих се сада не могу сјетити. Осим ђака био је и учитељ Рацковић са госпођом и још неки комшије.

Како ми се чини, послије 9 ура ноћу дошао је Ивковић (мазало) на прозор и нешто викну, на чем су изашли одмах пред кућу Контић и Ђоновић Душан и вративши се опет у кућу, шапнуше ми на ухо, да је Ивковић пошао за Котор. Сјутра дан т. ј. у суботу каза ми Михаило, да су Душан Ђоновић и Ђорђе Контић отпутовали за Котор. Ја га питах зашто, нашто ми одговори, да не зна — само што је нашао цедуљицу на столу, гдје га извјештавају да су пошли за Котор.

У нећељу вече око $6^1/_2$ сати дођу код мене Ђорђија и Душан и почеше причати, да су били у Котору, гледали се с Марком и овај им предао једно писмо за Милоша Ивановића. Код мене је био Михаило Ђоновић кад су они дошли, а послије је дошао Мирко Беговић или како ми се чини, биће да је дошао са Душаном и Ђорђијом заједно. Ту је био и мој млађи брат Војислав. Они извадише писмо, које је било на једном табаку просте хартије без куверте. Писмо је било двосмислено и ми га нијесмо разумјели, док га они нијесу почели тумачити. Писмо је изгледало као да га пише Нико Ђоновић из Биограда своме брату Душану на Цетиње. Каже, како се спрема за испите и тражи да му се пошље 150 круна. Било је још много писано, али се ја сад не могу сјетити. Само се сјећам, да су га у главноме протумачили овако: „Да Марко Даковић пише Милошу Ивановићу и препоручује му, да Милош каже осталијема клубашима на Цетињу, да се постарају и пошљу му новаца. Даље, да Милош поручи Михаилу Ивановићу, Спасоју Пилетићу и Митру Вукчевићу да доведу по 50 војника на Цетиње и то под изговором да се жале на неправилне изборе, а Марко је такође поручио да ће довести извјесни дио Граховљана. Ти војници пак рекоше, да ће чувати излаз и улаз на Цетиње у времену кад се буде нешто радило. Пошто су они ту у главном писмо протумачили, онда смо сви шесторица пошли код Милоша Ивановића, и то смо пошли иза куће Марка Вукотића и основне школе и ушли кроз авлију у кућу Мих. Јовановића, гдје је Милош Ивановић на квартиру био. Он није био горе у његовој соби, него је био доље у кафани

и ми смо по слуги послали да га зове, који је дошао међу нас и упалио свијећу и ми смо онда посиједали неки на креветима а неки на столицама. Онда је Ђоновић извадио писмо, и рече: Контић и ја били смо у Котору и ево донијели смо ти писмо од Марка Даковића. Милош узе писмо. Они су — Контић и Ђоновић — Милошу објашњавали писмо т. ј. он је читао, а они су му објашњавали и то онако како сам напријед навео.

Кад су прочитали писмо и протумачили, Милош рече и то доста љутито: Ово су тако деликатне ствари, које се не смију повјерити којекаквим пјанчинама, као што је Ивковић, јер оно што ви држите да је у тајности, то Ивковић прича другијема. Чувајте се ви, јер можете сви пропанути и боље повуците се натраг". Тада му је Ђоновић рекао: „Марко Даковић поручио ви је, да ако ви клубаши нећете чињети оно што смо зборили, да ћемо ми учинити тако нешто, да ће се свима вама капица око главе окренути". Тада је Милош рекао: Ја сам спријечен дужношћу, али ћу ипак гледати да им кажем, али и ја немам толико уплива, него ћу рећи Михаилу, који има више уплива, да он на томе ради". У томе је разговору напоменуо и неку свадбу, али не знам шта је хтио тим рећи. Онда је Милош и даље наставио срамотити Марка, како такве деликатне ствари повјерава мазалу и њему сличним, и у томе смо ми устали и пошли кући. Послије овога ја се заиста увјерим, да ту нешто има и повучем се и мислио сам бацити све у заборав.

Послије тога дошао је Стеван Рајковић, с којим сам се видио на спроводу ђетета Михаила Јовановића и сјећам се да га је неки од мојих другова питао, од куда сад, он рече: да је дошао из Котора да привати фамилију. Послије подна чуо сам, да га је полиција ухватила с бомбама.

Ми смо се ђаци мало уплашили да нас не би власти позвале, ако сазнаду да смо ми сазнали што о овој ствари, и онда смо један другоме говорили, ако дође до тога да ништа не признамо. Прошло је неколико дана, полиција нас је позвала, и ја држећи се онога што сам с друговима уговорио, нијесам хтио пред полицијом ништа признати.

П. Рекао си Милисаве, да ти је Даковић оне вечери кад је код тебе спавао, говорио, да ће се он уклонити док се не уреде ствари и док се не обори ова влада; питаш се да кажеш право, је ли ти том приликом говорио, на који ће се начин удесити ствари и како ће се влада оборити?

О. Он ми је говорио том приликом, а и прије тога од прилике исто оно, што ми је Петар Драговић говорио да му је рекао Петар Новаковић т. ј. да ће нека племена доћи на Цетиње у неки одређени дан, а да ће се овима придружити неки наши варошани, да ће доћи пред Двор, изазвати Господара и да ће он том приликом т. ј. Марко изнијети тешкоће које народ трпи и тражити од Господара да укине агитације, које чини данашња влада и онда ће у Скупштину доћи посланици изабрани вољом народа и ти ће посланици оборити данашњу владу.

П. Јеси ли ти Милисаве са Душаном Ђоновићем или Ђорђијом Контићем, пошто су дошли из Котора, тражио којега од официра или подофипира?

О. Тражио сам са Душаном Ђоновићем најприје код Пера Тановића а послије ишли смо на Обилића пољану некога подофицира, чије име није Душан казао нити ми је казао зашто га тражимо. Пошто га нијесмо нашли, онда смо се вратили.

П. Писма које сте носили Милошу Ивановићу и прочитали му га, је ли остало код Милоша, или га је Душан са собом понио?

О. Бога ми се сад не сјећам.

П. Душан Ђоновић је казао у свом записнику, да ти је овдје на Цетињу показао некаквог Божину који је био у Котору са Рајковићем, Ивковићем, Даковићем, чијег се он презимена не сјећа и не зна од куда је он, али каже да ти њега познајеш и знаш ко је и од куда је?

О. Душан ми је заиста показивао тога Божину, који се како ми се чини зове Булатовић — и ја сам га по Петровудне прошле године кад сам путовао за Мостар, видио у Котору и том ми је приликом рекао, да је из Зете и више о њему не знам ништа.

П. Имаш ли још што казати по овој ствари?

О. Немам за сад ништа, ако се што сјетим ја ћу поново казати.

По прочитању: Милисав Јов. Љепава.

Записник М. Љепаве од 7. фебр. 1908 г.

Питање: Јесте ли ви послије оне вечери кад сте били код Милоша Ивановића и носили му писмо, били код њега још који пут послије тога, и ако сте били због чега?

Одговор: Ја и Душан Ђоновић на неколико дана послије тога били смо код Милоша Ивановића да га питамо, је ли он што јављао Марку Даковићу, и ако му није јавио већ до сад да му јави, упозоривши га, да је рок близу, т. ј. идуће недјеље и сад не могу тачно одредити, да ли Милош рече да је учинио на знање Марку, само знам да Милош рече и то: Ја ћу потражити кога од Американаца (путника, који иду за Америку), јер они су најсигурнији и по њима ћу послати поруку Марку и уз то рече, да је то врло кратак рок, да се што учини, него га треба продужити, јер је то посао, који се једва може за годину дана уредити како треба.

П. Јесте ли г. Љепава у те дане били са Душаном Ђоновићем код куће Митра Ђуровића, и ако сте били због чега сте?

О. Ја сам истога дана, кад сам са Ђоновићем био код Милоша Ивановића прије био и то по подне код куће Митра Ђуровића, а ишли смо због тога, што је Душан хтио да испоручи поруку Ђуровићу,коју су му поручили Марко Даковић и друштво му из Котора и хтјели смо да се од њега извијестимо, што се има предузимати као и то, хоће ли новаца послати Марку. Код куће смо нашли само једнога дјетића, који нам рече да Митар није код куће. Ми смо тада написали једну цедуљицу у којој смо му нагласили, да смо долазили, да се с њим споразумијемо ради опште ствари и врло важна посла, и рекли му да буде у 5 сати код куће и да ћемо ми доћи и онда се потписали: Љепава, Ђоновић. Цедуљицу смо оставили на његовом столу и онда пошли кућама.

Око 5 сати опет смо пошли код куће Митрове; њега не нађемо него његову госпођу, која ни рече да Митар није код куће, него да дођемо око 7 сати. У канцеларији смо видјели да нема оне цедуљице, коју смо оставили и држим да ју је сигурно Митар узео, пошто нам госпођа рече, да је долазио код куће Више се нијесмо враћали код његове куће.

По прочитању:
Милисав Јов. Љепава с. р.

Предсједник: Јеси ли пред ишљедним судијама овако казао?

Љепава: Јесам, али сам био присиљен тако казати. У интересу саме ствари молио бих, да прочитам своју одбрану, јер не умијем. да говорим.

Предсједник: Па ево, ово је одбрана — ово је ишљеђење, што хоћете друго?

Љепава: Ја имам нешто, што ће ми можда служити као олакшавна околност, а што можда ни Суду није познато.

Предсједник: Што може послужити за вас?

Љепава: Узроци, који су дјејствовали, да положим такав записник.

Предсједник: Какав записник?

Љепава: Ја не умијем добро говорити.

Предсједник: Изгледа, да добро говориш.

Љепава: Не умијем ђавољом.

Бранилац Хајдуковић: Бих ли ја могао добити његову одбрану, да се њоме послужим, јер ја сам његов бранилац? Допуштате ли, да ми даде?

Љепава: Ја бих волио, да је прочитам.

Предсједник: Нећемо, да читате.

Љепава: Ја бих доказао голим фактима.

Предсједник: Што вас је навело, те сте имали учешћа у овом злочину?

Љепава: Ја нећу ништа више одговарати, можете ме спремити у тамницу.

Предсједник: Дајте ту одбрану г. браниоцу!

Бранилац Хајдуковић: Једно питање. Рекао си, да немаш 18 година.

Љепава: Немам, него 18 мање 2 мјесеца.

Бранилац Хајдуковић: Молим г. тужиоца, да исправи, да је на дан почињеног дјела имао према крштеници 17 година и 8 мјесеци.

Предсједник: Кажи, Љепава, јеси ли давао Ивковићу револвер?

Љепава: Јесам.

Предсједник: Је ли чешће долазио у вашу кућу?

Љепава: Једном, никада више.

Предсједник: Чудновато, да му дајете револвер!

Љепава: Дао сам му га за то, што сам прије био познат са њиме.

Предсједник: Контићу, ти си јуче казао, да Душан и ти нијесте донијели никакве поруке од Марка, него кад сте дошли у кућу Љепавину, синула је мисао да преварите Милоша, да је писмо од брата, и ви сте отишли к Милошу. Међутим Љепава каже, да је то писмо било Душану Ђоновићу од брата, али да је у том писму подвукивао Даковић у Котору неке ријечи и забиљежио неколико бројева, којима је означио колико војске имаде довести Михаило Ивановић, колико Вукчевић, а колико Пилетић.

Кажи, је ли то истина, ако нијеси јуче казао истину, кажи је данас?

Контић: Ја кажем, да писмо од М. Даковића примао нијесам.

Предсједник: Је ли истина, Љепава, што си прије казао, да је писмо подвукивано и бројевима означено?

Љепава: Тако ми се бар чини, да су они мени казали.

Предсједник: Ти си казао, Контићу, да зе нијесте задржавали, да нијесте ни ријечи проговорили, а Милош да је одмах рекао, да не зна за Марка, међутим Љепава вели, да је било разговора.

Контић: Било је разговора, али мало.

Предсједник: Какав је био разговор?

Контић: Ја сам рекао кад смо дошли код Милоша.....

Предсједник: Што је било послије?

Контић: Милош је питао, што смо дошли, а ми смо рекли, како смо били у Котору код Марка, да нас је Марко послао са писмом и поручио, да Михаило доведе 50 Куча, а Митар 50 Љешњана, а Спасоје 50 Пипера, да дођу да се заједно жале Господару на незаконити притисак.

Предсједник: Што је рекао на то Милош?

Контић: Милош је рекао: „Ја нећу да знам за Марка. Хајте због мене зову на вечеру". Он је рекао још овако: „Ја нећу ништа чинити. Ако је пошао Марко Даковић, нека и чини".

Предсједник: То се не слаже са Љепавиним исказом.

Контић: Ја кажем што сам чуо.

Предсједник: Што кажеш ти, Љепава?

Љепава: И ја кажем како сам чуо.

Предсједник: Нека дође Ђоновић.

Види се да ти Контићу све кријеш, и нећеш ни онолико да признаш колико твоја дружина.

Ђ. Контић: Ја сам признао оно што сам чуо. Можда да је рекао Ивановић.

Предсједник: Ти си, који си најприје открио све на записнику односно разговора са Ивановићем и односно одласка из Котора са Душаном Ђоновићем, сад опет на јавној расправи ретерираш, не признајући ништа, осим то, да си ишао са Душаном Ђоновићем у Котор.

Кажи намјеру с којом сте ишли?

Контић: Казао сам: за књиге Душана Ђоновића, које је рекао Томашевић да ће му их предати.

Предсједник: Љепава каже, да сте отишли с намјером, да се од Марка Даковића увјерите, има ли што од онога плана који је донио Ивковић мазало.

Ђ. Контић: Ја нијесам знао. Мени је рекао Душан Ђоновић за књиге. Ако је он ишао за друго ја не знам.

Предсједник: (Према Ђоновићу:) Кад си саслушан мало прије, казао си, да је писмо које си носио код Ивановића, било цедуљица. Јели тако?

М. Ђоновић: Ја је нијесам имао у рукама, изгледало је као цедуља.

Предсједник: Љепава каже, да је то било писмо.

Милисав Љепава: Писмо с једне стране.

М. Ђоновић: Могуће. Шта знам ја. Нијесам је доваћао, већ сам је видио у њиховим рукама.

Предсједник: Остајеш ли при томе да је била цедуља?

М. Ђоновић: Не знам је ли била или није, изгледало је тако.

Предсједник: Љепава каже, да је то писмо које је писато твојему брату Душану, па да сте се послужили с тим писмом у извјесној намјери.

М. Ђоновић: То је могуће.

Предсједник: Како може бити могуће да је била цедуља?

М. Ђоновић: Тако је изгледало. Нијесам га дохваћао у руке. Ја бих га познао. Писало је у њему: „Драги Душане".

Предсједник: А шта је писало даље?

М. Ђоновић: Писмо од Николе, нашега брата, да је добро, да је здрав, како се уписао на универзу.

Предсједник: А кад сте добили то писмо?

М. Ђоновић: То је било у почетку ове школске године.

Предсједник: Па шта је писао Никола Душану?

Мих. Ђоновић: Поздравио нас је и пише да се учимо добро, па да ће порадити да пођемо тамо послије свршене године.

Предсједник: Размисли добро, да ли је таква садржина писма?

М. Ђоновић: Ја не знам, не сјећам се свега од ријечи до ријечи.

Предсједник: Размисли добро, то је од користи и за тебе и за нас. Размисли, каква је била садржина писма, које је послао Нико.

М. Ђоновић: Пише како је здраво прешао, како се уписао на универзу. Савјетује да се добро учимио, ако ћемо се добро учити, да ће нас примити код себе у Биограду. Не сјећам се ништа даље.

Држ. туж. П. Вуисић: Каже г. Контић, да су пошли у Котор с намјером, да приме књиге од Томашевића. Питам ја Контића с каквом је намјером продао своје књиге, кад су пошли у Котор, да приме књиге од Томашевића?

Контић: То није истина, јер није истинит и цио записник.

Држ. туж. П. Вуисић: Хоћу да питам Контића, је ли прије написао ону изјаву својеручну, или је прије саслушан на записнику?

Контић: Најприје сам саслушан, па сам онда писао изјаву, па онда сам позван на записник.

Бран. Љ. Бакић: Је ли теби ко рекао да пишеш?

Контић: Они су ми рекли: да ти дамо карте, па да ти то све напишеш.

Држ. туж. П. Вуисић: Ви сте прво ту изјаву написали, па сте онда сами иза писма мало шире диктирали.

Контић: Ја сам најприје саслушан.

Држ. туж. П. Вујисић: Овдје сте све признали, чак су вам и сузе скочиле.

Контић: Јест, од радости.

Бран. Кр. Јаблан: Тврди се, да је Контић продао књиге. Молио бих г. држ. тужиоца да се изјасни, је ли утврђена околност, да је продао књиге?

Држ. туж. П. Вуисић: Није утврђена.

Предсједник: Главно је, да је ишао у Котор.

Јеси ли тражио од управитеља гимназије дозволу?

Контић: Нијесам.

Предсједник: Јеси ли казивао фамилији?

Контић: Ја нијесам имао коме казат. Брат ми није био овдје, нити је долазио код куће. Пошто имам малога брата, свратио сам код њега и од њега пошао.

Предсједник: Је ли казао Душан фамилији својој?

Контић: Он је изостао од школе као болестан.

Бранилац Љ. Бакић: Нејасно је било ово објашњење са г. тужиоцем. (Према Контићу). Ти рече да си саслушан, па послије да си изјаву писао, па тек онда да си зван на записник. Јеси ли признао што год на усменом саслушању од онога, што си касније казао на записнику?

Контић: Јесам све. Ја сам био готово до двије уре овдје.

Бранилац К. Јаблан: Питам г. држ. тужиоца, је ли био присутан Рајковић онда, кад је Контић преслушан, или усмено или писмено?

Држ. туж. П. Вуисић: Није.

(Контић говори нешто, а предсједник га прекида.)

Предсједник: Постоји то, да си најприје усмено казао пред ишљедним судијама оно, што си написао у изјави, и они су рекли, да напишеш то сам у једној изјави и сјутра дан позвали те на записник.

Десет минута одмора.

Послије одмора,

Предсједник: Нека уђе Мирко Беговић.

(Улази Мирко Беговић).

Јеси ли ти Мирко Беговић?

Мирко Беговић: јесам.

Предсједник: Одакле си?

Беговић: Из Загарача.

Предсједник: Чиме се занимаш?

Беговић: Бивши ђак.

Предсједник: Које школе?

Беговић: Шесте гимназије.

Предсједник: Јеси ли кажњават од које власти?

Беговић: Нијесам до сада.

Предсједник: Противу тебе тужба износи, а по вашем признању:

да је и теби на Лучин-дан у вече казао Илија Ивковић мазало, да су дошли у Котор ђаци и донијели бомбе, као и открио ти сав револуционарни план;

да су ти у кући Љепавиној, Душан Ђоновић и Ђорђије Контић, кад су дошли из Котора 21. октобра, казали писмо Марка Даковића, упућено Милошу Ивановићу; да си и ти пошао с њима код Милоша Ивановића у кафану Михаила Јовановића и тамо му се је писмо читало и тумачило и т. д.

Кажи ти, јеси ли се када разговарао о говору Ивковића, који је он говорио међу вама од стране Марка Даковића о каквом плану или завјери?

Беговић: О том немам ни појма. О завјери, о плану, о мазалу, о кући Љепавиној, никада нијесам ни чуо, нити од другова, а још мање од кога другога.

Предсједник: Јеси ли био у кући Љепавиној, кад су били Контић и Ђоновић?

Беговић: Јесам. Са пјаце дошли смо заједно у кућу Љепавину.

Срио сам на пјаци Ђ. Контића и казао ми је, да је дошао из Котора, и заједно смо пошли у кућу Љепавину и наставили разговор.

Предсједник: На које мјесто сте пошли у кућу Љепавину?

Беговић: Имаде засебна соба Љепаве, нашега друга, па смо ту пошли. Ту је Душан Ђоновић казао од Котора нешто сасвијем деветога, него што је наведено у тужби.

Ђоновић и Контић казали су ми на пјаци, да иду од Котора.

Предсједник: Јесте ли их питали, зашто су ишли у Котор?

Беговић: Јесам. Питао сам их, зашто су ишли тамо, а они ми рекоше, да су чули, да је тамо Даковић и да су пошли, да се с њим виде.

Предсједник: Пита ли ти, зашто да се виде?

Беговић: Ја сам знао зашто, а казаће се и вама. За сада не могу на то одговорити. Питао сам их за Марка, јер ме је интересирало, како је том честитом младићу. Казали су ми, да им није ништа лијепо причао, нако само то, да оплакује

на туђим улицама судбину свог жалосног народа. Ово су ријечи, које је донио мени, а рекао је, да их је рекао Марко.

Предсједник: Кад сте дошли у кућу код Љепаве, шта сте радили?

Беговић: Тражили смо Милисава, али га нијесмо нашли, стога смо послали млађег брата по њега. Док је Милисав дошао били смо сами. Говорили смо неколико ријечи, а знајући што се је све десило 21. и 22. октобра по Цетињу, договарали смо се, како да станемо на пут свему томе и можемо ли што учињети. Послије кратког разговора, дошли смо до тога, да сада, кад долазе од Марка, да ми, као од његове стране извршимо нешто овдје и да се договарамо с појединим личностима, и да станемо свему томе на пут. Ево на који смо начин радили:

Дакле, Милисав Љепава и ми сјећели смо и разговарали смо се сјетно о тим црним гласовима.

Предсједник: Који су вам стигли од Марка Даковића.

Беговић: Јест. Онда смо се ту договорили, да учинимо, да добијемо још којег присталицу осим нас. Договорили смо се и о начину борбе, те смо закључили, да би најбоље било, да пишемо Марку, јер он много важи. Нијесмо хтјели нашим рукама писати, да не побудимо сумњу. Послије ручка Душан Контић...

Предсједник: Ђорђија Контић, ваљда.

Беговић: Душан Ђоновић. Немојте ми уписати у гријех, јер нијесам свјестан у глави, да могу с вама разговарати.

Послије ручка, како рекох, Душан Ђоновић устане и рече: „Паде ми генијална мисао," тако је он обичавао говорити, и вади писмо из шпага, које рече, да је од Даковића. Не знам како је пред вас дошло, можда ви знате боље. Писао му је у истини Нико Ђоновић, како је дошао на универзу назад неколико дана, па да сад учинимо, да је ово писмо од Марка. Треба само обрнути смисао некијех реченица, подвући неколико реченица и ствар је готова. Тако смо и учинили, јер смо то држали за најпаметније. Онда је Душан Ђоновић, он је био у Котору, па му је ствар била мало јаснија, почео неколико реченица подвуковати, и дао је своје мишљење, како ће се смисао превернути. Ми смо му помогли и преврнули 5—6 реченица у други смисао, како би могли некијема поруке на Цетињу казати. Ту смо навели, да се они спремају и да ће за који дан доћи на Цетиње, премда нијесмо познавали никога, осим Марка Даковића, и да ми стекнемо што више пријатеља. Сад смо размишљали, коме да то писмо упутимо, и нашли смо за добро, да потражимо Михаила Ивановића, да је Марко поручио Михаилу праву поруку, да он позове Спасоја и да дигне Куче и т. д., да се жале на неправедне изборе, како су хвала Богу и били, да би бар један од посланика био у Скупштини, да каже све, што се је радило, како би се стало на пут тим свакиданим нападајима од стране црногорске владе. Ово је била порука Маркова Милошу, а ми смо ју предали њему, да се наиме поручи Спасоју и другим, да пошљу амо своје бираче, да се жале на неправедне изборе, пошто су ови два истину казали, какви су били избори, да би имали бар једнога посланика, да се стане на пут тим недјелима, како их ми називамо и ја, од стране владе.

Предсједник: Колико сте се договарали?

Беговић: Договарали смо се, у колико смо склапали писмо.

Предсједник: Од прилике?

Беговић: Бога ми не знам. Једанпут ми дође, да сат траје 10 минута, други пут пола године. Договарали смо се по прилици пола или цијелу уру.

Предсједник: Рече, да је то најприје синуло у глави Душановој.

Беговић: Јест за писмо.

Предсједник: Сви сте допуњавали?

Беговић: Јест, колико је год ко хтио.

Предсједник: А пошто се сврши посао?

Беговић: Пошли смо код Милоша Ивановића, у кафану Михаила Јовановића, те му казали.

Предсједник: Куда пођосте, све кажи?

Беговић: Опростите, заборавио сам. Пошли смо од куће Љепавине кроз улицу Церовића, па покрај куће Марка Вукотића.

Предсједник: Зашто сте туда пошли?

Беговић: Пошли смо из више разлога, а највише ради тога, јер смо се бојали, да нас не срете министар војни, па да нас не отјера, као што је прије чинио. Пошли смо тим путем и дошли смо у кућу Милоша Ивановића и нашли га код куће. Пошто смо дошли код њега, представили смо се као нови, јер ја нијесам имао прилике с њиме говорити, нијесам га познавао. Ми смо му то казали, а он се је сасвим збунио и рече: желим да прекинемо, јер ви знате што сам, знате гдје сам и гдје смо.

Предсједник: Говористе ли му што прије, него ли је он то рекао?

Беговић: Не знам, Бога ми, што је говорено.

Предсједник: Што сте му ви говорили?

Беговић: Ја сам мало говорио, јер ми је улога мала била. Највише је говорио Душан Ђоновић, али говорили смо и сви, јер смо виђели да је Милош узбуђен.

Предсједник: Одакле узбуђеност? Јесте ли му што говорили?

Беговић: Открили смо нешто мало од новог плана. План није био дугачак, него је био кратак.

Предсједник: Јесте ли му што усмено или писмено саопштавали?

Беговић: Ђоновић је држао писмо, па нешто писмено, а нешто усмено.

Предсједник: А што му је говорио Ђоновић?

Беговић: Оно што смо средили.

Рекли смо му ту, Душан и ја, и неки други, да он скупи људе од његове врсте, који би били за њега и још његове пријатеље, да се сви нађемо на окупу и видимо, колико нас има, па да сви заједно станемо на пут тијем недјелима.

Предсједник: Јесте ли кога именовали, кад сте говорили?

Беговић: Не, Бога ми. Ми смо му рекли, г. Милошу: на кога се можете повјерити, нађите га и кажите му, да скупа с нама устане против ових грозота.

Предсједник: Говористе ли му у име своје или кога другога?

Беговић: У име своје, а послије смо му рекли, да је то жеља Марка Даковића, премда не знам, је ли му то жеља била. Оно што су они радили у Котору, то је сасвијем друго.

Предсједник: Рече ли он вама што?

Беговић: Рекао нам је, да се он неће зато заузимати ништа. Ми смо опазили, да смо се грдно преварили, видјели смо, да смо на погрјешноме путу, и да смо се упутили на некога, на кога нијесмо требали, а сад је требало да тражимо кога другога, код кога бисмо успјели.

Предсједник: Ти си казао, да нијеси познавао Милоша.

Беговић: Лично не.

Предсједник: Откуда да идете код њега, да њему излажете те препоруке, савјете итд.?

Беговић: Ви, господо, боље знате, како се може познати човјек, а да се и не састане с њиме. По његовоме прошломе раду, по његовој садашњости, по околностима и по ономе, што је радио, чинио и коме је нагињао. Ја нијесам знао ни што је радио Милош, ни куда је нагињао, али другови ми рекоше, да се можемо на њега ослонити, пошто има брата Михаила, који је страдао због данашњих прилика, а знао сам, да он нагиње тамо.

Предсједник: Гдје тамо?

Беговић: Да нагиње онима, који су да насузатвору, да нагиње „Клубу Народне Странке".

Предсједник: Ко?

Беговић: Милош Ивановић.

Предсједник: Одговори ли Милош што-год послије краткога говора?

Беговић: Милош је на крају крајева овако одговорио... Заборавио сам рећи, да је настала граја и ми смо пошли.

Предсједник: Обилазиш — нећеш да кажеш.

Беговић: Ја знам, што имам казати, врло добро.

Предсједник: Што је рекао Милош на основу вашег причања?

Предсједник: Он је рекао, да је сада све неумјесно и да не може бити збора.

Предсједник: Је ли још што рекао?

Беговић: Ако могне на који начин, да ће јавити Марку, да за сада нема ни о чему збора. Је ли рекао, да рачуна, да ће учиниги — не знам. Ја сам тада отишао својој кући.

Предсједник: Нека дођу Љепава и Контић, али немојте да долазе заједно, него прво Љепава, па онда Контић.

Љепава каже, да су Д. Ђоновић и Ђ. Контић донијели једно писмо, које је истина било употребљено на извјесну сврху од М. Даковића и да је у том писму било подвучено баш од стране Маркове, да Митар доведе неколико Љешњана, Спасоје неколико Пипера, Михаило неколико Куча, и то писмо да је адресирано . . .

Беговић: За то писмо ја не знам. То је рекао Љепава, а ја нијесам. Можда је он то видио. Ја нијесам за њега чуо, нити сам га видио.

Предсједник: Али ти истичеш више него он, да сте се промишљали, договарали. Ако је истина, што каже Љепава, гдје сте били, онда значи, да бисте морали знати о том плану.

М. Беговић: Писмо је извадио Душан Ђоновић, а откуда не знам. Само знам, да је рекао, да је писмо од Н. Ђоновића, и да је дошло прије неколико дана и да је неколико реченица обрнуто на други смисао.

Предсједник: Понови који смисао?

Беговић: У писму вели, да се спремају ђаци у Котору, за које ја нијесам знао, него само за М. Даковића.

Предсједник: Говорите ли о ономе, да се спремају ђаци у Котору?

Беговић: Јест, и о његовој поруци за Михаила, Митра и Спасоја, да дођу да се Господару жале на неправилне изборе.

Предсједник: Мало прије нијеси хтио споменути ни Спасоја, ни онога.

Беговић: Ја сам, чини ми се, до сада спомињао све. Још сам спомињао и то, да се и у нас надају, да и ми скупимо са своје стране овдје.

Предсједник: Говористе ли о Митру, Спасоју и т. д.?

Беговић: Говорили смо, да дођу да се жале на неправилне изборе, колико се сјећам.

Предсједник: Ви кажете, да сте то нарочито ставили?

Беговић: Јест.

Предсједник: Никакве поруке нијесу рекли, да им је Марко рекао?

Беговић: Само да се жале на неправилне изборе, јер су Душан и Ђорђе казали, како су неправилни избори били ту и свуда у држави.

Предсједник: Ти мијешаш. Час изгледа да је то од Марка, а час од вас.

Беговић: Допунили смо са оном поруком Марковом, што смо Милошу саопштили.

Предсједник: Испричај поруку Маркову.

Беговић: Ријечи Маркове биле су: јадиковање његово на туђим сокацима оплакујући судбину несретнога народа црногорскога. То су његове ријечи. Даље, да пошаље Михаилу, Спасоју и Митру поруку, да неколико својих бирача упуте на Цетиње, да се жале на неправилне изборе, како би бар један од наших посланика могао доћи у скупштину дако би што он учинио код многих посланика, да се стане на пут ћерању из државе и недјелима.

Предсједник: То прича Ђорђије и Душан, да вам је рекао Марко?

Беговић: Јест.

Предсједник: Је ли још што?

Беговић: Ништа више.

Предсједник: А писмо?

Беговић: За писмо није било ријечи; како смо дошли, почели смо се договарати, како ћемо јавити поруку Маркову.

Предсједник: Казасте ли поруку Маркову усмено?

Беговић: Јест, колико се сјећам.

Предсједник: А писмена порука?

Беговић: Душан је држао оно писмо и понешто говорио.

Предсједник: Што сте ви додали поруци Марковој?

Беговић: Додали смо то, да се у Боки Которској спрема још неко осим нас овдје, како би смо преварили да нијесмо сами, да тако на неки начин можемо боље да искупимо и наведемо уз нашу страну неколико пријатеља, ђака, радника или кога другога.

Предсједник: Чули смо то, него кажи, које ријечи ви од ваше стране рекосте Милошу? Што придадосте поруци Марковој?

Беговић: Не знам. придодавао је сваки са своје стране, како би требало нешто да се учини.

Предсједник: Употребисте ли писмо?

Беговић: Јест, држао га је Ђоновић и нешто говорио.

Предсједник: Што је говорио?

Беговић: Оно, што смо навели у кући Љепавиној.

Предсједник. Како?

Беговић: Да се ови овамо договарају, да ће нешто учинити. Треба да се скупи неколико људи, који ће стати на пут овоме безакоњу.

Предсједник: Казасте ли Милошу то од ваше стране?

Беговић: Као поруку Маркову из писма.

Предсједник: Пришили сте Марку?

Беговић: Јест.

Предсједник: Што је још даље било?

Беговић: Ништа друго, него само то.

Предсједник: На крају крајева што рече Милош?

Беговић: На крају је Милош одговорио љутито, да томе сада времена нема, да ми овдје немамо никога и још у том правцу неке ријечи, које не знам како бих склепао.

Предсједник: Кад сте ви пошли и заинтересирали се за неку акцију, ви сте морали запамтити што говори један човјек, коме идете и препоручујете ту акцију. Ти си доста бистар.

Беговић: Не знам, како коме, доско, чиће се и томе. У затвору сам пола године а у то доба одрицао сам се и мајчиног млијека.

Судија Поповић: Ви сте рекли, да су вам Контић и Ђоновић по повратку из Котора рекли, да су ишли да виде Даковића. Госп. предсједник вас је питао зашто, а ви сте рекли, да ћете касније рећи. Зашто сте дакле ишли?

Беговић: Ја сам већ пет година на Цетињу, био сам свједок много које-чега, очима сам видио много недјела, која су мени учињена. У нашој средини бавио се М. Даковић, био је неколико овдје. Онда му је загрозила опасност — побјегао је. Ми смо се интересирали, хоћемо ли што од њега чути. Нијесмо чули ништа док је сва пјаца знала, да је у Котору. Тада паде на ум Душану и Ђорђију, да оду у Котор ваљда за то, да боље знаду што ради Марко. Они су ваљда за то пошли да приме савјете од Марка, да виде што ради, пошто смо ми били не мање угрожени од Марка.

Судија Поповић: Је ли то ваша претпоставка?

Беговић: Јест, то је моја претпоставка.

Предсједник: Јеси ли ти распитивао, зашто су ишли.

Беговић: Не, Бога ми!

Предсједник: Прочитајте његов записник:

Писар Краљевић чита:

Записник од 1. фебруара 1908. год.

Ја ћу Вама од почетка испричати све што сам од кога чуо и што сам ја радио, па ћете ви из тога најбоље видјети у колико сам ја умијешан и колико сам крив.

Негдје у почетку школске године 1907. договорили смо се двојица тројица ђака с Петром Новаковићем, да би добро било да видимо колико имамо ђака једномишљењака да се састанемо под мале јасике, и ту да се договоримо о свему што би се наумило у будуће предузимати.

Неки дан послије тога скупимо се под мале јасике нас 15 ђака и Петар Новаковић. Ђаци су били ови: ја, Милисав Љепава, Душан и Михаило Ђоновићи, Ђорђе Контић, Петар Драговић, Јован Кажић, Јован Томашевић, Глигорије и Саво Вукчевићи, Лабуд Рогановић, Божо Јоветић, Војислав Љепава, Јован Велашевић — али чисто за њега не знам да ли је био — Михаило Матановић и ако је још који био, сад се не могу сјетити. Ту је почео говорити Петар Новаковић о приликама у Црној Гори, како се не може данашње стање сносити и како би требало томе стати на пут. То исто другим ријечима и ми смо по неки од нас говорили. Затијем је настао обичан говор међу нама и одатле се раздвојимо и пођемо по двојица и тројица у пјацу да не би полицији у очи пали.

Заборавих рећи, да смо на том договору у главном углавили, да овдашња омладина преко Новаковића и Марка Даковића и других одржаје везу са омладином црногорском, која се школује на страни, и да свако подузеће у заједници раде.

Послије тога обично гдје смо се двојица тројица састали, о томе смо се разговарали, јер то је управо била једна наша идеја, која нас је груписала.

Послије тога покренуо је један од наших другова, да се ми једномишљењаци сликамо. Апарат је имао Михаило Матановић и ми се окупимо под мале јасике — сви они, који смо били на скупу с Петром Новаковићем, осим Петра Драговића који је био, како ми се чини, пред тијем пошао из Црне Горе; уз нас, ове једномишљењаке, придали су се и још неколицина, који нијесу били једномишљењаци с нама и нијесу знавали ни о чему. Тако смо се сликали и слика нам није испала добро те смо оставили за други пут да се сликамо, али се нијесмо сликали. Сликање наше није имало особитог значаја осим само за то, да ми једномишљењаци, који смо симпатисали клубу, имамо по једну слику све своје дружине, да се зна ко је с ким био.

Послије тога на неколико дана догоди се нападај на кућу Михајла Јовановића, овд. крчмара, за који сам ја дознао тек сјутра дан. Истога дана са својима друговима разговарао сам о догађају и пошто је изгледало да ће се поновити нападај одлучили смо били, да будемо приправни, и пошто се говорило, да ће се напанут на кућу Војводе [illegible] гдје су били клубаши затворени одлучили смо били, да у истом момен[illegible] се чује напад на кућу Војводе [illegible] ударимо и ми на кућу г. д-р Л. Томановића, министра-предсједника. — По нападају на кућу Томановићеву онда да гледамо да се спасавамо а уједно уз пут да лупамо, гдје би ни се дала прилика. У вече смо случајно пошли: ја, Душан Ђоновић, Ђорђије Контић и Јован Томашевић у Радничку Читаоницу. Ту бјеше и Стеван Рајковић, који каживаше да има под капутом једну ножину, а ја сам такође показао да имам револвер. Расправљали смо о томе, како се не можемо састати са овијема те су се затворили и нагађати гдје је који затворен. Ту нијесмо смјели дуго остати, једно из бојазни од полиције а друго, што се би могао негдје напад догодити а ми да не знамо. Изашли смо и раздвојили се по два и два шетали пјацом. Ја сам био са Контићем и Томашевићем. Крепусмо пут Локанде и код Биљановића срете нас министар војни и зазва полицију, да нас оћера кућама — што полиција и учиње и ми пођемо сваки својој кући. Мој друг Милисав Љепава, на Лучин-дан његово крсно име, позвао је мене, два Ђоновића — Душана и Михаила, Глигорија Вукчевића, Јована Кажића, Јована Томашевића и Мила Прљу да сједимо по вечери. Ми смо се окупили ту код њега, забављали

се до — око 10 сати — ту је било и других грађана — више друштва. Од прилике око 10 сати ноћу на један пут су се издвојили из друштва два Ђоновића и Милисав Љепава, и послије неког времена повратили су се опет у друштво. При повратку ја их сретох у портику и запитах, гдје сте били. Они одговорише, долазили су неки радници па сјеђесмо горе и ништа ми више ту вече не говорише, него смо сјеђели сви у друштву до 12 сати и разишли се сваки својој кући.

Сјутри-дан, кад смо се састали, рекоше ми, да је синоћ долазио и Ивковић—мазало и казао им, да је дошао од Марка Даковића, а у потврду тога показао им је кацицу (качкет) Марков. Даље им је говорио, да у Приморју има око 500 ђака и да су они за напад спремни, и да ће скоро упасти у Црну Гору. Даље рекоше, да им је мазало—Ивковић рекао, да је њему у Котору наређено, да ни не показује план њиховог нападаја, него само толико да ни рече, да смо спремни и организовани ђаци и радници, али Ивковић је њима рекао: „ја ћу ипак од своје стране рећи вам, какав ће бити нападај: прво ће се запалити биљарда, пошта, т. ј. пресјећи ће се жице, Министарства, полиције и обласне управе. Онда ће се уништити стари Двор и онда ће се прогласити Престолонасљедник за Књаза". Поводом тога међусобног разговора ми смо се разговарали, како би добро било, да један пође у Котор и заиста се увјери о правом стању ствари, али нијесмо ријешили, ко ће ходити и кад ће ходити. Иза овога у вече био сам на сједници код Јована Кажића, и то сам дошао позно око 10 сати ноћу. Ту сам нашао ђака доста, који бјеху дошли да прате Јована Кажића и Јована Томашевића, који исто бјеше ту, који су намјеравали кренути сјутри-дан поштом за Сријемске Карловце. Ту смо сјеђели до 11 сати ноћу и разишли се кућама.

Сјутра-дан пошао сам у школу као обично и послије подна дознао сам од Михаила Ђоновића да су Ђорђе Контић и Душан Ђоновић пошли за Котор. У недјељу вече они су се два вратили и ја шетајући пјацом сретох се са њима баш кад се они враћаху из Котора. Послије поздрава причали су ми најприје, како се нијесу умјели наћи у Котору, па кад су видјели Јована Кажића упутили су се к њему и тун код Кажића нашли Јована Томашевића и једног ђака, — чијега се имена управо сад не спомињем а они су ми га именовали. Казаше ми да су донијели писмо од Марка Даковића за Милоша Ивановића, и то писмо алегорично. Онда смо ми тројица пошли у Љепаве. Милисава не бијаше ту, те посласмо његова брата Војислава да га зове и он дође с Михаилом Ђоновићем. Ту у соби Милисавовој — поче нам читати и тумачити речено писмо Душан Ђоновић. Писмо сад не бих умио издиктирати, јер га нијесам могао запамтити пошто је било веома неразумљиво, а протумачили су га у колико се спомињем овако: да су они тамо спремни са својим материјалом, тј. бомбама и другим, колико треба; да немају новаца но да се нуждавају и у кори хљеба; да ће брзо доћи на Цетиње, да се организујемо ми ђаци и радници и да скупе војску и то Куче, Пипере и Љешњане, и даље како је то било нијесам могао све упознати, само знам да смо отолен сви заједно пошли код Милоша Ивановића и то озад иза куће Марка Вукотића и кроз авлију уљегли у кућу М. Јовановића, гдје је Милош Ивановић на трошку. Ми смо пошли у горњу собу, ту смо звали Милоша који дође међу нас.

Ту смо посиједали и Душан је писмо извадио и почео га читати и тумачити. Милош није зборио ништа, нако само ако је којом климнуо главом а непрестано гледао нас. Пошто се свршило читање и тумачеље писма, Милош је рекао, да се то не може сад радити, да се све непаметно ради и почео нападати посланике овијех ђака, мазала и Рајковића, да су то пјанице и непоштени људи, с којима ја нећу да имам посла. Даље рече нам, да му се жени брат и да је искао допуст и да ће кроз неколико дана да иде у Куче и тамо да ће се виђети с Михаилом, и ако буде потреба са Спасојем и с Митром, и да ће им ово казати па они како учине. Тада је међу нама настала граја. Ми смо му рекли, да се то не смије одлагати, но да то треба свршавати овако како ови из Котора кажу. Тада сам ја лично ријечима почео нападати на Милоша и на све клубаше, како не хоће ништа да раде, но чекају да за њих други раде и да их бране, а видећи да овамо нема ништа, замолио сам Милоша да јави Марку на који начин било, да они чекају тамо. Нашто ми је Милош обећао да ће се постарати да то изврши, и ми за то, што ни изгледаше да се Милом почео извуковати из те ствари, наједили смо се на њега и пошли смо неки и без добра ноћ. Послије смо се ми раздвојили и пошли сваки својој кући. То је остало тако, док је дошао иза тога на неколико дана Рајковић са бомбама, т.ј. он је дошао други или трећи дан по томе.

Ја се с Рајковићем нијесам никада састајао, док на једанпут чујам да га је полиција ухватила и да је донио бомбе.

П. Имате ли још што казати по овој ствари.?

О. Више немам ништа по овој ствари да кажем.

По прочитању: Мирко Беговић с.р.

Предсједник: Је ли ово твој записник?

Беговић: Јест на жалост мој! То је резултат седмомјесечног рада мојега и њиховог.

Предсједник: Како то?

Беговић: Не знам како је дошло у тај записник, али знам да је то било под пресијом.

Предсједник: Каква пресија?

Беговић: Касније ће изаћи.

Предсједник: Испричај сада укратко.

Беговић: Најгрознија пресија, која се може помислити само од најбруталнијих тирјана, а не од Црногораца.

Предсједник: Је ли то било кад си правио записник?

Беговић: Од господе судија не, него од ишљедне комисије. На мене се обарало....

Предсједник: Зашто си казивао?

Беговић: Сила је била.

Предсједник: Каква сила?

Беговић: Најприје су повукли моје другове, који су исказали да ја знам све, што они знаду, па онда, знајући куд се враћам, говорио сам онако.

Предсједник: Ушљед исказа својих другова, морао си?

Беговић: Морао сам. Они су казали све што они знаду, да и ја знам. Ту при суочењу казали су ми опширно њихов најновији план и замолили ме, да ја пођем тамо, јер једино томе имам захвалити, да сам у животу или да сам овдје.

Предсједник: Ружна тамница?

Беговић: Врло лијепа!

Предсједник: Зашто те је дружина приморала?

Беговић: Ми смо другови сви који смо овдје — сви међу првим друговима и пријатељима. С тога се ова ствар и заплела овако и дошла је до овога. Ја, као њихов друг, нијесам могао устати против свијех, надајући се, да ће доћи до истине. Ако дође до истине, добро, а ако не, — ја ћу погинути као жртва.

Предсједник: Ти свједочиш оно што су и они говорили.

Беговић: Да сам ја знао, да ћу другдје поћи а не у Медовину, можда бих учинио. Али знајући тачно, да ћу ићи к оним шољицама, онда сам мислио — боље овако, јер ће касније бити боље.

Предсједник: Јест, Беговићу, али се види да не казујеш истину.

Беговић: Јест, јест, не казујем истину, али ће једном....

Предсједник: Прекини!

Беговић: Истина је само ово данашње.

Предсједник: Прекини! Знаш да си пред судом.

Беговић: Доста смо се мамузали, ваљда смо данас дошли, да се наговоримо и да се изјадимо.

Предсједник: Прекини! Ти се не слажеш ни са твојим другом Љепавом односно писма, које сте носили Милошу Ивановићу и говора с њим. Такође хоћеш да ретерираш и побијаш исказ, који си учинио пред ишљедним судијама. Од куда то долази, да се разилазите, кад хоћете да истину говорите, па ипак се разилазите на јаким чињеницама.

Беговић: То ја незнам. Нијесам казао, кад сам дошао овдје, да ћу да говорим за Милисава Љепаву или за Ђоновића, него сам дошао, да говорим за мене.

Предсједник: Слушај, Беговићу! Милисав Љепава каже, да су доиста Душан Ђоновић и Ђорђије Контић донијели писмо из Котора од Марка Даковића, које је писмо писао, вели, Никола Ђоновић из Биограда, Душану Ђоновићу, али да је Марко Даковић, како су му они казали, и како су вама казали, подвукао неколико редака, и ставио тамо извјесне бројеве, којима ће се препоручит Милошу Ивановићу, да дјејствује код Михаила Ивановића, Митра Вукчевића и Спасоја Пилетића, да доведу извјесни број војника на Цетиње, а ти кажеш да није тако, него да вам је у кући Љепавиној синула мисао о писму, и да сте удешавали, како ћете говорити.

Беговић: Тако је.

Предсједник: А што кажеш ти на то Љепава?

Љепава: Ја кажем оно што сам казао, т. ј. да је Марко запитао Ђоновића да ли имаде какве карте, а овај му је одговорио да имаде само писмо, које је писао његов брат. Он је извадио и прочитао писмо, и на она мјеста, гдје брат пише своме оцу за новце, и тобож иште за испит, за књиге, то је он некако подвукао, да се зна извјесни број војника, који ће н. пр. доћи да се жале Господару. Кад је дошло на Цетиње писмо, нама је синуло у глави, јер се нијесмо надали да ће нам Милош Ивановић повјеровати, пошто се нијесмо с њиме познавали, да узмемо писмо у преносном смислу. Дошли смо код Ивановића и сваки смо га тумачили, како га је који прочитао.

Предсједник: Види се да се не слажете. Ти нећеш да кажеш, да је Даковић подвукивао извјесне ствари.

Беговић: Ја знам што сам казао врло добро. Писмо је извадио Ђоновић и рекао, ево панула ми је на памет мисао. Писмо је од Николе назад неколико дана. То писмо наредићемо на наш начин, као да га пише Марко Даковић. Тако сам ја чуо и разумио, а и данас мислим да је тако. Не да је писано из Котора, него да је писано из куће Љепавине, да је ту направљено, да је писмо донио Душан Ђоновић.

Предсједник: Ево видиш, да се не слажете у тој околности.

Држ туж. П. Вуисић: Г. Беговићу, ви сте рекли овдје на расправи, да сте знали, да ћете се повратити у тамницу и претпоставивши муке, које ћете имати, под притиском те околности да сте морали изјавити ово што сте изјавили на записнику.

Питам вас, јесте ли ви што од овога признали пред ишљедном комисијом?

Беговић: Нигдје ништа.

Држ. туж. П. Вуисић: Питам вас јесте ли ви признали на саслушању пред ишљедним судом прије суочења са вашим друговима?

Беговић: Нијесам разумио.

Држ. туж. Вујисић: Питам вас, јесте ли ви изјавили ово, што је у записнику прочитано, пред ишљедним судом и признали прије, него ли је ишљедни суд суочио вас са вашим друговима?

Беговић: Нијесам.

Држ туж. Вуисић: Значи, да није признао, господо суду, зато што се бојао од својих пријатеља, него је све држао до краја, да од овога ништа не зна, а кад му је признала дружина признао је и он.

Беговић: Знамо се добро, г. Павле. Овдје кад сам дошао, питали су ме за писмо од Марка Даковића.

Ту лаж нијесам могао претрпјети, премда сам знао, да ћу бити на муке, али кад је казао г. Дрљевић, да су сви другови признали, и казао ми све што су признали и куд су пошли, онда сам и ја рекао. Исту ноћ нијесам ништа говорио, него сам пошао у Медовину. Премишљао сам шта да радим: или да кажем или да не идем њиховим стопама.

Сјећам се добро како је ствар текла, јер је све записано овдје, по леђима, по ногама и по рукама.

Предсједник: А шта је то записано?

Беговић: Од првога дана, од када сам затворен, најгрозније, што се је могло учинити једноме човјеку, то се је мени учинило.

Предсједник: А што то?

Беговић: Прво оне гадне апсане и ваздух у апсанама, који није нигдје, никада и ни у једним апсанама као у Црној Гори, па онда злостављање од стране свијех почев од служитеља, па све до управитеља затвора. Ту су биле, господо, муке од гада, глиба и нечистоће свакојаке, од погрдних ријечи једног стражара и управитеља затвора. Ту су биле муке, песнице, вађење револвера и стављање под грло моје. Молио сам се, али нијесам имао коме. Казао сам ишљедњој комисији и обећали су ми, да ће ми допустити, да се доцније судим са тим личностима.

Предсједник: А које то револвер вадио на тебе?

Беговић: Марко Вуков, који ипак остаде као нечији пријатељ . . .

Предсједник: Јест, који је дозволио, да се договарате.

Беговић: Да — да. Биће и то, али и оно друго.

Предсједник: Ти си казао, Контићу, да кад сте дошли из Котора, да нијесте доносили никакво писмо од М. Даковића. Кад сте дошли у кућу Љепавину, да није било говора, нити споразума између тебе, Душана Ђоновића, М. Беговића, Михаила Ђоновића односно тога, како ћете поћи код Милоша Ивановића и како ћете представити ствар.

Међутим Беговић каже, да сте се дуго размишљали, што ћете говорити код Милоша Ивановића и удесили план, како ћете и што ћете говорити.

Милисав Љепава каже, да сте донијели писмо од Даковића, које је послужило у другу сврху, да је Даковић у том писму подвукивао извјесне ставке и биљежио извјесне бројеве.

М. Љепава: Није биљежио него само подвукао оно, што је писано у писму, те тражи новаца, да му се пошље.

Предсједник: Казали сте, да је подвукивао бројеве, којима је означавао колико ће који довести војника.

М. Љепава: Наравно, тако сам казао, није биљежио, него само подвукивао пар редака, којима се говори о поласку војника.

Предсједник: (Контићу,) Чујеш ли, што Љепава говори, да је то писмо, које сте ви донијели код Ивановића, гледао Даковић?

Контић: Није га више гледао, него ви.

Предсједник: Ти си казао, да кад сте пошли код М. Ивановића, да сте почели говорити о тим вашим стварима; али да он није хтио ништа да чује, него вас је одмах отјерао на поље и рекао: „Не знам нити за Даковића, нити за вас." Беговић пак тврди, кад сте тамо пошли, да сте причали поруку М. Даковића. (Милисав Љепава: Није баш тако.), то јест поруку, коју је усмено Вама казао Марко Даковић, да се ради о склопу, како ће се извршити план. Послије тога, да сте разговарали један по један с њиме и да сте га упућивали (Милисав Љепава: Сви заједно, није било реда); да сте га упућивали у том, како ће се окупити војници из Љешанске нахије, Пипери, Кучи и т.д. Ти си казао, да Милош апсолутно није хтио да говори и да нијесте ништа стојали код њега.

Контић: Нијесам казао сасвим тако. Ја сам казао, кад смо дошли, казали смо поруку М. Даковића, да треба да дођу бирачи, да се жале Господару на притисак владе.

Да он каже Михаилу Ивановићу, па да он иде код Господара и поведе те бираче. Тако смо му почели тумачити и сви смо почели да објашњавамо. Он је рекао, ако је Марку преша, нека он буни. Њега су звали на вечеру, он је пошао, онда смо пошли ми.

Држ. туж. Вујисић: Молио бих да питате Контића: г. Љепава каже, да сте ви њему казали, када сте из Котора дошли, да је М. Даковић подвукао оне ставове у писму, који су се имали тумачити Ивановићу, колико ко има да доведе војске.

Љепава: Не ставове но бројеве.

Вујисић: Питамо вас, Контићу, јесте ли ви то казали?

Контић: Ни једне ријечи. Даковић није гледао писмо, а ја то нијесам казао Љепави.

Бран. Ј. Хајдуковић: Могу ли добити одбрану, коју је Љепава хтио да чита? (Предсједник: не).

Пресједник: Зашто нијесте смјели, кад сте пошли код Ивановић, право улицама, него сте све ишли около?

М. Беговић: Томе је било више разлога, а нагласио сам, да смо се бојали од министра војног, да нас не оћера, што је обичавао више пута да чини с ђацима.

Бран. Јаблан: Молим, г. предсједниче, да упитате државног тужиоца, зашто су од Контића тражили писмену изјаву?

Држ. туж. Дрљевић: Ево да се изјасним: Кад је Контић најприје позват на саслушање, разумије се само по себи, да се је држао онога, што је казао на записнику пред ишљедном комисијом. Послије дугог усменог саслушања....

Ђ. Контић: Ја сам свакако казао, да сам био сам у Котору.

Држ. туж. Дрљевић: Послије дугог усменог саслушања, он је отприлике наустице признао, да је био у Котору и он и Душан Ђоновић и све је признао, што је у записнику. Била је ноћ и он нас је замолио, да му дадемо 2 фоја карте, да у затвору напише, што је пред нама заборавио казати, да отпочне писати свој записник. Наредили смо, да му се даде карте и све потребно, и он је сјутра дошао, и оно, што је преко ноћ писао, оставио је уз записник.

Бран. Јаблан: Зашто то није био случај с осталијема?

Држ. туж. Дрљевић: Јест, био је и с осталијема.

Ђ. Контић: Држ. тужилац каже, да сам ја искао карте. Ја нијесам затражио карту, него су ми они рекли, да ће ми бити боље, ако ми даду карте.

Предсједник: Дајем мало одмора.

Послије одмора.

Предсједник: Нека уђе Душан Ђоновић: (Улази Ђоновић). Јеси ли ти Душан Ђоновић!

Д. Ђоновић: Јесам.

Предсједник: Одакле си родом?

Д. Ђоновић: Из Црмнице.

Предсједник: Којег си занимања?

Д. Ђоновић: Ђак V. р. гимназије.

Предсједник: Јеси ли кажњаван када?

Д. Ђоновић: Нијесам.

Предсједник: Од кривичне власти?

Д. Ђоновић: Нијесам.

Предсједник: А од школске власти?

Д. Ђоновић: Као обично ђаци.

Предсједник: Против тебе тужба истиче, да си причао Ђ. Контићу и друговима: Беговићу, Љепави и т. д., да ти је причао Ивковић—мазало, на Лучин-дан у кући Љепавиној, да је дошао искрај ђака из Котора, да су се ђаци покупили кроз Боку и спремили бомбе; ту је Ивковић развио цио револуционарни план, о којему си се ти послије разговарао с појединим друговима: Милисавом Љепавом, Беговићем и другима; а тај план да се састоји у томе, да ђаци упадну с бомбама у Цр. Гору, да пониште извјесна здања и т. д.; а осим тога, тужба истиче, да си 20. октобра пошао у Котор с Ђорђем Контићем и ту вече у Котору, у кући Косте Милиновића, с Рајковићем, Ивковићем, Радоњом Поповићем и Јова-

ном Баилом био на састанку, гдје је говорено о завјереничком плану; да сте се иза тога ти и Контић одвојили са Марком Даковићем и он вам причао о извршењу плана и дао писмо у преносном смислу написато, да га понесете Милошу Ивановићу, да сте ви дошли на Цетиње 21. октобра у вече око 5 сати и пошли у кућу Љепавину и у присуству М. Љепаве, Беговића, да сте тумачили то писмо њима, а иза тога пошли сви Милошу Ивановићу заједно, ту му писмо протумачили и да је ту Милош Ивановић осуђивао Даковића, како тако деликатну ствар може повјеравати Ивковићу и обећао је учинити све, што је могуће са своје стране. Тужба наводи, да сте ви ово, што је истакнуто, признали.

Дакле, кажите право, а прије него ћете говорити опомињем вас, да говорите истину, јер ћете само тијем себи користити, а учинићете, да суд дође до истине и праведну пресуду донесе. То је у интересу суда, као и у вашему.

Дакле, кажите на питање, јесте ли се гледали на Лучин-дан или прије Лучинадне с Ивковићем—мазалом, и ако сте се гледали, што сте разговарали?

Д. Ђоновић: Нијесам на Лучин-дан.

Предсједник: А прије?

Д. Ђоновић: Ја господо нијесам бјежао; нијесам рачунао, да треба бјежати, а ако ми је ко на пјаци назвао „добро јутро“ или „добар дан“....

Предсједник: Познајете ли Ивковића мазала?

Д. Ђоновић: Познајем га, да је радник, често сам га гледао.

Предсједник: Јесте ли имали кад разговора с њиме, и је ли вам што причао о ђацима из Котора?

Д. Ђоновић: Није ништа.

Предсједник: Јесте ли с Ђорђем Контићем ишли у Котор 20. октобра.

Д. Ђоновић: Јесам.

Предсједник: Јесте ли казивали коме, да ћете ићи тамо?

Д. Ђоновић: Нијесам.

Предсједник: А својој фамилији?

Д. Ђоновић: Ни једне ријечи. То није нико знао.

Предсједник: Зашто сте ишли у Котор?

Д. Ђоновић: Ја сам пошао, говорим лично за мене, што ми је Томашевић, ђак VI р. гимназије, у почетку шк. год. обећао, да ће ми дати књиге за V. р. Ви знате, да сам ја сиромашан, а књиге за V. р. су скупе, коштају 50 кр., купити их нијесам могао. Он је мени рекао овако: „Мислим, да ћу ићи негдје, да продужим школу, па ћу ти дати неколико књига, да се можеш њима служити. Ако пођем даћу ти све књиге, да се њима служиш. Он је отишао у 6 сати, 20. октобра. Ја се нијесам могао с њим видјети тог јутра. Дао ми је једну половину књига, а за друге књиге сам пошао у Котор, да га питам.

Предсједник: Зар чак у Котор да га питате?

Ђоновић: Јест.

Предсједник: А јесте ли се гледали с њиме у очи поласка?

Ђоновић: Нијесам, Ја сам долазио к њему, али га није било код куће. Пошао сам код Кажића и нашао сам га код куће. У то је дошао Томашевић и пошли су они два код професора Драговића, те се нијесам с њима могао причати.

Предсједник: Зашто вам се је придружио Контић и пошао с вама у Котор?

Ђоновић: Не знам. 20. октобра изостао сам од школе, јер сам био болестан. Сјећели смо дан прије мало дуже код Кажића и стога сам се тај дан осјећао слаб и легао сам. Казао сам браћи, три су ми брата пошла у школу, да не могу ићи у школу, јер сам слаб. Код мене су остали кључеви од куће. У постељи сам лежао до 8 сати, а у 8 сати дашао је Ђ. Контић. Питао ме је, шта ми је, а ја му рекох, да сам слаб. Он ми рече, да се дигнем и ја се дигох и причао сам му, како ми је штета, што нијесам видио Томашевића бог књига, а он ми рече, да идемо у Котор, да то трсимо. Ја сам му рекао, да не идемо, а и онако сам слаб. Он ме је стао наговарати. „Па неће се дознати, а исто си слаб, то ће ти већ проћи у путу. Сјутра и онако немамо школе, јер је недјеља“ Ја сам му рекао, да не могу ићи, јер немам ни солда, а он рече, да има 14 гроша. Коначно сам пристао, да идемо, а знао сам, да креће вапор у 3 сата по подне.

Предсједник: Од куда су му били новци?

Ђоновић: Не знам, јер га нијесам питао.

Предсједник: Добро. Како сте пошли у Котор.

Ђоновић. Пјешке.

Предсједник: Јесте ли кога срећетали и јесте ли с ким разговарали.

Ђоновић: Не сјећам се:

Предсједник: Можда какву жену?

Ђоновић: Да, збиља, јесмо с једном женом ишли до Његуша.

Предсједник: Јесте ли што причали о нашим радницима у Америци?

Ђоновић: Не сјећам се.

Предсједник: Кад сте приспјели у Котор?

Ђоновић: Око 2 сата по подне.

Предсједник: Кога сте тамо нашли и гдје сте отпочинули?

Ђоновић: Пошли смо кроз град, кроз сокаке, гледамо — не познајемо никога. У то опазимо један вапор близу риве и мислимо, да је то тај, те ће брзо да креће. Пошли смо на пристаниште, стајали тамо неко вријеме, гледали, али нема никог. Онда смо рекли, да сад неће бити ништа и да би боље било, да се враћамо, и покајали смо се што смо пошли. Ту смо стојали још неколико и у то су дошли Томашевић и Кажић, и с њима још један ђак, који нам се је представио: „студент Поповић“.

Предсједник: А име?

Ђоновић: То нијесам знао.

Предсједник: А знате ли сад?

Ђоновић: Сад знам, да се зове Радоња Поповић. Ја сам казао Томашевићу, да сам у Котор дошао по књиге, а Томашевић је рекао: нијеси требао доћи, него си могао отићи к моме оцу и узети књиге. Послије смо стојали једно 10 минута и прошетали, и иза тога су они отишли.

Понудио нас је онај ђак, хоћемо ли поћи код његове куће и ми смо пошли. Ту смо нашли Рајковића и Ивковића, који бијаху у постељи лежали, дигли се, па су сјећели и причали.

Предсједник: О чему?

Д. Ђоновић: Најприје су не питали што смо дошли. Ми смо казали, пратили смо ђаке.

Предсједник: Јесте ли се прије познавали с Радоњом Поповићем?

Д. Ђоновић: Нијесам.

Предсједник: Онђе се упознасте?

Д. Ђоновић: Јест.

Предсједник Гдје сте коначили?

Д. Ђоновић: Код једне женске.

Предсједник: Како се зове?

Д. Ђоновић: Не знам. Била је једна баба.

Предсједник: Јесте ли имали какав састанак те вечери?

Д. Ђоновић: Нијесмо. Био је ондје још један сељак на конаку.

Предсједник: Јесте ли гледали ту вече Марка Даковића?

Д. Ђоновић: Јесам.

Предсједник: Гдје?

Д. Ђоновић: Дошли смо у ту кућу и нашли Ивковића и Рајковића. Примицала се вече, и Контић и Рајковић пођоше, да нешто купе да вечерамо. Иза тога смо ми пошли у пјацу, гдје смо се задржали 10—15 минута.

Кад смо се вратили нашли смо Марка Даковића, који ме је питао, шта си ти овдје. Ја сам рекао: долазили су два ђака. Он је на то казао, могу те опазити и ишћерати.

Предсједник: Је ли још ко био?

Д. Ђоновић: Јест, једно момче у уској роби, Божина се, мени се чини зваше.

Предсједник: Је ли још ко?

Д. Ђоновић: Ја, Контић, Ивковић.

Предсједник: Познајеш ли Јована Миловића Бајила?

Д. Ђоновић: Познајем.

Предсједник. Је ли он био?

Д. Ђоновић: Јест.

Предсједник: Кажи, јесте ли се ту вече што разговарали у присуству Бајилову?

Д. Ђоновић: Ја сам казао да је за нашу странку и за нас врло рђаво.

Предсједник: За какву странку?

Д. Ђоновић: Ја припадам у странку народних људи.

Предсједник: Ти си ђак. Нијеси још ступио у политички живот.

Д. Ђоновић: Али се ипак могу занимати.

Предсједник: Је ли ко још што причао?

Д. Ђоновић: Причао је. Најприје се....

Предсједник: Говори истину. Опет те опомињем да говориш истину, јер ће ти она најбоље помоћи.

Д. Ђоновић: Не помаже ми ништа!

Предсједник: Кажи, је ли ту вече било разговора у тој кући, гдје је био Јован Миловић—Баило, Радоња Поповић, Рајковић, Ивковић, Контић, је ли било ријечи о бомбама?

Д. Ђоновић: Није, док сам ја био ту. Ако су они што причали у мом одсуству, ја не знам. Марко Даковић и онај сељак пошли су, кад смо ја и Рајковић дошли из пјаце.

Предсједник: Јесте ли ту вече остали у тој кући?

Д. Ђоновић: Нијесам.

Предсједник: Је ли Даковић?

Д. Ђоновић: Јест.

Предсједник: Јесте ли гледали Даковића?

Д. Ђоновић: Јесам у истој кући.

Предсједник: Је ли вам што говорио Даковић или што давао?

Д. Ђоновић: Није ништа.

Предсједник: Је ли вам давао новаца?

Д. Ђоновић: Ја сам се рђаво изговорио. Контић је имао 14 шестица, ако је њему што давао не знам, али мени није ништа.

Предсједник: Зар вам није дао 3 круне?

Д. Ђоновић: Мени није.

Предсједник: Је ли тебе и Контића одводио Даковић на само?

Д. Ђоновић: Није.

Предсједник: Је ли давао какво писмо за Милоша?

Д. Ђоновић: Није.

Предсједник: Је ли какву поруку за Милоша?

Д. Ђоновић: Мени није.

Предсједник: Је ли Контић био тада код Даковића без тебе?

Д. Ђоновић: Не знам, осим ако је кад сам ја био на пјаци.

Предсједник: Је ли Даковић говорио што о ношењу бомба?

Д. Ђоновић: Није о том било ријечи.

Предсједник: Је ли помињао какве штруце том приликом.

Д. Ђоновић: Није.

Предсједник: Тврдиш, да Даковић није никакву поруку давао односно које личности овамо.

Д. Ђоновић: Није ништа, само се тужаше, како се налази у рђавом стању, како се не смије враћати и како би добро било, да се ђаци, клубаши, окупе, да се жале Господару.

Предсједник: Је ли помињао кога, да пођете к њему и да му што говорите о тој ствари?

Д. Ђоновић: Није.

Предсједник: Кад сте кренули из Котора?

Д. Ђоновић: У 10 сати.

Предсједник: Кад је то било?

Д. Ђоновић: У недјељу, 21 октобра.

Предсједник: Кад сте дошли на Цетиње?

Д. Ђоновић: Око 4—5 сати.

Предсједник: Јеси ли пошао кући?

Д. Ђоновић: Јесам.

Предсједник: А Контић?

Д. Ђоновић: Негдје у пјацу — не знам.

Предсједник: Је сте ли се састали ту вече?

Д. Ђоновић: Чини ми се у соби код М.Љепаве.

Предсједник: Је ли то била соба фамилијарна или његова?

Д. Ђоновић: Његова.

Предсједник: У које сте се доба састали?

Д. Ђоновић: Око 6 сати.

Предсједник: Је ли још ко био ту?

Д. Ђоновић: Ја, мој брат, Љепава и Беговић, а у соби су били млађи Љепава и Контић.

Предсједник: Јеси ли сам дошао или с ким у друштву?

Д. Ђоновић: С братом сам се на пјаци састао, који ме покарао. Срели смо, чини ми се, Љепаву и с њим смо пошли.

Предсједник: Што сте чинили у кући Љепавиној?

Д. Ђоновић: Казао сам им, да сам видио Марка Даковића у Котору и ђака Поповића. Они су ми рекли: „Јесу ли ти што причали“? На што сам им одговорио, да је само Марко рекао, да дође неколико људи да се жале.

Предсједник: Јесте ли још што говорили?

Д. Ђоновић: Истицали смо стање какво је овдје.

Предсједник: Још што?

Д. Ђоновић: Говорили смо да би добро било, да ми припремимо какву демонстрацију, и ако би било каквих напада, ако можемо да што учинимо, да викнемо: доље с тим људима, који су чинили те зулуме кроз варош, и мило нам је било, кад би што могли, али ко ће на нашу ријеч поћи, коме ћемо наше лудорије причати.

Предсједник: Нијесте ли о чему другом говорили осим о томе?

Д. Ђоновић: Нијесмо.

Предсједник: Јесте ли се разишли из те куће?

Д. Ђоновић: Пошли смо код куће Милошеве.

Предсједник: Зашто?

Д. Ђоновић: Пошли смо, да га питамо што се ради — хоће ли се на пут стати овим зулумима. Ми смо донијели некакво наше мњење, да га преваримо, да би окупио људе, да се приправи једна демонстрација. Ми смо рекли, да је то поручио Марко, јер иначе нама не би вјеровао.

Предсједник: Гдје сте разговарали о томе?

Д. Ђоновић: У соби код Љепаве.

Предсједник: Час прије рекосте, да нијесте?!

Д. Ђоновић: Не могу све на једанпут. Ми смо истицали, што се ради овдје на Цетињу и у Црној Гори. Знали смо, да је и по нас ђаке тешко; хтјело се да ми се кућа сломи.

Предсједник: Кад се то хтјело, да ти се кућа сломи?

Д. Ђоновић: За вријеме оних напада.

Предсједник: Што даље?

Д. Ђоновић: Казали смо, да ћемо поћи код Милоша, да му је поручио Марко, да би тако учинио: да сакупи неколико бирача „клубаша“ да [illegible]емо једну демонстрацију.

Предсједник: Какву?

Д. Ђоновић: Да викнемо једном: доље!

Предсједник: Коме?

Д. Ђоновић: Оним људима, који ломе оно, што је светиња до јуче сваком сину ове земље била.

Предсједник: Што то ломе?

Д. Ђоновић: Куће.

Предсједник: Чија је то кућа сломљена?

Д. Ђоновић: Михаила Јовановића.

Предсједник: Још чија?

Д. Ђоновић: И још неке, не знам чије.

Предсједник: Је ли било нападаја?

Д. Ђоновић: Јест у Никшићу.

Предсједник: Кад?

Д. Ђоновић: Не знам.

Предсједник: Је ли прије откривења бомба или послије?

Д. Ђоновић: Не знам.

Предсједник: Дакле, добро, кажи што сте смислили да речете.

Д. Ђоновић: Овако: да му је Марко поручио, да прикупи неколико бирача. Знали смо, да су му Кучи бирачи, да речемо ми, он ће се насмијати и рећи ће: Хајте ви, дјецо, бестије. За то смо и смислили, да напишемо сами писмо. Каже један, познаће рукопис, онда сам ја рекао, да имам писмо од мојега брата, с њиме да пођемо Милошу, да га преваримо, и да му кажемо, да му је то Марко поручио.

Предсједник: Кажеш, да сте се бојали, да сами напишете писмо, јер ће Милош познати Маркову руку. Зар нијесте мислили, да ће познати, да није Маркова рука ово писмо од твога брата Ника?

Д. Ђоновић: Ми смо хтјели да му речемо, да га је заиста Марко написао.

Предсједник: Што учинисте онда?

Д. Ђоновић: Да идемо код њега, да му испричамо на памет, да му је то Марко поручио, а ако би он тражио писмо, да му речемо, да је то Марко урадио у преносном смислу.

Предсједник: Је ли то писмо било код тебе?

Д. Ђоновић: Јест.

Предсједник: Како сте смислили, да то представите Милошу?

Д. Ђоновић: Да речемо, да је Марко писао.

Предсједник: Зар нијесте мислили, да вам он може рећи: дајте писмо?

Д. Ђоновић: Ми би онда рекли, да је то у преносном смислу писано.

Предсједник: Како сте смислили?

Д. Ђоновић: Да му кажемо, да поручи брату, Спасоју и Митру, да пошаљу људе да учинимо једну демонстрацију.

Предсједник: Какву демонстрацију? Разговарасте ли о томе?

Д. Ђоновић: Не, него смо рачунали да га питамо за савјет.

Предсједник: Јеси ли познавао Милоша?

Д. Ђоновић: Нијесам.

Предсједник: Је ли он тебе?

Д. Ђоновић: Није.

Предсједник: Како си могао са једним човјеком, кога лично не познајеш, да говориш о таквим стварима? А како гврдите, није лично познавао него по виђењу Контића, Беговића и Љепаву. Како сте могли то учинити? Што вас је руководило?

Д. Ђоновић: Ми смо најприје питали: Коме ћемо ићи, да нам даје савјета. Пошли смо њему, да га питамо, хоће ли нам дати какав савјет.

Предсједник: Јесте ли сматрали њега као човјека, који ће најприје примити ту вашу мисао?

Д. Ђоновић: Јесмо.

Предсједник: По чему сте мислили, да ћете код њега најбоље успјети?

Д. Ђоновић: Не знам. Рачунали смо, да је он тврд човјек, да ће пристати уз нас.

Предсједник: Кажеш, да сте смислили, да му протумачите писмо тако, да његов брат доведе Куче, Спасоје Пипере итд., зашто нијесте код којег од ових пошли?

Д. Ђоновић: Није их овдје било.

Предсједник: Дакле, не знаш због чега сте истакли њега, да му то говорите?

Д. Ђоновић: Ми смо искали, да пођемо некоме, ко је наш пријатељ.

Предсједник: Куда сте пошли?

Д. Ђоновић: Пошли смо нас четворица: мој брат, ја, Беговић и Љепава остраг, улицом покрај школе и дошли у кућу.

Предсједник: Зашто сте пошли побочном улицом а не главном?

Д. Ђоновић: Ми као ђаци, не смијемо оспријед улазити, јер је то кафана.

Предсједник: Дакле, за то сте ишли, јер сте се побојали, да вас као ђаке не виде?

Д. Ђоновић: И за то, што је та кућа постала једно страшило.

Предсједник: Зашто?

Д. Ђоновић: Јер су је срушили.

Предсједник: У чем су је срушили?

Д. Ђоновић: Сломили врата и прозоре.

Предсједник: Куд сте пошли?

Д. Ђоновић: У једну собу, куда је и он дошао. Ми му рекосмо: „Поручио је

Марко, да покупите бираче, да учинимо какву демонстрацију и да нам даднете каквог савјета" Он каже: „Ако Марко Даковић поручује такове ствари, Марко је бестија"

Предсједник: Рече ли још што осим тога?

Д. Ђоновић: Марко је шиљао једнога радника, који је искао пара од мене.

Предсједник: Рече ли, да му је давао пара?

Д. Ђоновић: Не.

Предсједник: Јесте ли ви коме више говорили, него ово, што рекосте.

Д. Ђоновић: Не сјећам се. Предочили смо му побуну. Он каже: „немојте, ви сте ђаци, полиција вас може ухватити".

Предсједник: Више вам није ништа говорио?

Д. Ђоновић: Није, ја не знам.

Предсједник: Како не знаш, кад кажеш, да си се послужио писмом твога брата. Свакако мора да запамтиш, што вам је рекао, кад сте пошли?

Д. Ђоновић: Он је рекао: „немојте да лудујете".

Предсједник: Је ли још што говорио?

Ђоновић: Није. Узео је капу и пошао је на вечеру. И ми смо онда пошли.

Предсједник: Јеси ли ти говорио Кажићу негдје у септембру мјесецу, да је Рајковић теби говорио, да је пошао у Котор, да донесе динамит?

Ђоновић: Нијесам.

Предсједник: Да се држите јуначки?

Ђоновић: Јесам то. Једну вече били смо: ја, Беговић и Рајковић у Радничком Друштву. То бијаше негдје иза онога напада на кућу Јовановића, а спремали су се поновни напади. Рајковић је рекао, како ће он да ради и што би требало чинити, ако се понови нападај. Он је рекао: „држите се добро, ја ћу ићи у Котор".

Предсједник: Рече ли што за динамите?

Ђоновић: Није говорио ништа.

Предсједник: Прије си казао?

Ђоновић: Јесам.

Предсједник: Зашто?

Ђоновић: Много сам казао. Све ми је било тако, зашто кога да штедим. Нијесам био прво себи пријатељ, па зашто да будем коме другоме.

Предсједник: Контић тврди, да си му казао, да је теби Рајковић рекао: „држите се, ја идем у Котор, да донесем динамит". Сада кажеш, да ти то Рајковић није говорио.

Ђоновић: Није.

Предсједник: Јеси ли био кад у кући Митра Ђуровића?

Ђоновић: Јесам.

Предсједник: Када је то било?

Ђоновић: Једанпут смо били ја и Љепава и оставили једну цедуљу, да би се видјели.

Предсједник: Је ли то било пошто си се вратио из Котора, или прије?

Ђоновић: Прије.

Предсједник: Кажеш, да сте му оставили једну цедуљицу?

Ђоновић: Јест.

Предсједник: Што сте писали?

Ђоновић: Писао је Љепава, да га у 5 сати нађемо код куће његове, ради опште ствари.

Предсједник: Јесте ли га нашли код куће?

Ђоновић: Нијесмо.

Предсједник: Је ли одговорио штогод на то?

Д. Ђоновић: Није.

Предсједник: Која је то ствар била општа, о којој сте мислили да говорите с њиме?

Д. Ђоновић: О поновним нападима што су били и о припремама, да се сломе н. пр. моја и друге куће. Родитељи ми нијесу били овдје, савјета нијесам могао добити ни од кога, нијесам знао, оћу ли ићи у школу или ћу ићи са браћом кући, и пошао сам с том намјером код њега, а мислио сам, да је то општа ствар; рачунајући, да ће ми он као пријатељ и поштен човјек дати савјета, да ли ћу остати у школи, или поћи кући. То сам рачунао, јер овдје више није било опстанка.

Предсједник: Поново те опомињем, размисли добро, кад је то било?

Д. Ђоновић: Ушљед поновних припремања, пошто је учињен напад на кућу Мих. Јовановића, припремало се даље за читавих 15 дана, да се учини поновни напад.

Предсједник: Је ли вам Даковић, кад сте 21. кренули из Котора споменуо још кога?

Д. Ђоновић: Није никога.

Предсједник: Јесте ли још који пут били у кући Митра Ђуровића на каквом састанку?

Д. Ђоновић: Јесам био једну вече.

Предсједник: Кад јо то било?

Д. Ђоновић: То је било кад је умрло једно дијете Мих. Јовановића.

Предсједник: Ко је био на том састанку?

Д. Ђоновић: Био је Спасоје Пилетић, Ђуровић, Гаврило Церовић, а долазили су послије и други, не знам како се сви зову. Са мном је био један ђак, Мило Прља.

Предсједник: Па шта сте говорили на том састанку и је ли било каквог говора?

Д. Ђоновић: Било је. Људи су чекали смрт пред вече. Нијесмо хтјели, да лијегамо.

Предсједник: Јесте ли сви лежали на даскама?

Д. Ђоновић: Сјећели смо.

Предсједник: Па што сте разговарали?

Д. Ђоновић: Разговарали смо, да ако нас нападну, да ће мо се бранити.

Предсједник: Јели било још о чему говора?

Д. Ђоновић: Није.

Предсједник: Је ли био ту који подофицир?

Д. Ђоновић: Били су два. Ја сам рачунао, да су Ђуровићи.

Предсједник: Јеси ли питао кога, ко су?

Д. Ђоновић: Нијесам никога.

Предсједник: Испричај, о чему сте разговарали ти вечери? Ко је што говорио од прилике?

Д. Ђоновић: Не могу да право кажем. Људи су причали, шалили се, онако.

Предсједник: Је ли био ту Митар Вукчевић?

Д. Ђоновић: Није био.

Предсједник: Прочитајте записнике Душана Ђоновића.

Писар Краљевић чита:

Записник од 26. јануара 1908. год.

Питање: Јесте ли пратили до Котора Јована Томашевића и Јована Кажића, гимназ. VI. раз., који су пошли били за Сријемске Карловце, и ако сте их пратили, је ли још ко с вама био?

Одговор: Ја их нијесам у ствари пратио, али сам за њима истог дана отишао у Котор и са мном је ишао Ђорђе Контић, гимназ. IV. раз., а то је било овако:

19. октобра пр. год. а то је било у петак, ја и још више ђака, чијих се имена сад баш не могу сјетити — пошли смо код куће Јована Томашевића, да се с њим поздравимо и пожелимо му срећан пут, али пошто њега не нађемо код куће, пођемо код куће Јована Кажића, који се такође спремао да сјутра-дан пође са Томашевићем за Сријем. Карловце. Код Кажића смо сјећели од прилике до 10 сати ноћи, пожељели му срећан пут и одатле пошли кући.

Заборавих рећи да је и Томашевић послије дошао код Контића и с нама сједио.

Они су сјутри дан рано пошли дилижансом за Котор и ми се нијесмо у јутро с њима гледали.

Ја се у јутру т. ј. у суботу 20. ис. мј. — нијесам најбоље осјећао, те нијесам ни пошао у школу. Лежао сам у кревету, кад наједанпут дође Ђорђе Контић, јер и он није пошао у школу а не знам чисто због чега—а он учиње ми се да рече, да није добро научио задатак. Ту смо се разговарали и између осталога разговора ја му се пожалих, да сам заборавио узети неке књиге од Томашевића, које ми је обећао био дати при кретању, а један ми је дио био дао на услугу прије, јер ја као сиромах ђак нијесам имао зашто купити, пошто су књиге за V. разред скупе. На то ми Контић рече, да би најбоље било да ми пођемо за њима — можда ћемо их стићи у Котору. Ја сам му се изговарао, једно због слабости а друго говорио сам му да би могли због такве ситнице пострадати, јер би нас професори могли због тога ишћерати из школе.

Али послије дужег савјетовања договоримо се да пођемо до у Которске стране, одатле погледамо је ли вапор пошао, па ако буде пошао да се вратимо натраг а ако не буде, да продужимо за Котор — и тако и учинимо.

Око $8^1/_2$ сати пр. подне кренемо се и то пјешке. Уз пут нијесмо имали никога у друштву. И кад смо стигли у Которске стране погледамо и видимо један вапор и пођемо право у Котор.

У Котор смо стигли, како ми се чини, око $2^1/_2$ сата по подне и на риви смо застали мало код вапора и у томе дошао је Томашевић и Кажић; кад су нас виђели изненадили су се и питали не од куда ви. Ја казах Томашевићу зашто сам дошао, на што ми он одговори, нијеси морао долазити, него си могао поћи код мога оца и сам узети књиге. Мало смо ту стали и они су ушли у лађу. Ми им пожелимо срећан пут и вратимо се натраг са оном двојицом који су били с њима од којих се један престави, да се зове Радоња Поповић студент. У Котору смо ноћили ту вече и сјутра дан пошли за Цетиње.

П. Јесте ли се још с' ким у Котору састајали од познатих ви?

О. Јесмо, нас су Поповић и онај други — чије име не знам, одвели у вече у кућу гдје су они били на стану и ту смо нашли Стевана Рајковића типографа и Илију Ивковића мазала и ту смо сјећели до $7^1/_2$ ура у вече и на један-пут је дошао Марко Даковић који није познавао Контића а мене је питао што сам дошао. И то ја и Марко смо се састали у кући и то ја сам био пошао са Рајковићем у варош, да купим нешто за вечеру и кад сам се повратио, нађем Марка код њих. Ја сам Марку рекао, да смо ја и Контић дошли да испратимо два ђака који су пошли за Сријем. Карловце. Ту смо у вече сјећели до око 10 сати, само што Марко с нама није сједио него је био дошао у тај моменат и врло укратко ме је питао: „Како је тамо на Цетињу и шта се ради", и онда је пошао некуд друго на вечеру и више се није враћао, а пошао је са једним сељаком, који је с њима био и дошао. Ја и Контић смо пошли у другу кућу и спавали смо, јер ни они рекоше, да је за нас скупо ту код њих спавати.

У јутру смо устали око 8 сати и пошто сам ја код њих заборавио лумбрелу, пошли смо да узмемо лумбрелу. Ту смо нашли: Марка, Ивковића, Рајковића и Радоњу Поповића, опростили се с њима и пошли за Цетиње.

П. Јели ви Марко при растанку дао што за путни трошак?

О. Није ништа.

П. Јесу ли ви у вече, кад сте били код њих на сједник у кући или у јутру, кад сте се састали с њима, шта говорили било о бомбама било о каквој завјери?

О. Апсолутно нијесу пред нама ништа говорили ни о каквој завјери ни о каквим бомбама.

П. Ви пред истраженом комисијом нијесте признали да сте били у Котору, те се питате да кажете зашто нијесте?

Ми нијесмо због тога хтјели признати — да смо били у Котору т. ј. бар ја нијесам признао, што сам био пошао без знања професорског у Котор, што као ђак нијесам смио учинити, па сам се бојао, ако професори дознаду да ће ме ишћерати из гимназије а иначе другога се нијесам никог бојао.

П. У коју је сврху ишао Контић с вама и рече ли он вама при поласку, да ће се он опет повратити на Цетиње?

О. Он је са мном пошао, као што сам навео, једино мојим послом, а питао га нијесам, хоће ли се са мном вратити, јер на то нијесам ни помишљао, да се неће вратити.

П. Је ли вам Контић говорио у Котору или гдје друго, да мисли продужити из Котора куд даље?

О. О томе ми није ништа говорио ни у Котору, ни гдје друго.

П. Кад је Рајковић по други пут дошао на Цетиње, је ли вас позивао преко свог млађег брата, или преко кога другога, да пођете до његове куће и јесте ли ви ишли његовој кући?

О. Нити ме је Рајковић, нити ко други у име њега позивао, нити сам ја ишао у његову кућу.

П. Јесте ли ви били на спроводу дјетета Михаила Јовановића и јесте ли се тада састајали са Стеваном Рајковићем и јесте ли што год говорили?

О. Био сам на спроводу дјетета Михаила Јовановића и међу гомилом свијета видио сам Рајковића пред Влашком црквом, али с њиме нијесам ништа говорио.

П. Можете ли се у опште још чега сјетити о овој ствари да нам кажете?

О. Не могу апсолутно ничега, јер ми није познато, а на ово што сам казао могу се заклети, да је сушта истина.

По прочитању: Душан И. Ђоновић.

Записник од 28. јануара 1908 год.

П. Поново би призват Душан Ивов Ђоновић, гимназист и би упитан, да каже што му је све познато о завјери? Он изјави:

О. Апсолутно ништа више не знам о завјери но што сам до сада у мојим записницима пред истраженом комисијом и пред вама казао.

По прочитању: Душан И. Ђоновић.

Поновни записник од 29. јануара 1908. године. Душан Ђоновић изјави:

Одлучио сам се да вам од почетка до свршетка кажем све што знам о завјери, а што би случајно прескочио, молим да ме упозорите и ја ћу све у колико будем знао, објаснити истинито.

Од прилике у почетку школске године поручио је Петар Новаковић по гимназисту Петру Драговићу, да се састанемо под јасике те смо под крајње мале јасике дошли: ја, Милисав Љепава, Мирко Беговић, Јован Кажић, Михаило Ђоновић, Лабуд Рогановић и Глигорије Вукчевић и не спомињем се је ли још који. Пошто смо ми дошли под јасике, дошли су код нас: Петар Новаковић и Петар Драговић. Тада је Новаковић почео да говори од прилике овако: „Браћо, вама као ђацима нијесу може бити познате државне ствари и да не видите каква се безакоња и насиља чине у Црној Гори — за то треба да се томе један пут стане на пут, па којим било начином, да се у будуће не би што тако догађало. За то треба да се ми организујемо да мислимо једнако, право и омладински, не обзирући се ни на једну ни на другу странку, јер овдје има и људи који су изјели и по сто хиљада, па су се данас прибили при народној странци и хоће бајаги да се покажу народњаци и тијем своје гријехе да искају".

Ми смо га на то питали а не спомињем се који од нас, па чим би се томе могло стати на пут? На чем је Новаковић одговорио:

Ми смо уредили од прилике, те би се скоријех дана могла овдје окупити велика маса народа с којом би смо масом ми отмјени људи пошли пред палац и изазвали Господара вичући живио! Па кад би изашао Господар, један би у своме говору истакао тешкоће народне и замолио у име свију Господара да од себе одбаци оне људе, који народу те тешкоће стварају и да их даде нама да их ми судимо. А ако не бисмо тим начином могли, онда ћемо другим начином тражити средство, да се томе стане на крај". Мирко Беговић му на то рече: Ако смо ми ђаци од преше и можемо штогод помоћи у томе, не треба да се крије од нас ништа, него да нам је све познато, јер као главом у врећу ми не можемо никаква учешћа узети.

На што му Новаковић одговори: „Неће од вас сакривено бити ништа. На томе смо се разишли, а прије него су дошли код нас Петар Новаковић и Драговић, срели су они г. Митрополита и мало му подигли капу и прошли, а он је стао и подуље их посматрао. Новаковић и Драговић нијесу одмах свратили код нас, него су продужили поред нас, да не би г. Митрополиту изгледало е иду к нама, па пошто је г. Митрополит пошао, они се поврате код нас и рече Новаковић смијући се, морао је г. Митрополит сад промислити, како је овај бунтовник дошао међу овом дјецом, да их квари.

Новаковић и Драговић одатле су пошли заједно и ми други разишли смо се два по два сваки на своју страну.

Иза овога послије неколико времена фотографирали смо се под јасике нас шеснаесторица, али ово фотографирање није имало другога значаја, осим једино што смо као једномишљењаци и добри другови један другоме симпатисали а повода нам је дао наш друг Михаило Матановић, који је имао свој сликарски апарат, те није коштало ништа.

Од тога времена до напада на кућу Михаила Јовановића, овдашњег гостионичара, није се догодило ништа важније. Те вечери, кад је био напад на кућу Јовановића, ја са мојом браћом: Јованом, Ником и Михаилом и у друштву са Гаврилом Церовићем, Марком Даковићем, Милијом Павићевићем, Милошем Ивановићем и Миланом Мрдовићем сјећели смо у засебној соби у кафани Михаила Јовановића до $9^1/_2$ ура од прилике. Они су разговарали о разним приликама и говораху, што би радили, ако ова свјетина ноћас напане на кућу, јер бијаше много народа у вароши који бијаше дошао из околних села, те које њихово понашање т. ј. те свјетине, а које скорашњи нападај на поједине куће у Никшићу, давао ни је повода да сујмамо да ће те вечери напасти на кућу Јовановића. Милош Ивановић у томе разговору рече; „Ноћас без злога часа неће нико нападати на ову кућу и лупати". Гаврило Церовић на то рече: не треба да се сад хвалимо какав ће који јунак бити и тако смо се још мало разговарали. У томе сам ја с мојом браћом устао да идем кући и Јован се и Нико опростили с некима, а Марко Даковић и Петар Новаковић и Милан Мрдовић, који су били у кафани с нама, испратили су нас до куће, јер Јован и Нико моја браћа спремали су се сјутра дан да иду у Биоград, и они су се испред куће вратили, а ми смо остали код наше куће. Код куће смо сјећели, вечерали и спремали неке њихове ствари за пут од прилике од 10 до 11 сати. Онда смо ја и Михаило пошли у шетњу низ пјацу, јер смо слушали вику и пјевање, па да видимо што се ради. Негђе у близини дућана Спасића срели смо Ђорђију Контића и он је с нама пошао у шетњу. Шетали смо неко вријеме у вароши и у неко доба био је напад на кућу Јовановића.

У томе су и двије пушке пукле, свјетина се стаде разилазити, али је још викала удри, нападај! Ми смо пошли нашој кући и рекли смо браћи, шта се догодило и да буду опрезни за сваки случај, па смо се опет вратили да видимо код куће Јовановића, је ли ко погинуо и што се је учинило. Пред кућом Јовановића са лица пјаце немаше нико, а са стране авлије бијаше још велика вика и бијаше се умијешала полиција — министар војни савјетоваше их да се разилазе. Ми смо се тада вратили кући. Сјутри дан у вече састали смо се два три ђака и пошли смо код куће Јована Томашевића, ђака VI разреда гимназије. Код њега смо нашли такође два-три ђака, сјећели и кроз прозор гледали како свјетина пролази улицама. Послије смо пошли ја, Контић и Беговић у радничку читаоницу, гдје смо нашли Пера Лазаревића брата Јова Лазаревића; мало за тим дошао је Стеван Рајковић и Јово Лазаревић, и почели

Слиједи додатак

смо се разговарати о догађајима који се дешавају по вароши. Рајковић показа нам нож, који је носио испод капута. Ту смо измишљали шта би требало чинити ако свјетина случајно учини поновне нападе на поједине куће, као што се проносаше глас и то за читавих 10 до 15 дана: данас ће напанути ову сјутра ону. Нама су доносили гласове Рајковић и Ивковић од оних клубаша, који су били затворени у кући Војводе Гавра и другим. Тако су бар нама причали а јесу ли истину говорили, не знамо; а нама су говорили да ако се понови напад другу вече, треба да нападнемо на куће министара и при нападају викати: доље клубаши а лупати прозоре. Други дан по нападају на кућу Јовановића у вече шетао сам ја и Милисав Љепава и пред апотеком У. Марића нађемо Божа Јоветића, бив. школ. друга, који је сада апотекарски вјежбеник. Ту стојећи и разговарајући се с' њим наиђе поред нас Петар Новаковић и зовне Љепаву не обазирући се на нас.

Љепава пође за њим и врати се и рече нама, да нам је поручио Новаковић и Марко Даковић, да пођемо код њих код Мих. Јовановића и ми сви тројица одмах пођемо. Кад смо дошли код куће Мих. Јовановића, а како је полиција пазила ко улази и излази из куће, то нијесмо одмах могли у кућу ући. Ја пођем, закуцнем на врата, која су била закључана али слуга не хоћаше да отвори, јер не знаваше ко сам. Баш у томе изађе Даковић и Новаковић у портик а кад ме виде, отворе врата и позову ме у кућу. Ја уђем а Љепава и Јоветић остану пред кућом. Рекоше ми, да ми тројица пођемо до ћошка Биљановића, па ту да чекамо док они прођу пут Локанде, па ће они ући у Локанду, а ми да продужимо на ниже до раскршћа којим се свраће ка кућама Јабучким. Ми тројица кренемо пут Биљановића а нама се придруже Ђукан ујак Петра Новаковића, који је кавaз бугарског посланства, Михаило Матановић и Никола Клисић гимназист. Ми смо на ћошку Биљановића причекали док су они прошли, а ми полако за њима. Они су ушли у Локанду а ми полако покрај Локанде на раскршће — као што су нам рекли. Ту мало причекамо, али пошто не дођоше одмах, пошљемо Јоветића и Љепаву да виде гдје су, и њих се двојица нијесу послије ни враћали к нама. К нама на један-пут приступи Никола Ђеклић, бивши жандар и запита нас, гдје је Даковић и Новаковић? Ми му још нијесмо одговорили а у то дође једно момче и рече му, да га зове полиција и он пође.

Послије неколико минута дошли су Даковић и Новаковић к нама и ми продужимо пут даље ка Заграбљу — још не знајући њихову намјеру. Кад смо дошли на дно џаде, како се сврће пут депозита, сретемо једног човјека и Новаковић и Даковић заокрену пут, као да хоте испод Ђинова брда. Кад је онај човјек прошао ми се опет повратимо и пођемо путем к депозиту. Кад смо дошли у подножје депозита, чујемо гдје неко иде одозго и ту станемо да видимо ко је. То је био ђак III разр. гимназије Јован Велашевић, који је пратио Милију Павићевића и стрица Петра Новковића, који су били пошли напријед и Велашевић рече Даковићу и Новаковићу, да могу слободно ићи јер нема никога. Они тада нам рекоше: с Богом, ми идемо а ви хајте натраг, а може бити да ћемо се брзо и видјети. Заборавио сам навести да је Стеван Рајковић пошао за Котор прије поласка Даковића и Новаковића, и то чини ми се пошао је трећи дан по подне послије напада на кућу Јовановића т. ј. како ми се чини, Рајковић је по ручку пошао за Котор а тога истога дана у вече побјегао је Новаковић и Даковић. Ја сам био изашао из куће по ручку и узео књиге да учим и баш на кантуну куће гдје стоји поп Илија Јовићевић, сретем Рајковића, који ми рече да иде за Котор и поучи ме како ћемо се владати, ако би свјетина поновила нападај. Рече ми да палимо куће и то сваки на својој страни: да лупамо куће министара гдје ко боље може и још ми рече да се придржимо јуначки до сјутра у вече па ће он донијети динамиде из Котора. Пристеже ми добро руку и рече збогом и немој никоме казати. Ја сам пошао и кад сам се састао са којим од својих другова, који смо се сликали, казао сам им што ми је рекао Рајковић. Грујичић једини није знао, јер у њега чини ми се нијесмо имали повјерења.

Прошло је дуго времена, Рајковића није било и ја сам једном приликом питао његова брата, је ли вам што Стево писао, на које ми он одговори да је Стево дошао иа Цетиње и да ће одмах да се врати натраг. Онда ја са тим братом Стевовим пођем да га потражим и то из узрока, да ми каже што за браћу која нијесу ништа писала од кад су пошли за Биоград. Пођемо низ пјацу и кад смо дошли пред кафану Пољокину, брат Стевов уђе унутра и нађе Стева кога изазва напоље. Ја се питах с њим и питах га да ли ми што зна за браћу казати, на које ми он одговори да су оба у Боки Которској. Ја га брзо зачуђено питах, а зашто? А он ми тада некако плашљиво и испрекиданим говором рече: Да се склоним са свом браћом с Цетиња или код некога пријатеља и то најдаље до недјеље“. Ја га замолих да ми све то исприча, ако је то могуће мени знати. Тада он отпоче овако:

„Дошла је сва црногорска омладина у Котор, и по Далмацији. Доћи ће на Цетиње и започеће једну демонстрацију попут револуције и још ми рече да ће се раздијелити по свим крајевима Црне Горе и да ће мој брат Јован ићи у Црмницу и ту ће окупити Црмничке главаре, држаће један говор и ако они на то не пристану, он ће бацити међу њих једну бомбу и све поубијати. Даље ми рече, да је Васо Ћулафић са 20 ђака отишао преко Старе Србије у Васојиће и однио 170 бомба малих и великих. Избори ће, рече, бити на Лучин-дан побркани свуда по Црној Гори, осим на Цетињу. Тада ми грчевито стисну руку и пришапта ми, немој ко да зна и оде. Ја пођем уз пјацу и како сам срио којега од наведених ђака, сваком сам казао што сам од Рајковића чуо и о том смо међу собом онако у шетњи гдје смо се срели, причали.

Послије тога на Лучин-дан пођемо код Љепаве на његово крсно име. Ту смо дуго сјећели, пјевали и веселили се.

На један-пут и то касно ноћу око 11 сати неко, али се сад не сјећам ко, слуга Љепавина или ко други, позове мене и брата ми Михаила, и ми беспримјетно изиђемо, и пођемо у једну собу под кров. Ту нађемо Милисава Љепаву, Ивковића — мазала — и Јова Лазаревића. Ивковић као збуњен поче говорити: „Ја сам дошао из Котора и објаснио сам се са онима тамо. т. ј. ђацима, шта раде и шта намјеравају чинити. Они ће доћи у недјељу овдје, а план је овакав: да се запали Биљарда, Управа полиције или у опште какво крајње мјесто, да би се тиме свратила пажња грађанству, војсци и полицији, и онда да се почне убијати“. Он рече: „тај ће пожар учинити ја, или ти, или ко други, али онај коме се рече, да то изврши, мора извршити, а не оно, као што обично чине Црногорци, хоћу ја божја ти вјера, тако ми Бога, убити, посјећи, а на крају не учини ништа“. Ја сам хтио да се с њим објасним, али ми он рече, ти си прави Црногорац и опсова ми Бога. Ја сам видио да није био баш тријезан и одем доље, а они су остали иза мене, и је ли им што друго казао, то они знају. Мало касније сашли су доље, за мном Михаило и Милисав у друштву, а Лазаревић и Ивковић пошли су без да су се у друштву доље појављивали.

У суботу 20 окт. 1907. год. наши другови: Јован Томашевић, и Јован Кажић отпутовали су за Котор — односно за Ср. Карловце у гимназију. У очи суботе у вече били смо код Кажића: ја, мој брат Михаило, Ђорђије Контић, Војислав и Милисав Љепаве, Мирко Беговић, Саво и Глигорије Вукчевићи, Лабуд Рорановић, Јован Томашевић и учитељ Рацковић са госпођом и још неки комшије.

Колико се сјећам, око 10 сати у вече излазили су мој брат Михаило и Ђорђије Контић и послије су ми причали, да их је кроз прозор зовнуо Ивковић и рекао им, да иде у Котор. Око 11 сати ми смо пошли сваки својој кући.

У јутру т. ј. у суботу, ја нијесам пошао у школу због слабости, него сам остао код куће, а браћа су ми пошла у школу. На један-пут дође код мене Ђорђије Контић и запита ме, шта ми је. Ја му рекох да сам назебао и како сам лежао у кревету, дигнем се и рекох му, да ми је жао што нијесам видио Томашевића јутрос, због неких књига. На то ми Контић рече, па хајдемо у Котор па ћемо их стићи, и да видимо је ли истина што нам они радници причају. Ја сам се изговарао да не могу због слабости, а и да се бојим, да не дознаду професори. Послије дужег договарања, одлучимо се и кренемо. Ја узмем лумбрелу и без и једног хелера, а Ђорђије је имао 14 шестица. На путу од Цетиња до Котора нема ништа важније, што бих имао причати.

Кад смо дошли у Котор, пођемо на риву код вапора. Ту се задржимо мало, али не видимо никога познатога и скоро смо се почели кајати, што смо и кретали. Мали затим дође к вапору Томашевић и Кажић и још двојица, од којих се један представи студент Поповић, а другога нијесмо ни питали за име. Ту смо се неколико разговарали, и у томе је вапор кренуо. Ми се опростимо са Кажићем и Томашевићем и вратимо се натраг у варош.

Чуо сам, да се рекло, да Томашевић и Кажић иду у Нови и ту да чекају док се буна отпочне, али се не сјећам, јесу ли нам то рекли они двојица или Радоња Поповић. Поповић нас позове код његове куће, гдје је на стану, и ми пођемо, т. ј. ја, Ђорђе и онај непознати, за кога сам послије дознао, да га зову Божина, а држим, да ће Милисав Љепава знати његово име и презиме, јер смо га послије гледали на Цетињу и ја сам говорио Милисаву, то је онај непознати ми, за кога сам ти говорио, да је био с нама у Котору и чини ми се, да га он познаваше.

Кад смо дошли код куће Радоње Поповића, подуже смо куцали, док су нам отворили. Кад су нам отворили, Поповић нас поведе у једну собицу и ту нађемо Рајковића и Ивковића. Сјећели смо ту до мрака и почнемо се старати за вечеру. Контић и Рајковић пођу у пјацу, да купе што-год. Кад су се вратили, онда сам ја опет пошао са Рајковићем, да купимо вина. Кад се вратисмо, нађемо Марка Даковића и једнога сељака с њима ту у соби код њих. Марко нас је питао, што смо дошли. Ми му одговорисмо, да смо допратили два ђака, који су пошли за Сријемске Карловце и да узгред видимо, шта радите ви овдје, јер долазе ови радници тамо од вас и причају читава чуда. Ми смо се ту упуштали мало по мало у разговор. Марко нам рече, како су они снабдјевени са материјалом и набавили су бомбе, које нема ни једна држава осим Беча, Париза, Лондона, Петрограда и омладина Црногорска. Ми смо их питали, шта намјеравају чинити. Они су рекли, да ће доћи на Цетиње и направити једну велику касапницу, а почећемо овако: Најприје ћемо запалити неко мјесто, одвојито од вароши и то ће свратити пажњу грађанству, војсци и полицији. Онда ћемо бацити једну бомбу у пошту, запалити управу полиције и Државни Савјет и отпочети убијати и то по Црној Гори свуда једнако. Онда су нас, т. ј. мене и Ђорђа почели питати, познајемо ли се са клубашина на Цетињу, а ми смо рекли, да ми њих познајемо, али се не познајемо лично с њима. Марко нам рече, да би добро учинили, да се видимо са официром стојеће војске Никчевићем, подофицирима Бићевићем и Церовићем, и још рече, да има око 90 подофицира с нама и око 12 официра и рече: кажите Никчевићу, Бићевићу и Церовићу, да ћемо брзо доћи на Цетиње и да ћемо учинити једну касапницу, па нека буду у сваком моменту приправни. Још рече, отидите код Милоша Ивановића и реците му: Нека раде, како су рекли, или ћемо ми учинити један бунт у Црној Гори, т. ј. бацити негдје једну бомбу да пукне, и тиме њима направити посла, а ми ћемо се онда повући натраг. Дакле, кажите ви њима, да смо ми ставили своје главе у торбу и реците им, нека нам пошљу коју пару, јер ја нећу на душу мицати омладину из бијелог свијета, коју сам добавио да радимо оно, за што сте нас овамо справили. Реците им, ми смо без нигдје солда и десетина вечерамо једну кутију срдела“.

Између осталог чуо сам од некојег од њих да рече, да им је госпођа Мила послала 150 кр. Тако смо дуго сјећели и разговарали и у томе разговору Марко на једанпут дохвати Контића за пас и рече, би ли могао овдје понијети два-три зрнцета. и то је рекао више смијући се, него озбиљно. Ми смо га оба разумјели, да су то бомбе и одговарали смо се и још се причало, да бише се могли у штруцу љеба пренијети и купити нешто воћа, нејабука, нераната и др. па у фацулет те на лумбрелу преко рамена. Али напошљетку рекоше, ово се само прича, али ми ћемо их донијети кад дођемо,

Послије тога је Марко Даковић позвао, колико се сјећам, мене самог без Контића у једну засебну собу и замолио ме да понесем једно писмо Милошу Ивановићу, а писмо није страшно, јер рече: и да ти га полиција ухвати, не би га ништа разумјела. Писмо је гласило као да иде од мога брата Ника из Биограда мени — дакле, од прилике овако: Драги Душко! Ја сам се уписао на универзу. Наука иде добро. Ђаци весели. Професори пуни спреме. Ви тамо радите својски, учите добро, па ћу вам убрзо послати лијепих књижица, ако се будете овако владали. Ако ми за сад справите коју пару, које су ми врло од преше, брзо ћу вам послати моју фотографију.

Ви сте ми рекли, да ћете ми писати често, а сад ни да ми се јави ни један, знате како сте ми рекли кад смо кренули. Или сте кукавице или сте се препали, те ми ништа ни један не писа. Јован се спрема за испит, па сте га рекли ове године помоћи, а својски се не може радити, кад није снабдјевен с парама, зато ми пошљите једно 150 круна“.

Пошто ја горње писмо нијесам разумио, онда ми га је Марко протумачио овако:

Драги Милошу! Ми смо се овамо организовали и спремили и друштво је добро. Ви тако спремајте се и радите како сте ми рекли, а ја ћу вам брзо послати оно што сте ми поручили т. ј. бомбе. Пошљите ми новце, јер су ми потребни, а ми ћемо брзо лично доћи тамо.

Нека Михаило доведе до 50 војника на Цетиње под изговором да се жале Господару за изборе. Митар Вукчевић и Спасоје Пилетић исто тако. Даље рече, да ће он — Марко — и Блажо Ђукановић, довести од Никшића извјесни дио војника.

Ти војници не смију знати за право стање ствари док дођу на Цетиње, него само по двојица-тројица свјеснији међу њима.

Ти ће војници стојати око Цетиња на разним пролазима и кад настане борба да никоме не дозволе улаз у Цетиње него да кажу: овамо је све пропало и не смије се ићи“.

Тај је разговор текао све до од прилике 10½ сати у вече. Онда су се они побринули за наш квартир и ми смо, ја и Ђорђија пошли да спавамо.

У јутру смо се повратили код њих, јер сам ја био заборавио лумбрелу. С њима се опростимо и Марко нам при растанку даде 3 круне за путни трошак и још Марко рече, да ово Милош све може испричати Марку Вукотићу и Ђуру Петровићу, који се баш тада налазио на Цетињу.

Ми се одатле упутимо пјешке за Цетиње и на Цетиње смо стигли око 4—5 ура по подне.

У вече смо пошли код Љепаве: ја Ђорђе, мој брат Михаило, Мирко Беговић, Михаило Матановић и тамо нађемо два брата Љепаве Милисава и Војислава, а не сјећам се, да ли је с нама био и Глигорије Вукчевић.

Ту смо у соби Љепавиној ја и Ђорђије испричали њима свијема читаву ствар, прочитали писмо и растумачили га. Онда смо сви заједно пошли код Милоша Ивановића и то иза куће Марка Вукотића и ушли смо кроз авлију у кућу Михаила Јовановића и пошли горе у собу Милошеву, па пошто га не нађемо, пошљемо слугу за њега, који је био у кафани, и он дође код нас горе. Кад нас је видио толицину, питао нас, шта је. Ја му тада рекох, били смо у Котору и ево донијели смо ти једно писмо од Марка Даковића и дружине и ја му га почнем читати и тумачити. Он ми рече, дај га ти овамо, ја од прилике знам шта он хоће. Ја сам му га ипак прочитао и растумачио и у кратко испричао што сам чуо у Котору, а да ли сам му све казао, то не знам.

Напошљетку Милош рече: „Марко је баш права бестија, а такве ствари не би човјек брату показао, рече, ја сам мазала Ивковића хтио полицији пријавити, јер је она пјана будала долазила код мене да тражи новаца, а долазио је и код војводе Гавра, и ја се чудим Марку што повјерава таквој пјаници, а војвода Гавро се иједио и хтио га је пријавити полицији“, и чини ми се да рече, да је мазало Ивковић говорио војводи Гавру, ако не да пара, да ће га убити.

Напошљетку Милош рече: „ја ћу поћи сад тамо у Куче, јер ми се жени брат и казаћу то, т. ј. поруку Маркову тијема људима. Ми смо послије пошли сваки својој кући и ја сам понио писмо са собом и подерао га.

Заборавио сам навести да сам послије напада на кућу Михаила Јовановића тј. кад му је прво дијете умрло, са Милом Прљом, ђаком IV разреда гимназије ноћу око 10 сати пошао код куће Митра Ђуровића и ту смо нашли: Митра Ђуровића, Гаврила Церовића, Спасоја Пилетића и два подофицира Ђуровића, а касније је дошао Милош Ивановић и Цвјетко Пилетић, а потом и Никола Ђеклић. Говор је ту био да ако напану на клубаше, да се из кућа браће са оружјем. Чух да она два подофицира рекоше, да ако свјетина напане на клубаше, да се могу по сата задржати док дође војска. Војски ће се командовати први пут гласно, да пуца у народ, ако се не би хтио разићи, а у исто вријеме даће јој се тајни знак, да не пуцају на клубаше и онда да ће они и војници одрећи послушност. Ми смо ту сјећели до 11 сати ноћу и одатле пошли кући.

Иза нашег поласка из Котора дошао је Стеван Рајковић на Цетиње с бомбама, и око пола ноћи дошао је на прозор куће у којој сам ја стојао. али није потрефио на наш прозор куцати, јер се баш тијех дана ту доселила једна учитељица из Никшића, и на њен је прозор куцао, питао је, је ли Душан овдје, на што му је она одговорила да Душана нема у овој кући, а није ни знала има ли га јер се скоро доселила, као што рекох. Рајковић је послије долазио у зору и куцао на исти прозор и учитељица му је одговорила као и прије. Ја сам то дознао тек у јутро од слуге те учитељице, и то кад сам кренуо да идем у школу, каза ми у портиву, како ме неко тражио на поноћи и у зору. Онда ја пођем да видим, је ли који од радника т. ј. Рајковић или Ивковић дошао. Пођем код куће Рајковићеве и питам га, је ли ме тражио, он рече да ме тражио, јер је имао мало посла, али га је већ свршио и ја тада пођем. Истога дана по подне био је погреб другоме дјетету Михаила Јовановића, на коме сам и ја био са неколико мојих другова. Ту видимо Рајковића, који нам рече, да га је звала по-

лиција и питала га, гдје је био и шта је радио, и онда рече: Бога ћу им њихова и све ћу их побити. Један од другова, не сјећам се који, питао га је, па чиме ћеш. Он се онако правећи, важан, брецну, удари се по прсима и рече: левором. Онда га тај исти пита, гдје ти је оно? Он тада рече, не брините се, на сигурном мјесту. Послије подне чули смо да је полиција Рајковића ухватила.

П. Који га је од твојих другова питао, гдје је оно и шта је мислио под том ријечју?

О. Ја Бога ми не сјећам се који га је питао од мојих другова, јер нас је било неколицина а под ријечју „оно", мислио је бомбе, јер још изјутра глас се проносио, да је Рајковић дошао и донио бомбе.

П. Кад сте дошли ти и Ђорђе Контић из Котора, којима сте од ваших другова цијелу ствар повјерили?

О. Осим мене и Ђорђа за ово су знали: Милисав и Војислав Љепаве, мој брат Михаило, Глигорије и Саво Вукчевићи, Михаило Матановић, Мило Прља, Лабуд Рогановић и Мирко Беговић. За Јована Велашевића, Станка Прљу, Стевана Беговића и Јокицу Грујичића не знам јесу ли знали, јер им ја нијесам казао, а да ли им је Ђорђе Контић, који се с њима највише дружио, или који други казао, то не знам. Јован Кажић и Јован Томашевић као и Петар Драговић знали су за све што се догађало, док су овдје били.

П. Онај говор, који је вама Илија Ивковић (мазало) у кући Љепавиној говорио, јесте ли ти и твој брат Михаило сјутра дан саопштили Ђорђији Контићу?

О. Ја се не сјећам да смо то саопштили сјутра дан Ђорђији, а могуће је да смо. Само толико кад смо дошли из Котора, ми смо причали друговима све што смо чули као и они такође што су од кога чули, нама. У кратко рећи, ми нијесмо крили један од другога ништа, т. ј. они које сам навео, да су за све знали.

П. Је ли ви Марко Даковић у Котору говорио између осталога и то, да треба поубијати све чланове Владајућег Дома, осим Књаза Данила, а њега прогласити за Књаза Црне Горе?

О. То нијесам чуо да је говорио ико, а могуће је да су говорили Контићу, а ја да нијесам био присутан.

П. Знаш ли која је то госпођа Миле, за коју су говорили, да им је послала 150 круна?

О. Нијесам питао која је, али сам држао, да је то госпођа Вука Вулетића.

П. Кад сте се вратили из Котора ти и Ђорђе Контић, јесте ли ишли код Никчевића,, офиц. ст. војске и подофицира Бајевића и Церовића, да им испоручите поруку Маркову?

О. Ми нијесмо ишли код њих да им кажемо поруку Маркову, само сам то био казао Милисаву Љепави и с њим сам се договарао, гдје би их нашли, да им кажемо, и ја се сјетих, да ми је Марко још у Котору говорио, да они почивају кад Пера Тановића и да их је ту најлакше наћи. Онда пођемо ја и Љепава код Пера Тановића, питамо Љуба, његова сина, је ли ту Бајевић и Војин Церовић, подофицири, нашто нам одговори да нијесу и ми одатле пођемо и више их нијесмо тражили нити се с њима састајали.

П. Имаш ли још што, Душане, да кажеш по овој ствари?

О. За сад немам ништа да се могу сјетити. Само то сам заборавио рећи да нам је Марко у Котору говорио, да се на Цетињу љуте, што он повјерава Ивковићу такве ствари, али не треба да се љуте, јер је Ивковић сигуран човјек. И више немам ништа а на ово што сам казао могу се заклети.

П. Зашто нијеси, Душане, пред истраженом комисијом хтио признати, т. ј. казати што знаш о завјери као и пред нама? Зашто си се тако дуго затезао и нијеси хтио говорити?

О. Пред истраженом комисијом нијесам хтио признати, једно што сам се био уплашио, јер је комисија према мени доста строго и поступала, а друго, што сам сматрао да би то било неко издајство према својим друговима, који су за све ово знали као и ја. И напослијетку, што сам ја држао за невјероватно и у души својој нијесам се с тијем слагао, само што ме љубопиство увукло да то дознам, а љубопиство ме одвело и у Котор а не каква зла намјера. Пред вама нијесам одма у почетку казао зато, што нијесам био казао пред истраженом комисијом, па чисто ми је било срамота пред вама казати.

По прочитању

Душан И. Ђоновић.

Поново би упитан исти Душан Ђоновић данас 31.—1.—1908.

Душане! Јесте ли ти и твој брат Михаило говорили Ђорђији Контићу, да оде код Ивковића, или ако њега код куће не нађе, да оде код Јова Лазаревића и од њих једнога дознаће своју улогу и да се ту завјери, да неће ником ништа говорити?

О. Тај се говор међу нама водио, а ко је коме говорио и је ли који ишао код њих, Бога ми се сад не сјећам.

По прочитању: Душан Ђоновић.

Ето, видиш, Душане, како се твоји записници пред истраженим судијама много разликују. Дакле, прибери се и размисли се добро, при којем ћеш остати.

Ђоновић: Ја остајем при овоме, како сам јутрос казао.

Предсједник: Јеси ли ти пратио М. Даковића, кад је побјегао са Петром Новаковићем и Милијом Павићевићем?

Ђоновић: Јесам.

Пошли смо ја и Љепава кроз пјацу и стајали смо до испред ноћи. Тад смо нашли Божа Јоветића, који је пошао да учи апотекарску школу и ту смо причали, и наишао је мимо нас Петар Новаковић, викнуо Љепаву и казао да пођемо мало код њих.

Љепава је пошао код Јоветића, и рекао, да идемо код Марка Даковића.

Пошли смо тамо у кафану Михаилову и Љепава каже: „Је ли овдје Даковић?" Полиција је имала око, ко излази, а ко улази. Изиде Петар у портик и с њим Марко. — „Што сте нас звали?" каже. — „Пођите, каже, до кантуна Биљановића и ту нас причекајте, а ми ћемо ићи кроз пјацу, а ви хајте напријед.

Предсједник: Ко ви то говори?

Д. Ђоновић: Петар Новаковић и Марко Даковић.

Ми учинисмо тако и придружише нам се нека дјеца, да шетамо и станемо на ону раскрсницу кућа Поповића. Чекај један комад — нема их. Они дошли у сумрак, па видјели нас, не знаду јесмо ли ми, и ми не знамо јесу ли они. Ми смо пошли ниже и срели једнога човјека код доње чаде и скренули смо с пута, да не би онај човјек примјетио; пошто је тај човјек отишао, ми смо се вратили и нашли их, они су се руковали с нама.

Предсједник: Рекосте ли ви куд идете, кад нијесте знали прије тога момента, — „куда ти Марко, куда ти Петре" — пошто нијесу рекли, да ће бјежати?

Д. Ђоновић: Ја сам знао према нападу и према таданьим приликама, какво је њима становање на Цетињу.

Предсједник: Јеси ли ти претпостављао, да ће бјежати?

Д. Ђоновић: Нијесам ни знао, нит' сам претпостављао, а само сам знао, да њима на Цетињу нема мјеста.

Предсједник: Је ли истина, да је Рајковић 23. окт. у јутро шиљао за тебе?

Д. Ђоновић: Није.

Предсједник: Је ли истина, да си био код њега.

Д. Ђоновић: Нијесам.

Ја, господо, кад сам правио овај записник, истакао сам једну тачку. Могу ли се објаснити са судијама?

Предсједник: Изволите.

Д. Ђоновић: Ја сам истакао једну тачку, како је Рајковић рекао, да је Васо Ђулафић понио 170 бомба. Ту је поменуто нешто и о бомбама и о народној револуцији. Онда је зват Рајковић са мном на суочење. Рајковић каже: „Ја не примам то као своје, не сјећам се тога састанка, то, каже, може бити освета". Ви сте се, г. Дрљевићу, на то наљутили и рекли Рајковићу: „да се добро извлачи, кад се тиче његове коже". Рајковић је казао шта више, господо, да је он такву ствар рачунао грешно — казивати дјеци, као н. пр. ђацима.

Држ. туж. Ј. Дрљевић: Записници о суочењу молим да се прочитају. Ту се све налази.

Д. Ђоновић: Он је казао, да је такве ствари грешно рачунао нама казати, то јест о бомбама и о народној револуцији, а Боже сачувај о завјери и о нечем другом. Ви сте рекли, г. Дрљевићу, „како кажеш, Рајковићу, да си грешно рачунао ђацима казати, кад си бомбе предао Војводи Лакићу?

Рајковић: Је ли мене Војвода Лакић спровео, да справим бомбе?

Д. Ђоновић: Ви сте рекли: „Неће вам ништа помоћи", а Вуисић је рекао: „Је ли то истина?"

Држ. туж. Ј. Дрљевић: Они су се преписивали у затвору и похватала су се писма, о којима је говор.

Бран. Ј. Хајдуковић: Толико и толико пута истичу се та њихова писма, о којима ми не знамо ништа, нити имамо појма.

Предсједник: Пошто се прочита записник и преслуша Милош Ивановић, та писма ће највише потенцирати неистинитост њихова исказа.

Држ. туж. П. Вуисић: Ја молим, г. браниоца Хајдуковића, да буде миран, јер неће остати ништа, да се не прочита.

Предсједник: Овим ретерирањем он хоће да прекине везу, коју има са Милошем Ивановићем, односно са другим оптуженицима.

Држ. туж. Ј. Дрљевић: Ја ћу молити за једну ствар. Што каже Ђоновић, да Рајковић није признао, да му је говорио пред кафаном „Балкан" оно, што је сам Ђоновићу открио, Рајковић се почео извлачити, а ја сам рекао, да се извлачи, гдје се год тиче његове коже.

Д. Ђоновић: Зар није истина, што сам ја казао ваше ријечи Рајковићу? Ако то није истина, онда ја треба, да не причам ништа?

Држ. туж. Ј. Дрљевић: Дођи и приближи се, је ли то твој рукопис?

Д. Ђоновић: Јест. Ја ћу одговарати.

Бран. Ј. Хајдуковић: Чини ми се овдје, да има једна нетачност у годинама. — Када си навршио 18. годину?

Д. Ђоновић: Чини ми се, 25. фебруара.

Ј. Хајдуковић: У вријеме кад је дјело почињено, а то је дакле 18. окт., па с погледом на 58. члан кривичног закона, има се ревидирати година, те излази 17 год. и 9 мјесеца.

Ј. Дрљевић: Да умирим г. браниоца Хајдуковића имам рећи, да смо ми затражили крштенице за свеколике оптужене и што се тиче година, владаћемо се по крштеницама.

Предсједник Ђоновић: Ти кажеш, да си се послужио писмом твога брата, да преварите Ивановића?

Д. Ђоновић: Јест.

Предсједник: Је ли то писмо код тебе?

Д. Ђоновић: Није.

Предсједник: Гдје је то писмо?

Д. Ђоновић: Не знам, негдје се подерало.

Предсједник: Гдје се то подерало?

Д. Ђоновић: У капутима се подерало.

Предсједник: Јеси ли показивао то писмо Даковићу у Котору?

Д. Ђоновић: Нијесам.

Предсједник: Не зна Марко за то писмо?

Д. Ђоновић: Како се мени чини, — он не зна.

Предсједник: Љепава тврди, да је истина, да сте се служили са писмом твога брата, али каже, да је Марко подвукивао извјесне бројеве у писму, да би могао предочити Милошу Ивановићу, колико ће ко довести војника, колико Спасоје, колико Ивановић и т. д. — како се то слаже са твојим исказом?

Д. Ђоновић: То се не слаже са мојим исказом.

Предсједник: Јеси ли показивао то писмо коме, кад ти је дошло?

Д. Ђоновић: Нијесам. А коме бих га и показивао?

Предсједник: Фамилији.

Д. Ђоновић: Фамилија није овдје била, већ само браћа.

Предсједник: Јеси ли браћи показивао?

Д. Ђоновић: Нијесам. Могуће је, да је који знао.

Предсједник: Како је гласило то писмо?

Д. Ђоновић: Како се уписао на универзу млађи брат и т. д., учите се добро, владајте се лијепо и такве ствари.

Предсједник: А када ти је послао то писмо?

Д. Ђоновић: Пошто је прошло неколико дана.

Предсједник: Је ли било под рецепис, или просто?

Д. Ђоновић: Просто.

Предсједник: Па нијеси га никоме показивао, ни оцу, ни мајци?

Д. Ђоновић: Отац и мајка су били у Црмници.

Предсједник: Је ли још што год писао, осим да се владате добро и да се уписао на универзу?

Д. Ђоновић: Не сјећам се. Било је фамилијарно писмо: учите се добро, владајте се добро, здраво сам и т. д.

Предсједник: Кажеш да оне вечери, кад сте пошли у Котор у кућу Косте Милиновића, да није било ријечи о бомбама?

Д. Ђоновић: Није.

Предсједник: Нека дође Миловић-Баило.

Д. Ђоновић: Могу ли добити оптужбу, јер нијесам знао да ћу долазити сада овдје, па да виђу нешто.

Предсједник: Зар вам није дата?

Д. Ђоновић: Дата ми је, али нијесам знао да ћу поћи овамо, а кад сам питао, да ли треба да узмем шта, казали су да не треба ништа.

Предсједник: (Према Миловићу-Баилу). Миловићу, је ли говорено оно вече у кући Косте Милиновића, кад је Марко Даковић дошао из Рисна, је ли било говорено о бомбама или лагумима?

Миловић Баило: Ја другојачије казат не могу, него што сам казао.

Предсједник: Тај дјетић признаје, да си ти био онђе, али одриче, да је ту говорено о бомбама, односно лагумима, како их ти називаш, и о упаду у државу.

Миловић Бајило: Како је он разумио и што — то не знам. Нити сам га знао никада, већ сада знам да је ово Ђоновић, пошто је са мном у затвору. Што сам казао — казао, друкчије нећу, па ме главе коштало.

Предсједник: Њему у очи кажи.

Миловић Баило: Овако сам казао вазда и казаћу сто пута. Ту ноћ дошао сам у Косте Милиновића. Овдје их је било неколико. Пролазили су и излазили женски и мушки, као у једну кућу. Чуо сам гдје се разговарају о неким лагумима, о бомбама и не знам о којој струци, да намјеравају с њима некуда у државу. То знам и друго ништа.

Д. Ђоновић: Ја молим, г. предсједниче. Кад сте били, Јоване, у тој кући? Јесте ли ме само ту вечер кад сте дошли видјели, или сте ме више дана видјели?

Ј. Миловић: Ја не знам, јеси ли ти и био, ја не тврдим, ја тврдим оно што знам.

Предсједник: Баило, утврђено је, да си ти дошао 20. окт. са Даковићем, баш кад су они двојица приспјели у Котор, и сјутрадан ти си кренуо пут Рисна, а они пут Цетиња. То је та иста вече Ђоновићу, кад сте ви били у Котору, и кад кажеш, да си био са Миловићем.

Д. Ђоновић: Казао сам, да сам тамо нашао једнога сељака и М. Даковића. Што су они причали прије но сам ја дошао, не знам, а јесу били, као што каже, и пошли на вечеру он и Даковић. И да сам ја видио више се враћали нијесу, а ми смо остали на вечери.

Предсједник: Нека дође Милисав Љепава, а ти хајде Баило.

Бран. Хајдуковић: Молим вас, г. предсједниче, могу ли ставити Ђоновићу једно питање.

Предсједник: Изволте.

Бран. Хајдуковић: Ђоновићу, теби се сматра за отежавну околност то, што си пратио Даковића ону вече, а нијеси казао добро колицина сте били и докле сте га пратили? Јеси ли знао да је он сумњив и да бјежи из Црне Горе?

Д. Ђоновић: Нијесам знао. Ја сам према томе и исказао. Могао је Даковић учинити какво злочинство, па да га ја нијесам знао.

Што сам ја знао за њихову намјеру. Марко Даковић био је Црногорац и као остали човјек. Страшила нијесу била никаква.

Предсједник: Љепава, ти си казао, да су Ђоновић и Контић, кад су дошли из Котора, пошли у твоју собу, у вашу кућу, и да је Ђоновић показао једно писмо, које је било према његовом тврђењу упућено од брата Ника, али да су то писмо донијели и у том писму да је Даковић неке бројеве подвукао, те да су ти они казали да их је он подвукао, а с тијем бројевима Даковић их је упутио, да предоче Милошу Ивановићу, колико има војнику да доведе брат Милошев, Пилетић и Вукчевић.

Љепава: Јест.

Предсједник: Остајеш ли при том?

Љепава: Остајем.

Предсједник: Међутим Д. Ђоновић опориче и каже, да апсолутно није казао своје писмо Марку, нити да је вама говорио.

Д. Ђоновић: Могли су сви бити преварени од мене.

Предсједник: Љепава тврди, да си га показао Марку и Марко да је подвукивао извјесне бројеве, с којима је хтио предочити Милошу Ивановићу, колико имаде који довести војника, да произведу демонстрацију, коју сте жељели ви ђаци. Ето видиш, Ђоновићу, да се хваташ са Љепавом и да се нијесте могли у свему споразумјети. Рекао сам, да се треистине држати, па да се не треба бојати никога.

Д. Ђоновић: Ми смо дошли на мјесто, гдје се памет не стиједе, но се губи, и гдје се не може остати при памети. Ја сам за све вријеме био у забуни и лудилу и још ћу вам рећи, ако ми допустите, како ми је било.

Предсједник: Била вам је велика невоља. Били сте гладни и жедни.

Д. Ђоновић: Бога ми и глад и жеђа и свакоја мука. То је на мене дјеловало.

Бран. Хајдуковић: Нијесам свршио питања. Колицина сте били кад пратисте Даковића и докле сте га пратили?

Д. Ђоновић: Најприје смо пошли двојица-тројица. Петар је звао Љепаву и пошли су пред кућу и казали и мени. Нама се придружио пред Михаиловом кућом Ђукан, ујак Петра Новаковића, и не знам да ли је још који био.

Бран. Ј. Хајдуковић: Кажи, колицина сте ишли и докле сте ишли?

Д. Ђоновић: Ишао је Ђукан, ујак Петра Новаковића, Јован Велашевић гимназиста, и сви смо се заједно вратили.

Ј. Хајдуковић: Ја не знам зашто се ово праћење само њему приписује у отежавну околност, кад су једно четири пет ишли.

Држ. туж. Вуисић: Нијесу за то ни оптужени. Прочитајте тужбу па ћете видјети.

Ј. Хајдуковић: Душане, зашто си бјежао из затвора?

Држ. туж. Вуисић: Господин Ђоновић је навео при суочењу с Рајковићем, а и Рајковић је казао пред нама, да је у другој намјери, није се добро изразио, да је он добровољно, а не под притиском предао бомбе, јер да се је покајао у задњем моменту и добровољно предао бомбе, што му ми нијесмо нити онда признали, нити сада, него их је он предао зато, што је био приморан, с тога бих ја молио да се прочитају записници суочења.

Предсједник: Прочитајте записнике.

Писар Краљевић чита односне записнике.

Записници од 6. фебруара 1908. год. о суочењу Душана и Михаила Ђоновића Милисава Љепаве и Мирка Беговића

Питање: Ти си, Душане Ђоновићу, у своме записнику од 29. јануара т.г. казао, да је писмо, које си донио од Марка Даковића из Котора, и показао и растумачио га Милошу Ивановићу 21. октобра 1907. год. у вече, од прилике гласило овако:

„Драги Душко! Ја сам се уписао на универзу — наука иде добро. Ђаци весели, професори пуни спреме. Ви тамо радите својски, учите добро, па ћу ви брзо послати лијепих књижица, ако се будете овако владали“.

„Ако ми за сад спремите коју пару, које су ми врло од преше, убрзо ћу ви послати моју фотографију.“

„Ви сте ми рекли да ћете ми често писати, а сад ни да ми се јави ниједан, а знате како сте ми рекли, кад смо кренули. Или сте кукавице или сте се препали — те ми ништа ни један не писа.“

„Јован се спрема за испит, па сте га рекли ове године помоћи, а својски се не може радити, кад није снабдјевен парама, за то ми пошљите једно 150 кр.“ Да ти је то писмо Марко Даковић растумачио си овако: .

„Драги Милоше! Ми смо се овамо организовали и спремили, и друштво је добро. Ви тамо спремајте се и радите, како сте ми рекли, а ја ћу ви брзо послати оно, што сте ми поручили, тј. бомбе. Пошљите ми новаца, јер су ми потребне, а ми ћемо брзо лично доћи тамо.

Нека Михаило доведе 50 војника на Цетиње, под изговором да се жале Господару за изборе, Митар Вукчевић и Спасоје Пилетић исто тако.

Даље, да ће он Марко и Блажо Ђукановић довести од Никшића извјесни број војника. — Ти војници не смију знати за право стање ствари, док дођу на Цетиње, него само по двојица — тројица међу њима.

Ти ће војници стојати око Цетиња на разне пролазе, и кад настане борба, да никоме не дозволе улаз у Цетиње, него да кажу, овамо је све пропало и не смије се ићи„.

Поново се данас питаш, да кажеш, јеси ли све ово тумачење, као што си га овђе навео, казао Милошу Ивановићу ону вече, кад си му са дружином писмо доносио и тумачио?

О. Ја сам Милошу растумачио ово:

„Драги Милоше! Ми смо се овамо организовали и спремили, и друштво је добро. Ви тамо спремајте се и радите како сте ми рекли, а ја ћу ви брзо послати оно, што сте ми поручили т. ј. бомбе. Пошљите ми новаца, јер су ми потребити, а ми ћемо брзо лично доћи тамо. Нека Михаило доведе од 20 -50 војника на Цетиње под изговором, да се жале Господару на неправилне изборе. Митар Вукчевић и Спасоје Пилетић исто тако, а ја (Марко) и Блажо Ђукановић довешћемо извјесни број војника“.

Позитивно знам и тврдим, да сам ево ово што сам навео, Милошу Ивановићу овако растумачио.

А то што сам навео доље, т. ј. „ти војници не смију знати за право стање ствари, док дођу на Цетиње, него само по двојица — тројица свјеснијих међу њима; ти ће војници стојати око Цетиња, на разне пролазе, и кад настане борба, да никоме не дозвеле улаз у Цетиње, него да кажу: овамо је све пропало, и не смије се ићи.“ — Ово не знам позитивно, јесам ли му објаснио, а колико ми се чини, јесам и то.

Мирко Беговић изјави: Ја се држим свога првога записника у свему и ако сам штогод изоставио, то је једино, што се нијесам могао сјетити, а што је навео Душан Ђоновић у овоме записнику, тврдим, да је у главноме све истина — само се не спомињем, да је том приликом, кад смо били код Милоша Ивановића говорено, да ће Марко и Ђукановић доводити војнике; а спомињем се и тога, да је том приликом говорено, да ће се Милош споразумјети са братом Михаилом, Спасојем Пилетићем и Митром Вукчевићем односно довођења војске, али не могу се позитивно сјетити, да ми је то из поруке Маркове усмено или из самога тумачења писма познато.

Милисав Ј. Љепава изјави: Све што је рекао Душан Ђоновић у овоме записнику, тврдим, да је рекао истину, само се не спомињем, да је спомињао Блажа Ђукановића. Ако ја у моме првоме записнику нијесам све то навео, тврдим, да је то било с тога, што се у тај мах нијесам могао сјетити свијех тијех околности.

Михаило И. Ђоновић изјави: И ја тврдим истинитост казивања Душана Ђоновића у свему — као што је навео у своме записнику од данас.

П. Душане! У своме ранијем записнику казао си, да је Милош Ивановић рекао, кад си му почео читати оно писмо од Марка: „Дај га ти овамо, ја од прилике знам, шта он хоће“, па се поново питаш, да кажеш, је ли баш те ријечи он рекао и је ли он узимао то писмо у своје руке и је ли га он лично и мало читао?

О. Милош је рекао те ријечи и узео из мојих рука писмо, мало га сврха прочитао, па му ја рекох, не можеш ти то писмо разумјети, но га дај мени да ти га ја прочитам и растумачим, и узех му га, те га, као што сам навео, прочитах и растумачих.

Мирко Беговић изјави:

Ја се Бога ми тога не спомињем.

Милисав Ј. Љепава изјави:

Ја у свему тврдим горње наводе Душана Ђоновића.

Михаило Ђоновић изјави:

Слажем се са Душаном, да је Милош узимао писмо у руке и да му га је Душан опет узео. А што се тиче ријечи Милошевијех схватио сам, да је било овако: Милош рече, дај ти писмо овамо, вальда ћу га ја разумјети, а вама није потреба да га чујете, пошто мислим да га знате.

П. Душане, у твоме ранијем записнику навео си, да је на свршетку, пошто је то писмо протумачено, рекао Милош: „ја ћу поћи у Куче јер ми се жени брат и казаћу поруку Маркову тијема људима“. Остајеш ли, да је то тако било и имаш ли још што к томе додати?

Тако је потпуно, како сам и навео у првом записнику, а другога се његова говора сад не сјећам ничега.

Мирко Беговић изјави:

Тврдим, да је то било тако — како и Душан наводи.

Милисав Ј. Љепава изјави:

Тако је како што је казао Душан Ђоновић, али се баш не сјећам, откуд је дошла та ријеч женидба, само као што сам навео у мојем записнику, и о томе је говорено.

Михаило И. Ђоновић изјави:

И ја тврдим да је то тако било, као што је Душан навео.

П. Душане, ти си у твоме записнику навео, да је Милош, између осталога, говорио: „Марко је баш права бестија, а такве ствари не би човјек брату показао. Ја сам Ивковића (мазала) хтио полицији пријавити, јер је она пјана будала долазила код мене да тражи новаца, а долазио је и код Војводе Гавра, и ја се чудим Марку, што повјерава таквој пјанчини, и Војвода Гавро се иједио и хтио га је пријавити полицији, и чини ми се да рече, да је мазало Ивковић говорио, да ће војводу Гавра, ако му не да пара, убити“. — Тврдиш ли и сад те наводе и имаш ли им што додати или измијенити?

О. Све то тврдим да је тако, и ничега немам што ћу измијенити, јер сигурно знам, да је Милош рекао све те ријечи, које се односе на њега и војводу Гавра и на све у опште.

Беговић изјави: чуо сам нападање Милошево на Марка, што се повјерава таквијема људима пјанчинама и чуо сам нападање на радника Ивковића и Рајковића, да су то пјанчине, и у колико се ја спомињем, Милош говораше у почетку, да он неће за то да зна баш стога, што се то таквијема пјанчинама повјерава. Чуо сам да Милош причаше, да му је Ивковић негђе досађивао и да га је он прогјерао, али се не спомињем да је Милош рекао, да је искао новаца њему и војводи Гавру.

Милисав Ј. Љепава изјави: Тврдим горњи навод г. Мирка Беговића у свему.

Михаило Ђоновић изјави: У опште тврдим горњи навод г. г. Беговића и Љепаве с додатком, да сам чуо, да је мазало Ивковић и од војводе Гавра искао новаца, али не знам да ли сам то чуо ту од Милоша или гдје друго.

Г. Милосаве Љепава! Ви сте у своме записнику од ријечи до ријечи навели ово: Кад су прочитали писмо и протумачили, Милош рече и то доста љутито: „Ово су тако деликатне ствари, које се не смију повјерити којекаквим пјанчинама, као што је Ивковић, јер оно што ви држите да је у тајности, то Ивковић сигурно прича и другијема. Чувајте се ви, јер можете сви пропасти“. Тада му је Ђоновић рекао: „Марко Даковић ви је поручио, да ако ви — клубаши, нећете чињети оно што сте зборили, да ће они учињети тако нешто, да ће се свијема вама капице око главе окренути. Тада је Милош рекао: „ја сам спријечен дужношћу али ћу ипак гледати да им кажем, али ја немам толико уплива, него ћу рећи Михаилу, који има више уплива, да он на томе ради“.

Имате ли што г. Љепава да додате овијем ријечима или измијените?

О. Немам ништа ни додати ни измијенити, него тврдим да је то тако било.

Михаил Ђоновић: Све је тако као што је г. Љепава навео.

Мирко Беговић: У ово исто вријеме могуће је да сам и ја Милошу што год говорио, што сам у мом записнику навео о писању Марковом, те се не спомињем тијех ријечи, да је Ђоновић Душан рекао, да ће им се завршити капица око главе, а то друго, као што сам навео у мом записнику, говорено је.

Душан Ђоновић изјави: Тврдим да је све онако како је г. Љепава навео од ријечи до ријечи.

Г. Мирко Беговићу: Ви сте у свом записнику од 1. т. мј. између осталога навели, да сте ви лично при свршетку молили Милоша да пише Марку Даковићу у Котор, да се са том ствари причека и да ви је Милош одговорио да ће се постарат да то изврши.

Дакле, је ли то тако било?

О. Тврдим да је то било тако.

Душан Ђоновић изјави: Тврдим, да је то било тако с том разликом, да ми Милоша нијесмо молили, него му рекли, да се Марку одговори, јер је Марко био мени рекао, да речем Милошу, да му се одговори и Милош је нама рекао, постараћу се, да му се одговори.

Милисав Ј. Љепава изјави: Тврдим оно што каже г. Душан Ђоновић, и Милош је рекао, да ће се постарати, да му се одговори.

Михаило Ђоновић изјави: Тврдим, да је то било све тако, како су горе навели Ђоновић и Љепава.

По прочитању:
Душан Ђоновић
Мирко Беговић
Михаило Ђоновић
Милисав Ј. Љепава.

Додатак записнику од 26. до 29. јан. 1908. год. Душана Ђоновића гимназисте, од 7. фебруара 1908. год.

Ђоновић изјави:

Имам да додам своме записнику још и то:

Марко Даковић ми је у Котору рекао: Ми смо се договорили на Цетињу и они су мене овамо послали, да набавим бомбе и што треба, а они су рекли наћи човјека нарочитог, који ће доносити гласове мени од њих и њима од мене. Па ти реци Милошу овако: „Знате ли ви што сте рекли Марку ону вече, кад је кренуо из куће Јовановића. „Треба оно што сте му рекли да радите“.

Ја сам ово Милошу рекао, ону вече, кад сам му писмо носио и тумачио, а он ми одговори на ово: „знам ја што смо ми рекли и уговорили с Марком, али видите не може се сад“. Ма ћу ја ходити у Куче да им кажем, па ако не хтједе нико радити, ја ћу радити сам. — Ја сам му рекао тада, наћи једну кароцу, па ма колико дао за њу, и пошљи некога нарочито и поручи у Куче одмах. Он ми рече нема се ко наћи.

Иза овога на 4—5 дана, били смо ја и Милисав Љепава опет код Милоша Ивановића, те га питали, је ли што год јављао Марку, и рекосмо му, знате ли да је потоњи рок недјеља, он рече, да је учинио Марку на знање. Ово — потоњи рок недјеља, напоменуо сам му с тога, што је мени рекао Марко, да ће, ако му до недјеље не дође одговор, рачунати да нема од тога ништа, но да су се они одрекли.

Сјећам се, да је том приликом рекао Милош и то, да се тако брзо не може учинити, него треба продужити рок, и спомињао је нешто Американце. Колико ми се чини, споменуо је једноме име и говораше да ће по њима поручити Марку. Тога истога дана око 3 сата по подне — прије него смо дошли код Милоша, били смо код Митра Ђуровића и нијесмо никога нашли, до једног ђетића малога, који нам рече: тата није дома. Ми тада написасмо једну цедуљицу овако: „Дошли смо да се споразумијемо с вама ради опште ствари. Молимо да будете код куће у 5 сати по подне — на цедуљици смо се потписали: Ђоновић, Љепава и оставили је на тавулину његовом. У пет сати по подне опет смо дошли код његове куће и ушли смо у његову собу (канцеларију), али не нађемо њега, а не бијаше ни оне цедуљице на столу. У томе изађе одозго и његова госпођа, која нас пита шта ћемо, на што јој ми речемо, да имамо нешто да говоримо са г. Митром. Она рече: „није дома, него можете доћи мало касније“.

Заборавио сам навести у првом записнику, да смо исте оне вечери, кад сам био са Прљом код куће Ђуровића, испред ноћи ходили и код куће војводе Гавра и ми причекали пред вратима, док је Митар изашао и изнио под капутом пушку дво-цјевку, а мени даде шкатулу са фишецима од исте, те сам носио кући Митровој.

По прочитању: Душан Ђоновић.

Записник од 5. априла 1908. год. по послу суочења Стевана Рајковића и Душана Ђоновића.

П. Ти си Душане, у твоме записнику пред нама од 26. јануара о. г. рекао, да ти је Стево Рајковић 27. септ. пр. год. кад је пошао за Котор, на кантуну куће гдје стоји поп Илија Јовићевић, рекао, ако би свјетина поновила нападај, палите куће министара гдје ко боље може; још ти је рекао, да се придржите јуначки до сјутра у вече, па ће он донијети динамиде из Котора, при том ти је добро стегао руку рекавши збогом, и да никоме ништа не говориш: те се питаш да се овдје пред Рајковићем изјасниш, је ли ти он заиста те ријечи говорио?

О. Јест, говорио ми је све што сам навео у записнику пред вама.

Стеван Рајковић изјави: Од тога што је навео г. Ђоновић, не признајем, да сам му говорио о динамитима и паљевини, а друго јесам.

П. Ти си Душане у своме наведеном записнику рекао, да си приликом доласка Стевана Рајковића на Цетиње, 16. окт. пр. год., дознао од Стеванова брата Пера, да је Стеван дошао на Цетиње и даље кажеш: Пођемо ја и Стевов брат низ пјацу и кад смо дошли пред кафану Пољокину, брат Стевов уђе унутра и нађе Стева којега изазва на поље. Ја се питах с њим, и питах га да ли ми зна што за браћу казати, на које ми он одговори, да су оба у Боки Которској; ја га врло зачуђено питах а зашто? Он ми тада некако плашљиво и испрекиданим гласом рече, да се склоним са свом браћом с Цетиња или код неког пријатеља, и то најдаље до недјеље. Ја га замолих, да ми све исприча, ако је то могуће мени знати. Тада он отпоче овако: „Дошла је сва црногорска омладина у Котор и по Далмацији, доћи ће на Цетиње и започет једну демонстрацију попут револуције, и још ми рече, да ће се раздијелити по свим крајевима Црне Горе, и да ће мој брат Јован ићи у Црмницу, и ту ће окупити црмничке главаре, одржаће један говор, и ако они на то не пристану, он ће бацити међу њих једну бомбу и све побијати. Даље ми рече, да је Васо Ђулафић, са 20 ђака, отишао преко Ст. Србије у Васојевиће и однио 170 бомба, малих и великијех. Избори ће, рече, на Лучиндан бити побркани свуда по Црној Гори осим на Цетињу; тада ми грчевито стисну руку, прошапта ми: немој ко да зна, и оде. Дакле Душане, изјасни се овдје пред Рајковићем, је ли ти наведено Рајковић говорио?

О. Све ми је, као што сам рекао, то Рајковић говорио, и још сам заборавио рећи, да ми он рече, да ми је брат Јован по њему поручио, да се уклоним с Цетиња.

Стеван Рајковић изјави: Не сјећам се, да сам се са Душаном Ђоновићем пред реченом кафаном састајао, али од наведеног говора знам посигурно да му нијесам ништа говорио.

По прочитању:
Душан Ђоновић
Стеван Рајковић.

Данас 7-ог априла поново би позват Ст. Рајковић и упитан: да ли је о наведеном говорио Душану Ђоновићу, који изјави:

Признајем, да сам Душану Ђоновићу све наведено говорио, што је Ђоновић истакао, осим о паљевини и динамитима.

Што друго нијесам хтио да признам, узрок је то, што сам хтио да на нашем земљишту сваку своју погрјешку затајим у колико буде могуће, а тако исто нијесам казао праву сврху свога првог доласка на Цетиње, јер заиста мене је први пут Марко послао на Цетиње, да донекле спремам терен и прикупим што више присталица, и није ми дао 20 кр., како сам прије навео, него 50 кр. у сврху, да бих могао неколико дана остати на Цетињу. Уједно ми је Марко наредио био, да иштем новаца од војводе Гавра, Митра Ђуровића, Марка Вукотића и Вука Вулетића, што ја нијесам учинио, јер сам се овдје бавио само једно прије подне из узрока, што ми каза Јово Лазаревић, да ме тражи полиција, па сам се препао, да ме није који од поменутих, којима сам о ствари причао, просочио и тако сам пјешке преко планине побјегао, у друштву с Ивковићем.

Што сам Душану Ђоновићу говорио, да је Васо Ђулафић однио мноштво бомба преко Турске, то сам чинио по упуству Марка Даковића, који ми је рекао, да уопште све увеличавам, како би се појединци боље придружили ствари.

По прочитању: Стеван Рајковић.

Предсједник: Ето видиш, Душане, како си на суочењу са Рајковићем истицао његов говор и твој код кафане Пољокине а који је говор он тајио, пошто га је исти према његову мишљењу теретио, као што и јест.

Д. Ђоновић: Мени од почетка до краја није ништа помогло, па ми неће ни то, то знам врло добро.

Предсједник: Вазда кад човјек истину говори, то му помаже.

Д. Ђоновић: Ја сам ради онијех навода Рајковићевих дошао у тамницу 1. новембра, јер он каже, да је преда мном нешто причао и износио неке ствари, да ми је казивао бомбе, да се је састајао са мном, ја сам тврдио да није — није, а кад више нијесам могао, онда као човјек, који није био при себи, нијесам био више пријатељ нити свој, нити своје браће, нити икоме и онда сам признао, да ми је причао.

Предсједник: Из саслушања излази да Рајковић није хтио ништа казивати односно вас ђака, него да сте само ишли у Котор ти и Контић. Касније, као што си чуо, приликом суочења твога и његова крио је, да ти је о плану говорио. Он одриче а ти тврдиш.

Д. Ђоновић: Знам ја, али ко може мени помоћи?! Што да причам, чему се имам веселити!

Предсједник: Је ли ти чињено насиље?

Д. Ђоновић: Јест.

Предсједник: Па говори!

Д. Ђоновић: Правио сам записник....

Предсједник: Па је ли ти ту било насиља?

Д. Ђоновић: Ту није. Рајковић је мене оптужио, да ми је М. Даковић дао

3 кр., а ја сам се приликом суочења нејасно о том изјаснио, ради тога што нијесам знао судске ствари, може бити да је дао Контићу, а на то сам ја био оптужен. Учинио сам тај записник и потписао га, одвели ме у тамницу, а послије 2—3 дана звати су други ђаци, учинили неко признање, дозвали мене и рекли ми, да нећу да признам истину, а ја сам им рекао, да оно што знам, да сам рекао, а ви сте ми казали: „у крви су огрезли“.

Држ. туж. Дрљевић: Испричај то!

Д. Ђоновић: Г. Павле Вујисић ми је рекао: „Јесте ли хтјели убити Господара и све његове? Речеш ли, да јесте спашени сте, а ако не признаш, онда ћеш на робију“. Онда сам измислио из своје главе и признао.

Суд. Р. Поповић: А јеси ли ти то рекао пред ишљедним судијама?

Д. Ђоновић: Не.

Судија Р. Поповић: А зашто си рекао, кад нијеси био приморан?

Предсједник: Добра је опаска г. судије Поповића. Кажеш, да су те приморали да кажеш, да сте хтјели убити Господара, него чак у твом записнику то не стоји, а велиш, да су те приморали?

Д. Ђоновић: Мени је био пред очима, зашто ме је Рајковић оптужио. Рекли су ми, да ми је М. Даковић причао то и то. Мени је било предочено све. Пошто су ми биле предочене те ствари, ја сам се сјетио свих мука у тамници, без ишта, без икаквих доказа, без икаквих наших признања, већ само по говору једног Рајковића, јер ту смо били оковани на рукама и ногама, били смо опсовани, бијени....

Предсједник: Кад сте били оковани?

Ђоновић: Били смо оковани 3. јан. у вече. Како рекох, били смо опсовани, бијени; по 30 оружаних стражара око нас, па ми метне отворени револвер под грло....

Предсједник: Који стражар?

Д. Ђоновић: Неки споља, не знам који. Послије ми причаше, да није ни стоти дио наредбе извршен, што је морало бити.

Предсједник: Суд зна добро, да су ти стављали гвожђа, али ставили су ти их за то, пошто си покушао да бјежиш и ухватили су те у Шкрку.

Држ. тужилац Дрљевић: Јесмо ли ти ми чинили пресије, или ишљедна комисија? Јесмо ли те ми злостављали, наиме пошто је суд узео ствар у своје руке.

Д. Ђоновић: Јесте.

Држ. туж. Дрљевић: Како?

Д. Ђоновић: Овако. Знате што сам радио до 29. јануара. Ви сте ме г. Вујисићу, истјерали из канцеларије. Ја сам се за три дана држао, а прављен је записник за 10 дана.

Држ. туж. Дрљевић: Ја те питам, је ли те ишљедна комисија пресирала?

Д. Ђоновић: Долазили су жандарми.

Држ. туж. Дрљевић: Али то је било прије, кад сте били и у тамници, то што кажеш, да су долазили жандарми.

Д. Ђоновић: То је било 3. јануара, а ви кажете, да сте на Божић узели ствар у своје руке.

Држ. туж. Дрљевић: Је ли то злостављање било, пошто смо ми узели ствар у своје руке?

Д. Ђоновић: Јест.

Држ. туж. Дрљевић: Како је то злостављање било? Ко те је злостављао?

Д. Ђоновић: Ја кажем приморавање. Ви сте ми рекли, је ли то, је ли то.....

Држ. туж. Дрљевић: А тако, ја сам мислио, да те је ко био?

Д. Ђоновић: Није ме нико био.

Држ. туж. Дрљевић: Кажеш, да су те прије злостављали, а нијеси ништа признао пред ишљедном комисијом. Ти се добро сјећаш, да смо те савјетовали, да истину говориш. Је ли то била сва наша пресија, што смо те савјетовали, да истину говориш?

Д. Ђоновић: Није, али ја се не бојим од истине.

Предсједник: Сједница се закључује, а друга се заказује за сјутра у 8 сати прије подне.

(Завршетак у 2 сата послије подне).

Биоградска „Српска Застава“, пишући о Настићевом исказу на јавној расправи против саучесника у велеиздајничком предузећу, која тек што је довршена пред нашим судом, с обзиром на Српски народ „који живи под туђином а очи упире у двије слободне српске државе“ — вели: „Јадна им њихова нада поред оваквих односа, какви су већ од толико година између Србије и Црне Горе.... Суђење на Цетињу је требало да пође другим правцем, да се избјегну овакви скандали. *За то је требало имати с једне и друге стране више увиђавности.* (Курсив је наш. Ур. „Гл. Црн.“). Да је тога било, овај скандал би био спријечен. Међутим Пашићева влада у Биограду и *Томановићева на Цетињу ишле су, па и сад иду у прилог одвајању обе српске државе и завађању оба владалачка двора*“. (Курсив је наш. Ур. „Гл. Црн.“).

Да се је „Српска Застава“ сјетила чињеница и докумената, које је наш министар-предсједник навео у свом одговору почетком ове године у Народној Скупштини на интерпелацију г. проф. Живка Драговића, односно екстрадиције саучесника у комплоту од стране Србије, одиста не шћаше у овом случају учинити подједнако одговорнима обје српске владе.

Књажевска влада, затекавши несносне односе са владом братске Србије, одмах у мају прошле године била се заузела, да се ти односи побољшају, баш из обзира на Српски народ „који живи под туђином, а очи упире у двије слободне српске државе“; и што није нашла у Биограду братскога одзива, није она крива, као што није крива, што су се ти односи све више погоршавали. Нека се „Српска Застава“ само сјети поменутих чињеница и докумената, које Краљевска влада није опорекла, нити може опорећи, па ће се увјерити, да је данашња влада са Цетиња схваћала своју дужност према општој српској ствари, и према томе да је радила дошљедно и истрајно само да се не дође до овога до чега се дошло, али на жалост њезино настојање потпуно се у Биограду игнорисало!

Пошто наклено предузеће није успјело, организирана новинарска кампања покушала је да свијет увјери, да су комплот удесили баш они, који су имали бити жртве његове! Ипак се ишљеђење, из добро разумљивих обзира, није простирало даље од Божовића, који је бомбе дијелио у Биограду Рајковићу и Ђулафићу, а друге донио из Биограда у Боку са Војводићем, као што то и оптужба свједочи.

Али кад се ово утврдило на јавној расправи, појавила се сасвим *нова версија оне досад нечувене у образованом свијету клевете*, да су на име са Цетиња Биограду подметнуте бомбе! Па ко може онда с разлогом и озбиљно замјерити, што се при таквом сумњичењу с ишљеђењем и даље пошло?

Ми с тога најодлучније одбијамо од Књажевске владе приговор, да није имала пужне увиђавности у овом процесу, и да у односима са Србијом није имала пред очима општу српску ствар, ради које се баш обраћала Краљевској влади, изјављујући јој, „да се овакви односи између двије српске престонице не могу сносити *без издајства свете српске ствари*“ — *„како би тим одбила сваку одговорност од Црне Горе за евентуалне пошљедице неповољне у погледу свесрпских интереса, кад ова братска ријеч, не дај Боже, не би нашла братскога одзива у Биограду*“.

Па како се одазвала Краљевска влада на ову братску ријеч са Цетиња?....

ДОМАЋЕ ВИЈЕСТИ

Прилози за дјечију болницу. За подизање дјечије болнице за успомену Књажевића *Стевана* и *Станислава* привремени одбор примио је даље ове прилоге:

Г. Д-р Вил. Штајер, члан Оријенталног Клуба, из Лајпцига	Кр.	1.200
Управа Оријентал. Клуба из Лајпцига, (г. г. А. Винч и Валтер)	Кр.	200
Госп. и госпођа Францис Макс Мут из Бриксена, (преко г-ђе баронице Кун)	Кр.	250
Г. барон Кун од Кунепфелда с госпођом	Кр.	200
Г. Пилгрим Балтаци с г-ђом	Кр.	200
Г. маркиз Карлоти, талијански министар у Атини	фр.	100
Госпођа Ј. Адам	фр.	50
Г. Ш. Пиге	фр.	50
Госпођа Марија Герке из Варшаве	фр.	25

Старо-српске умјетнине. Један трговац у Трсту, посједује 17 комада важних старо-српских умјетнина. Ово су слике из XVI. вијека од једног вриједног ученика Paola Veronese или Tintoretta, од велике историјске умјетничке вриједности. Изгледа, да су биле дар руског цара аустријском посланику, грофу Кобенцелу, на руском двору. Нађене су у двору Кобенцела на Кршу код Трста. Слике су тим вриједније, јер су им мотиви узети из српско-православне црквене повјести, а не носе на себи византиског колорита. Слике су ове:

Иконе на платну:

1) свети Немањић;
2) „ Григорије Богослов;
3) „ Стеван краљ Дечански;
4) „ Атанасије Велики;
5) „ Сава, архиепископ српски;
6) „ Стеван Немањић, Симеон, отац св. Саве;
7) „ Јован Златоуст.

Слике од 1—7 су у природној величини.

8) Христос у храму;
9) Христос под стаблом;
10) Христос тјера трговце из храма.

Величина 4×3 м., нешто су оштећене.

11) Тајна вечера, оштећене 3 главе, али се даду поправити.

12) 13) 14) Ове три слике са разним староословенским натписима, сасвим су оштећене.

15) Рођење Христово.

16) 17) Два комада декоративна у барок — стилу.

Ко би желио купити ове староставне српске слике, било за манастире, цркве, школе, читаонице, било за куће, нек се ради цијене обрати на:

Dr. Бјеловучића — Трст, Via Stadion 6.

ТЕЛЕГРАМИ

Атина, 1. јуна. Сјутра почињу на Самосу избори на мјесто онијех народнијех посланика, који су били принуђени дати оставку, или су били свргнути.

Цариград, 1. јуна. По наређењу Порте, један батаљон војске оставио је већ Самос. И свим бродовима, изузевши једноме, издата је иста наредба.

Петроград, 2. јуна. Државни Савјет одобрио је великом већином предлог о грађењу амурске жељезнице, који је предлог раније и Дума усвојила.

Будимпешта, 3. јуна. „Пестер Лојд“ побија као неоснована подметања биоградских листова односно тога, да је Ђорђе Настић орган Аустро-Угарске и да је икада имао везе са аустро-угарским Министарством Иностраних Дјела или са босанском владом.

Петроград, 3. јуна. Највећа трговина драгога камења трговца Гордона, покрадена је прошле ноћи и између осталих драгоцјености, понешено је самијех брилијаната у вриједности од 300.000 рубаља. Лупежи су умакли.

КЊИЖЕВНИ ОГЛАС

Изашле су из штампе:

СТЕНОГРАФСКЕ БИЉЕШКЕ

О РАДУ

ЦРНОГОРСКЕ НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ

сазване у редован сазив 18. октобра 1906. год.

КЊИГА ПРВА

сједнице држате до 18. децембра 1906. г.

(ОД II ПРЕДХОДНЕ ДО XL РЕДОВНЕ.)

Ова прва књига садржи 64 штампана табака велике осмине.

Цијена 4 круне.

Може се добити у књижарама: Пера М. Калуђеровића на Цетињу, Коста К. Станића у Подгорици и у Дворској књижари Мите Стајића у Биограду.

Бр. 176.

Цетиње, 9. маја 1908.

Из Канцеларије Министарства Финансија и Грађевина Одјељење Управа Држ. Штампарије.

Службени огласи

ОГЛАС — Јавна продаја непокретности пок. Павића Перова Страње из Подгори извршиће се 22 септембра 1908 год. у 4. сата послје подне.

Виђи оглас, у „Глас Црногорца“ од 19 априла 1908 г. број 17.

Број — 229—296—1904.

Брчели, 27 маја 1908.

Горњо Црм. Капетански Суд

р.48. бр. 255. 1 кап. Милош Вукмановић

Приватни огласи

КЊИГОВЕЗАЧКА ШКОЛА И РАДИОНИЦА

„Друштва за потпомагање заната и трговина у Црној Гори“

јавља поштованом грађанству у мјесту и у унутрашности, даље надлештвима, општинским, црквеним и манастирским управама да **по умјереној цијени**

прима на повез и израду

КЊИГЕ,

ПРОТОКОЛЕ,

и РЕГИСТРЕ

у платну (по избору), **молескину** и **у кожи.**

Нарочита се пажња скреће на овај оглас одборима цркава и управама манастира, јер је ова радионица у стању, да им трајно сачува често скупоцјене свете књиге од пропасти, ако су само сви листови сачувани.

ИЗРАДА БРЗА И СОЛИДНА.

П. п. Број 216. 4,10

ЈАВНА БЛАГОДАРНОСТ

Провиђењу је угодно било, да нам из нашег родитељског срца истргне младићки цвијет — будућу нашу наду и да угаси млађани живот нашег нигда непрежаљеног сина, односно брата, унука, братанића и рођака

† Петра Дабановића

ученика VI разреда гимназије

19-ог маја тек. год. а у својој 18 години. Којом приликом указана су нам многобројна сучешћа, те су нам у превеликој жалости доста утјехе дали, услед чега овим путем најтоплије благодаримо.

Ожалошћена душа испуњена нам је највећом благодарношћу према Њ. Кр. Височанству Књазу Нашљеднику на распитивању о болести покојника, те нам је благоизволио послати свог доктора да укаже болеснику могућу помоћ, — а тако и Њ Височ. Књазу Петру на наколности, лијепом пријему у колико се покојник на Цетињу бавио, — као и својском испитивању о покојниковој болијести.

Топло благодаримо пресвијетлом надбискупу српском примасу г-ну Ш. Милиновићу на дирљивом саучешћу и утјехи, такођер г. г. војводи Пламенцу, војводи Церовићу.

Вјечита благодарност ађутанту г-ну Михаилу Поповићу на посјети и личном саучешћу.

Одана благодарност министру просвјете г-ну Јовану Пламенцу, г. г. професорима на указаној наклоности за вријеме бављења на Цетињу, а тако и на изјављеном саучешћу.

Доживотна хвала г. г. Обласном Управитељу бригадиру Иву Ђуровићу, бригадиру Ђузи Вукотићу, Аустријском подконсулу Мековићу, свештеницима: Васу Вукотићу, Бошку Митровићу, Саву Поповићу и Методу Радићу; такођер чиновничком особљу — начелно старјешинама Обласне Управе, Обласног Суда, Барског Друштва, Монопола дувана, професору Балдаћу, школском са ђацима, општине, капетанског суда, поморског капетанства, Јахта, свијетлог Двора, поштанско-телеграфском, Друштва Лојда, Друштва Пуље, финансијском, свом Барском становништву без разлике вјере обојега пола и сродницима, пријатељима Подгорице, Скадра, Вира, Спича, који лично присуствоваше и покојников спровод увеличаше.

Незаборавна хвала г. г. докторима: Шефу санитета Перазићу, Огњеновићу и Џамањи, а особито Талијанском Д-ру г. Де Бенедету и Улцињском Д-ру г. Лешену, који нежалише времена и труда; неби ли нашег драгог покојника отргли из чељусти смрти.

Неможемо пропустити да овим не изјавимо срдачну благодарност г. Радомиру Кривокапићу учитељу, који над гробом покојника држа онако дирљиви, подужи говор.

Брацка захвалност свој господи, која при издисајном часу прискочише и у велико нам утјехе дадоше.

Незаборављена хвала г-ну инжињеру Паганину, за фотографисање покојниковог спровода; такође чинов. Марконијевог телеграфа г. Шкарпанићу с госпођом на положеном вијенцу, међу фамилијарнима.

Усрдна захвалност великодостојницима, чиновницима, пријатељима и познаницима из унутрашњости, са стране као и из мјеста, који нам усменим, телеграфским или писменим путем своја саучешћа изјавише. — Свима и свакоме вјечита, срдачна хвала.

Бар, 26. маја 1908. год.

Ожалошћени: родитељ: кап. **Васиљ Дабановић**, у име све породице и родбине. Р. 405, Бр. 256, 1,1

Штампа К. Д. Државне Штампарије